

LÄNSSTYRELSEN KALMAR LÄN
INFORMERAR

ODLINGSLANDSKAPET I KALMAR LÄN

- Bevarandeprogram

MÖRBYLÅNGA KOMMUN

Utgiven av: Länsstyrelsen i Kalmar län, oktober 1995

Kulturmiljöenheten
Lantbruksenheten
Miljövårdsenheten

Författare: Lars Ljungström
Lennart Nilsson
Ann Moreau
Kalmar läns museum

Omslagsbild: Flygfoto över Gösslunda, Hulterstads socken.
Foto: Leif Gustavsson, Länsstyrelsen.

Illustrationer: Om ej annat anges: Nils Forshed från böckerna "Om hävden
upphör" av Urban Ekstam och Nils Forshed samt "Ängar" av
Urban Ekstam, Mårten Aronsson och Nils Forshed.
Bild s 5: Bengt Andersson, Länsstyrelsen

Foto: Om ej annat anges: Länsstyrelsen.

Karttillstånd: Lantmäteriet medgivande 95.0430

Tryckt hos: Länsstyrelsens tryckeri 1995

Upplaga: 300 ex

Meddelande 1995:20
1995-10-25

Innehållsförteckning

1. Allmänt om bevarandeprogrammet	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Programbeskrivning	6
1.3 Programmets status	6
1.4 Kortsiktigt åtgärdsprogram	6
1.5 Mål	6
Mål för bevarandet av natur- och kulturmiljöer	8
1.6 Syfte	8
1.7 Metod	10
Kulturmiljövårdens urvalskriterier	10
Naturvårdens urvalskriterier	10
Helhetssyn	10
1.8 Underlag	11
2 Odlingslandskapet i Kalmar län	12
2.1 Odlingslandskapets karaktär	12
Naturgeografiska regioner (karta s13)	12
Agrara kulturlandskapsregioner (karta s15)	14
2.2 Aktuell jordbruksstatistik	17
2.3 Kolonisations- och odlingshistoria	18
Stenålder	18
Bronsålder	18
Järnålder	18
Från medeltid till 1700-tal	19
1800-tal: Expansion och skifte	21
1900-tal	22
2.4 Bebyggelsen och dess struktur	23
Bebyggelsens anpassning till topografin	23
Bebyggelsens grupperingsmönster	23
Byggnadskultur	25
3. Naturen i Mörbylånga kommun	27
4. Jordbruket i Mörbylånga kommun	27
5. Sammanfattning	27
6. Bevarandeyråder i Mörbylånga kommun	28
Översiktskarta	29
Beskrivningar och kartor	30

Glömminge socken

1. Isgärde - Böle.....	31
2. Ryd	31
3. Brostorp	32
4. Kvigerälla	32
5. Gillsättra	33

Algutsrums socken

6. Hult	34
7. Holmetorp - Hässleby	34
8. Övetorp	35
9. Jordtorp	35
10. Borg	35

Norra Möckleby socken

11. Gunnarstorp	38
12. Långträlla	38
13. Bettorp	39
14. Strandtorp	39
15. Bröttorp	40
16. Hagby	41
17. Bläsinge	41

Gårdby socken

18. Ullevi	43
19. Övra Ålebäck	43
20. Gårdby	44
21. Torp	44

Torslunda socken

22. Tveta	46
23. Torslunda	46
24. Skogsby	46
25. Kalkstad	47
26. Lenstad	47
27. Eriksöre	48

Sandby socken

28. Nedra Ålebäck	50
29. Norra Näsby	50
30. Södra Näsby	51
31. Åby	52
32. Sandbäck	52
33. Sandby	53
34. Södra Sandby	53
35. Skarpa Alby	54
36. Drörestorp	54
37. Ekelunda	55

Vickleby socken

38. Karlevi	57
39. Stora Vickleby	57
40. Lilla Vickleby	58
41. Stora Frö	59

Resmo socken

42. Lilla Frö	60
43. Kleva	60

44. Resmo	60
45. Gynge	61
46. Mysinge	62

Stenåsa socken

47. Frösslunda	64
48. Norra Kvinneby	64
49. Stora Brunneby	65
50. Lilla Brunneby	66
51. Ebbelunda	66
52. Stenåsa	67
53. Slagerstad	68
54. Södra Kvinneby	68

Mörbylånga socken

55. Bengtstorp	70
56. Södra Bårby	70
57. Norra Bårby	71
58. Beteby	71
59. Risinge	71

Kastlösa socken

60. Rösslösa	73
61. Bredinge	73
62. Stora Dalby	74
63. Lilla Dalby	75
64. Lunda	75
65. Kastlösa	76
66. Bjärby	77
67. Övra Västerstad - Parteby	78

Hulterstads socken

68. Gösslunda	80
69. Alby	80
70. Triburga	81
71. Hulterstad	82
72. Skärlöv	84

Segerstads socken

73. Mellby	86
74. Övra Segerstad	86
75. Nedra Segerstad	87
76. Segerstad	88
77. Seby	88
78. Träby	89

Smedby socken

79. Nedra Västerstad	91
80. Alvlösa	91
81. Lilla Smedby	91
82. Stora Smedby	92
83. Smedby	92
84. Klinta	93
85. Hammarby	94

Södra Möckleby socken

86. Gettlinge	96
87. Årsvik	96

88. Gårdstorp	97
89. Perstorp	97
90. Olstorp	98
91. Pilekulla	98
92. Degerhamn	99
93. Möckleby	99
94. Albrunna	99

Gräsgårds socken

95. Solberga	102
96. Gammalsby	102
97. Mellstaby	103
98. Gräsgård	103
99. Kvinnsgårda	104
100. Össby	104
101. Eketorp	106

Ventlinge socken

102. Mörbylilla	108
103. Sebbarneby	108
104. Ventlinge	109
105. Lindby	110
106. Lunda	110
107. Svibo	111

Ås socken

108. Kärra	112
109. Enetri	112
110. Näsby	112
111. Ottenby	113

1. ALLMÄNT OM BEVARANDEPROGRAMMET

1.1 Bakgrund

Det öppna landskapet, jordbrukslandskapet är ett resultat av många generationer jordbrukares hårda arbete för att kunna försörja sig och sina familjer. I landskapet omkring oss finns mängder av spår som berättar om deras möda för att bryta och odla marken. Stensträngar och odlingsrösen som visar var de hade sina åkrar. Trägardegårdar och stenmurar som talar om var förfäderna hade sina djur.

Bondens landskap kom att bli ett rum för biologisk mångfald. Öppenheten gav ett ökat utrymme för gamla arter och skapade också utrymme för nya arter av såväl växter som djur. Åkerholmar, diken och stenmurar är exempel på livsmiljöer som är direkt knutna till odlingslandskapet.

Det kulturella rummet, odlingslandskapet är förutsättningen för det naturliga rummet, naturlandskapet. Samtidigt gäller förstås det omvända, naturen är en förutsättning för det kulturella värdet. Dessa båda går hand i hand, det är omöjligt att skilja natur- och kulturvärden ifrån varandra.

I och med nya arbetsmetoder inom jordbruket kan man i dag se hur det gamla öppna odlingslandskapet blir mer och mer sällsynt. Mekaniseringen har medfört att åkrar

och slåtterytor lagts ihop till större enheter, lador försvinner, diken läggs igen, åkerholmar rensas bort och odlas upp. Mångfalden i landskapet går förlorad, istället får vi ett rationellt och lättskött landskap. Följden blir att det växt- och djurliv som är gynnat eller beroende av hävden får mindre utrymme i landskapet och riskerar att helt försvinna. Många av de arter som är hotade i Sverige idag är knutna till odlingslandskapet.

För att motverka de negativa konsekvenserna av förändring-

en i jordbruket har riksdagen fastställt ett miljömål (SFS 1989/90:146). Utgångspunkten för detta är att ett rikt och varierat odlingslandskap skall finnas i hela landet. De delar av odlingslandskapet som innehåller höga natur- och kulturvärden skall bevaras så intakta som möjligt. Detta skall göras genom en rad olika åtgärder. Grunden är att alla som brukar mark, skall ta hänsyn till de värden som finns i området. Detta uttrycks bland annat i Skötsellagens hänsynsparagrafer. Ett annat instrument är den särskilda ersättning för landskapsvård som kan ges till brukare som får extra kostnader för hänsyn till särskilda värden. Denna ersättning kan utgå till områden med höga natur- och kulturvärden.

Till sist är det ändå så att den viktigaste landskapsvårdaren är den intresserade och miljömedvetna jordbrukaren som, genom sin kunskap och sitt arbete bedriver ett modernt jordbruk på ett sådant sätt att natur- och kulturvärden bevaras. Landskapet är inte bara en vacker bakgrund, utan en arbetsplats för många människor, och förutsättningen för många fler människors dagliga bröd.

1.2 Programbeskrivning

Detta bevarandeprogram är det första mer heltäckande försök att skildra de natur- och kulturvärden som finns i Kalmar län. Programmet är länsstyrelsens långsiktiga program för bevarande av dessa värden och kommer att revideras när så bedöms erforderligt.

Bevarandeprogrammet jämte tillhörande åtgärdsprogram har upprättats av länsstyrelsen. Länsstyrelsen skall verka för ett brett engagemang, och medverkan, i bevarandearbetet från andra regionala myndigheter, organisationer och kommuner. Medverkan skall syfta till att inblandade parter blir delaktiga och känner ansvar för programmets genomförande.

Inom länsstyrelsen har en arbetsgrupp, med representanter från bl a miljövårdsenheten, kulturmiljöenheten och lantbruksenheten deltagit. För varje kommun har utsetts en kontaktperson som har medverkat såväl med lokala kunskaper om odlingslandskapet som med kommunala intentioner som bl a tagit sig uttryck i kommunens översiktsplanering.

En samverkan mellan stat och kommun är helt nödvändig, både i planering och genomförande av bevarandeåtgärder i odlingslandskapet. Detta för att nå ett optimalt resultat av insatta medel från samhällets sida. Arbetet har följts av en referensgrupp med representanter från skogsvårdsstyrelsen, länsmuséet, länets kommuner, kommunförbundets länsavdelning. Lantbrukarnas Riksförbund, Sveriges Jordägarförbund, Hushållningssällskapet, ideella naturvårdsrörelsen och hembygdsrörelsen.

Bevarandeprogrammet och åtgärdsprogrammet har varit ute på remiss i länet samt till Jordbruksverket, Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket. Detta för att så långt möjligt nå en samsyn i frågor som rör bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden.

1.3 Programmets status

Bevarandeprogrammet liksom åtgärdsprogrammet har förankrats i länsstyrelsen på sådant sätt att det utgör beslutsunderlag vid vägning mellan bevarandeintressen och andra intressen angående nyttjande av jordbruksmark (nedläggning, omläggning, exploate-

ringsföretag etc). Bevarandeprogrammet kommer att antagas av länsstyrelsens styrelse. Åtgärdsprogrammet kommer att antagas av länsstyrelsen endast i den del som berör länsstyrelsens ansvarsområde.

1.4 Kortsiktigt åtgärdsprogram

Utöver det långsiktiga programmet för bevarande av odlingslandskapets naturvårds- och kulturmiljövärden skall ett kortsiktigt åtgärdsprogram upprättas för länet. I åtgärdsprogrammet preciseras vilka åtgärder som bör initieras och genomföras av samhället under de närmaste tre åren för att bibehålla naturvårds- och kulturmiljövärden. Åtgärdsprogrammet bör förnyas/revideras inför varje ny treårsperiod.

Syftet är att åtgärdsprogrammet ska fungera som en verksamhetsplan (omfattar 3 år) för i första hand statens åtgärder. Åtgärdsprogrammet utgör även underlag för länsstyrelsens anslagsäskanden hos centrala verk och regeringen.

1.5 Mål

Miljömålet i den nya livsmedelspolitiken är att slå vakt om ett rikt och varierat odlingslandskap och att minimera jordbrukets miljöbelastning på grund av växtnärläcksage och användning av bekämpningsmedel. Det är viktigt att odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden bevaras. Ett rikt och varierat odlingslandskap är av central betydelse för att säkra den genetiska mångfalden hos växter och djur. Jordbruket skall således beakta behovet av en god miljö och en långsiktigushållning med naturresurserna.

Jordbruk skall även i framtiden bedrivas i samtliga kulturlandskapsregioner. Värdefulla bebyggelsehistoriska lämningar och strukturer från olika tiders och regioners odlingssystem skall bibehållas. Olika bygder, med sina skilda typer av markutnyttjande, skall finnas representerade i hela landet. Kontakten med och förståelsen för det historiska arvet får inte gå förlorade.

I Naturvårdsplan för Sverige, som är naturvårdsverkets strategi för säkerställandearbetet (skydd med stöd av naturvårdslagen), anges följande som mål för säkerställandearbetet:

Att säkerställa de värdefullaste delarna av odlingslandskapet, med sina skilda typer av naturliga slätter- och betesmarker och därmed förhindra att omistliga delar av vårt kulturarv går förlorade. Detta är en angelägen uppgift och ett nödvändigt led i arbetet med att förhindra fortsatt utarmning av landskap, biotoper, flora och fauna.

För kulturmiljövårdens del kan konstateras att fornlämningar i odlingslandskapet är säkerställda genom lagen om kulturminnen mm. För kulturmiljövården är det en angelägen uppgift att också säkerställa odlingslandskapets andra kulturhistoriska värden.

Målet är således att säkerställa ett, med hänsyn till de naturgeografiska och kulturhistoriska regionindelningarna, representativt urval av olika typer av värdefulla odlingslandskap.

I naturvårdsverkets långsiktiga handlingsprogram för hotade arter anges följande beträffande målet för artskyddet:

-Inom ramen för det övergripande målet att bevara den biologiska mångfalden, syftar arbetet med att skydda hotade arter till att alla i landet naturligt förekommande arter skall kunna fortleva i livskraftiga bestånd. Vad gäller prioriteringen inom artskyddsarbetet påpekas härvid bland annat att Sverige har ett särskilt ansvar för globalt hotade arter, i synnerhet de arter för vilka svenska bestånd utgör en betydelsefull del av världspopulationen. Med livskraftiga bestånd avses att bestånden skall vara tillräckligt stora för att hålla risken för utdöende till följd av genetisk, demografisk eller miljömässig osäkerhet på en låg nivå. Med en hotad art avses en art vars långsiktiga överlevnad i livskraftiga bestånd inte är säkrad.

-I artskyddsarbetet ingår att så långt möjligt bevara den genetiska variation som en art representerar. Således måste även bevarandet av geografiska underarter och åtskilda populationer beaktas.

De kulturpolitiska målen anger att kulturmiljövården skall vårda minnen av hela samhällets historia. Arvet från bondesamhället skall liksom arvet från andra samhällsformer föras vidare och bevarandet inriktas på samlade

miljöer som inkluderar såväl landskapet som monument och objektvård. Kulturmiljövården skall alltså tillvarata de miljöer i odlingslandskapet som alltifrån äldsta tid och framåt visar historiska förlopp.

DE ÖVERGRIPANDE MÅLEN SKALL UPPNÅS GENOM ATT:

- Motverka passiva hot
- Motverka aktiva hot
- Utbyta information och erfarenheter

Motverka passiva hot (såsom nedläggning etc)

Passiva hot kan motverkas genom att:

- skapa förutsättningar för en levande landsbygd där jordbruk med djurhållning kan bedrivas
- jordbruket inklusive husdjursskötseln bedrivs på ett sådant sätt att odlingslandskapets stora natur- och/eller kulturmiljövården bevaras
- så långt möjligt bevara uppfattbara och sammanhängande miljöer och landskapsrum med värdefulla lämningar och strukturer som tydligt representerar olika kolonisationsskeden
- så långt möjligt bevara brukningsenheter med naturliga fodermarker (slätter- och betesmarker) för att förhindra fortsatt utarmning av odlingslandskapets hävdformade biotoper med dess hävdgynnade eller hävdberoende flora och fauna

Kattfot

- genomföra de insatser och åtgärder i artbevarandearbetet som preciseras i nämnda handlingsprogram för hotade arter
- betala ersättning till jordbrukare som bedriver jordbruk i områden med höga bevarandevärden på sådant sätt att natur- och kulturmiljövärdena bevaras
- genomföra säkerställande, skydd och vård (enligt naturvårdslagen) av de värdefullaste delarna av odlingslandskapet,

Motverka aktiva hot

- hindra energiskogsodling, skogsplantering, borttagande av odlingshinder och dikning i odlingslandskap med höga bevarandevärden om åtgärden motverkar natur- och kulturmiljövärdena
- hindra exploateringsföretag av olika slag (täktverksamhet, vägbyggen kraftledningsbyggen, nybebyggelse etc) i områden med höga natur- och kulturmiljövärden som kan ta påtaglig skada,
- hindra spridning av handelsgödsel och kemiska bekämpningsmedel på naturliga slätter- och betesmarker, åkerrenar, åkerholmar och dikesrenar,

Informera, diskutera, byta erfarenhet

- informera lantbrukare och allmänhet om odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden,
- diskutera och byta erfarenhet med lantbrukare i bevarandefrågor.

Mål för bevarandet av natur- och kulturmiljöer

- Alla förekommande naturtyper ska finnas kvar i en sådan utsträckning att de kan bibehållas i ekologisk balans.
- En rik och varierad fauna och flora ska bibehållas. De naturligt förekommande växt- och djurarterna ska bevaras i livskraftiga och reproducerande populationer.
- Jordbruket ska fortleva i alla bygder, inte bara koncentreras till de bygder som tidigt togs i anspråk, utan också finnas kvar i de senare koloniserade bygderna

- De markslag (åkrar, ängar och hagar) som skapats av ett brukningssätt som använts från järnåldern och fram till nutid ska finnas kvar.
- Anläggningar (hägnader, odlingsrösen, åkerholmar, mangelgravar osv) som är lämningar av äldre brukningssätt (starkt knutna till de lokala naturförutsättningarna) och återspeglar en äldre teknik, ska bevaras
- Regionala skillnader ska bevaras. Det gäller i hög grad byggnadstraditionen men även i mark- och materialanvändning
- Byggnader som representerar skilda tidsepoker eller skilda sociala förhållanden, vare sig de är unika eller typiska ska bevaras.
- Fasta fornlämningar i kulturlandskapet ska vårdas, bevaras och levandegöras.

1.6 Syfte

Syftet med bevarandeprogrammet är att utgöra underlag för följande åtgärder:

- Tillämpning av naturresurslagens (NRL) bestämmelser om:

ekologisk särskilt känsliga områden (2 kap 3 § NRL)

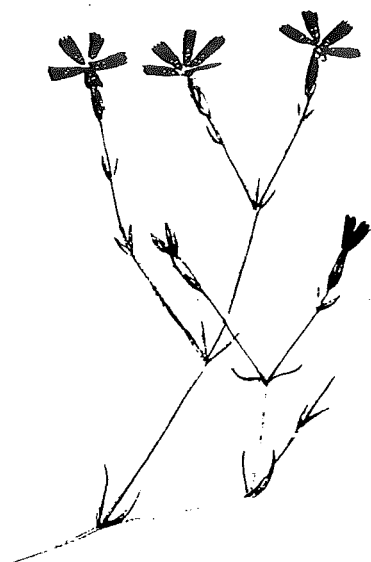
områden av betydelse från allmän synpunkt på grund av dess naturvärden och kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet (2 kap 6 § 1 st NRL)

områden av riksintresse för naturvärden, kulturminnesvärden och friluftslivet (2 kap 6 § 2 st NRL)

områden som med hänsyn till de samlade natur- och kulturvärdena i sin helhet är av riksintresse (3 kap NRL).

Dessa bestämmelser anger att områdena **skall** eller **skall så långt möjligt skyddas** mot åtgärder som kan **skada** eller **påtagligt skada** natur- och kulturmiljön. Bestämmelserna skall tillämpas vid planläggning och tillståndsprövning enligt en rad andra lagar.

Bevarandeprogrammen kommer att utgöra ett av underlagen för framtida översyn av områden av riksintresse för naturvärden, kulturmiljövärden och friluftslivet vad gäller odlingslandskapet (se nedan).

Backnejlika

- Fysisk planering på olika nivåer. Programmet bör samspela med den översiktliga fysiska planeringen i kommunerna. Det kan utgöra underlag för överväganden i den kommunala översiktsplaneringen. I översiktsplanen kan kommunen redovisa sin viljeinriktning beträffande bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden och ange vilka hänsyn som skall tas till dessa intressen vid prövning av exploateringsföretag. Programmet kan på motsvarande sätt utgöra underlag för upprätthållande/revidering av regionala och kommunala naturvårdsplaner/-program och kulturmiljöprogram.

- Översyn och eventuell revidering av naturvårdsverkets och riksantikvarieämbetets beslut angående områden av riksintresse för naturvård, kulturmiljövård och friluftsliv, där odlingslandskapet motiverar riksintresset.

- Samordning och styrning av samhällets olika former av ekonomiska ersättningar och stödresurser till de (för natur- och kulturmiljövärden) värdefullaste områdena och där bevarandenyttan av insatserna bedöms bli störst. Exempel på sådana resurser är bl a EU's miljöstöd, ersättningen för landskapsvård i odlingslandskapet, anslagen för Naturvårdsåtgärder i odlingslandskapet, anslagen för Vård mm av kulturlandskap och fornlämningar, statliga medel för vård av naturreservat mm,

kommunala medel etc. Samordning av olika former av bidrag och ersättningar, såväl statliga som kommunala, måste ske för att få en effektiv, optimal och framsynt användning av insatta medel.

- Tillämpning av bestämmelserna i skötsellagen om anmälningsplikt för nedläggning av jordbruksmark inklusive beslut om "12-månadersområden" (4 § SkL). Programmet utgör underlag för bedömning av konsekvenserna, från natur- och kulturmiljösynpunkt, av nedläggning av jordbruksmark.

- Beslut om statligt stöd för omställningsåtgärder i jordbruket. Principen bör vara att medel ur detta anslag inte skall utgå om omställningsåtgärden motverkar preciserade natur- och kulturmiljövärden av hög dignitet. Länsstyrelsen bör istället förhandla med berörd lantbrukare om ersättning för fortsatt hävd av området.

- Säkerställande med stöd av NVL av de för natur- och kulturmiljövärden värdefullaste delarna av odlingslandskapet. Programmet möjliggör en långsiktig och planmässig hantering av säkerställandearbetet. Det gäller bl a planering för nyttjande av statliga medel för markförvärv, intrångsersättning och vård men utgör också ett viktigt underlag för de kommuner som vill engagera sig i säkerställandearbetet.

- Tillämpning av hänsynsreglerna i skötsellagen, skogsvårdslagen och naturvårdslagen liksom tillämpning av 19 och 20 §§ naturvårdslagen.

- Samordning mellan bevarandeintressena i odlingslandskapet och skogsplantering på nedlagd jordbruksmark. I samband med Översiktlig skogsinventering (ÖSI) och annan skoglig inventering och planläggning avgränsas många marker, där jordbruksdriften nyligen upphört eller där driften är så extensiv eller temporär till sin karaktär, att de, trots viss hävd, kan betraktas som skogsmark av skogsvårdsstyrelsen. Många av dessa igenväxande betes- eller slåttermarker bildar ofta ramen runt den idag välhävdade odlingsmarken. Ett bevarande av enbart idag hävdad mark där igenväxningsmarkerna går förlorade genom en olycklig hantering skulle minska värdet av de bevarandeinsatser som utförs. I skogsvårdsla-

gen finns ett reproduktionskrav på äldre nedlagd jordbruksmark och statligt stöd utgår till viss skogsplantering. En samordning av denna verksamhet med bevarandeprogrammet är därför viktig.

- Information till markägare och allmänhet om odlingslandskapets bevarandevärden.

1.7 Metod

Följande arbetsmetodik har använts vid upprättande av bevarandeprogrammet.

Genomgång och sammanställning av uppgifter från olika inventeringar, naturvårdsverkets och riksantikvarieämbetets beslut om områden av riksintresse, naturvårdsplaner, kulturmiljöprogram, kommunernas översiktsplaner etc.

På grund av behovet och nödvändigheten av att snarast få fram bevarandeprogrammet har det inte funnits tid för någon ny omfattande inventering.

Precisering av bevarandevärdena i det agrara vardagslandskapet samt vad tillämpning av (hänsyn enligt) 6 a § SkL innebär för länet.

Bedömning av bevarandevärdet inom särskilt utvalda områden med länet som referensområde. Detta moment innebär värdering och klassificering av bevarandevärdet enligt särskilda kriterier.

Kulturmiljövårdens urvalskriterier

De områden som valts ut på grund av sina värden för kulturmiljövården är sådana som särskilt väl

1. visar hur marken utnyttjats i ekonomiskt avseende under flera århundraden, alltifrån de betesområden där de första jordbrukarna gav upphov till stenålderskulturen ända till den sena fasen under 1800- och 1900-talen.
2. representerar traditionell markanvändning med ängsslåtter och betesdrift på skogsbeten och hagmarker då åkern vandrade i ängen och där åkerbruk och boskapsskötsel var en sammanhängande funktion. Marken har varit organiserad i inägor och utmarker, där inägan med bebyggelsen utgjort kärnan i driften. Åkerformer, hägnader, gärdesgränser, fågator, odlingsrösen osv berättar om olika tiders markorganisation och jordbruksteknik.

3. utgör odlingssystem som är karaktäristiska i Kalmar län. De har utvecklats efter naturförutsättningarna i länet, men visar också länets kulturella särdrag. Dagens jordbruksföretag avspeglar i driftsinriktningen på det hela taget historiska förhållanden och har behållit sina karaktäristiska bebyggelselägen.

Naturvårdens urvalskriterier

De områden som valts ut på grund av sina värden för naturvården är sådana som har kvar biologiska värden som är knutna till den markanvändning som kännetecknar regionen eller bygden. Det är då fråga om områden som uppvisar en traditionsbunden kontinuitet i markanvändningen och därför hyser biologiska värden vilka är resultat av en genom tiden relativt oförändrad hävd.

Helhetssyn

Urvalet av områden bygger på en helhetssyn. Det finns starka samband mellan bevarandet av den hävdgynnade floran och faunan och de kulturhistoriska värdena i landskapet. Alla dessa aspekter har vägts in vid bedömningen. Största totala värde har oftast sådana områden som har en kombination av natur- och kulturmiljövärden av nationell klass. Urvalet har därför koncentrerats till bygder med ett mångformigt odlingslandskap. Till exempel där åker omväxlar med riklig förekomst av naturliga betesmarker kombinerat med många äldre odlingsspår och byggnader.

Urvalet innebär en prioritering av större sammanhängande miljöer som gårdar, byar eller hela bygder. Sådana kriterier som att området besöks av många människor, att området ger skönhetsupplevelser eller möjlighet till olika studier kan också vägas in vid urval av områden men de bör ses som stödkriterier och kan inte tillmätas samma betydelse som de rena natur- och kulturmiljövärdena.

Klassificeringen har skett enligt följande:

Klass 1 - högsta bevarandevärde

Klass 2 - mycket högt bevarandevärde

Klass 3 - högt bevarandevärde

Områdena redovisas på den topografiska kartan i skala 1:50 000.

Områdena beskrivs. Bl a redovisas hur värdefulla de är och i vilka avseenden de är värdefulla. Resultatet sammanställs.

Redovisning av grundläggande principer för prioritering av områden som bör tas upp i åtgärdsprogrammet och som således bör komma i fråga för aktiva bevarandeåtgärder från samhällets sida under den första treårsperioden.

1.8 Underlag

Bland annat följande inventeringar ligger till grund för upprättande av bevarandeprogrammet:

- Områden av riksintresse för naturvård, kulturmiljövård och/eller friluftsliv där odlingslandskapet motiverar riksintresset. Beslut av naturvårdsverket och riksantikvarieämbetet under åren 1987-1989.
- Områden i naturvårdsplaner eller kulturmiljöprogram med odlingslandskap som har uttalat värde.
- Bebyggelseinventeringar. Länsstyrelsens, läns museernas med fleras inventeringar av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och bebyggelsemiljöer i odlingslandskapet.
- Fornlämningsregistret. Riksantikvarieämbetets inventeringar av landets samtliga kända fornlämningsmiljöer, i detta fall forn lämningar knutna till odlingsbygder i form av gravanläggningar och andra monument samt agrara lämningar som stensträngar, husgrunder, fossil åkermark etc
- Regionala fornvårdsprogram upprättade av länsstyrelserna och riksantikvarieämbetet.
- Resultat från ängs- och hagmarksinventeringen. Naturvårdsverket och länsstyrelserna genomför en riksomfattande inventering av naturliga slätter- och betesmarker.

I inventeringen sker urvalet av objekt och bedömningen av naturvärdet enligt särskilt angivna kriterier, som framgår av naturvårdsverkets handbok. Objekten klassificeras med hänsyn till bevarandevärdet i följande tre klasser.

Klass 1 - högsta värde

Klass 2 - mycket högt värde

Klass 3 - högt värde

- En systematisk inventering och bedömning efter enhetliga principer av odlingslandskapet i sin helhet har dock inte gjorts. Tiden har inte medgivit det.

- Floristiska inventeringar, t ex avslutade och pågående landskapsfloraprojekt.

- Information från naturvårdsverkets och lantbruksuniversitets (SLU) databank för hotade arter.

- Äldre kartmaterial i lantmäteriets arkiv. Äldre lantmäterikartor är de viktigaste källorna till kunskapen om odlingsmarkens användning under olika perioder, också beträffande vegetation och fysiska lämningar. Genom jämförelse mellan exempelvis häradskartor, storskiftes- och lagaskifteskartor kan dagens markslag och bebyggelsegrupperingar dateras. En metod för tillämpning av historiska kartöverslagg finns utarbetad av Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet och publicerades av riksantikvarieämbetet under 1991.

- För Kalmar län finns för en del kommuner en via flygfoto och studier av äldre kartmaterial relativt heltäckande bild av hur och om landskapet har förändrats från 1700-talets mitt och fram till idag.

- IR-flygbilder.

- Förändringsstatistik. Kartredovisning och statistik som redovisar relativ andel åker respektive skog per socken för åren 1885, 1932 och 1981. Framtaget av riksantikvarieämbetet genom bearbetning av lantbruksregister, 1990.

- Information från LRF-kretsar, hembygdsföreningar, skogsvårdsstyrelsen, lantbruksenheten, kommuner, naturskyddsföreningar m fl.

Jordtistel

2. ODLINGSLANDSKAPET I KALMAR LÄN

2.1 Odlingslandskapets karaktär

Naturgeografiska regioner.

Regionernas numrering i texten anknyter till kartan på följande sida.

Enligt Nordiska Ministerrådets klassificering omfattas Kalmar län av fyra olika naturgeografiska regioner:

Sydöstra Sveriges skogs- och sjörika slättområde

Sydsvenska höglandets centrala och östra delar

Sörmlands och norra Götalands skärgårdar

Öland.

Sydöstra Sveriges skogs- och sjörika slättområde (region 12 a) omfattar södra halvan av länets fastlandsdel upp till en linje Alsterbro-Allgunnen- Finsjö- Oskarshamn. Det omfattar mynningsdelen av Emåns, nedre halvan av Alsteråns samt Snärjebäckens till och med Nättrabyåns huvudflodområden i södra länsdelen.

Terrängen är flack men ger ändå inget bestämt intryck av slätt, beroende på att större delen av området är skogsbevuxet. Moränhöjder och åsar får en framträdande roll i det flacka landskapet.

Berggrunden domineras av urberg (graniter och porfyrrer).

Området, som till hälften ligger över högsta kustlinjen, är till större delen av morän med liten frekvens av kalt berg och föga finsedimentinslag. Isälvsmaterial spelar stor roll och välutbildade åsar förekommer, lokalt med drag av åsnät. Markens podsolering är svag.

Normaltemperaturen under januari varierar mellan -1°C vid kusten och -3°C i inlandet. Under juli är normaltemperaturen omkring 17°C i hela området. Nederbörden är förhållandevis låg (600-700 mm/år; värden korrigerade för avdunstningsförluster i insamlingskärl) liksom avrinningen (150-250 mm/år). Såväl nederbörd som avrinning är

lägst närmast kusten och högst i de inre delarna av området.

Barrblandskog dominerar, men i kulturbygderna finns starka inslag av lövskog. Blåbärsgrenskog blandas speciellt på isälvsmaterial med lavtallskogar. De fåtaliga myrarna är huvudsakligen av tallmossetyp.

Området närmast Kalmarsundskusten bildar en egen underregion (12 b), kännetecknad av bland annat kambrosilurberggrund (sandsten), uppodlat landskap med ekblandskogar, långsmala strandängar med vassvikar samt kraftigt vattenunderskott under vegetationsperioden.

Sydsvenska höglandets centrala och östra delar (region 13) omfattar den norra halvan av länets fastlandsdel utom kustzonen från Figeholm och norrut. Området berörs av Motala ström- Stångåns, Vindåns, Storåns, Bortorpsströmmens, Marströmmens, Viråns samt större delen av Emåns avrinningsområde.

Regionen hyser två olika landskapstyper, sprickdalslandskap i de östra delarna och kullig terräng i de västra. Sprickdalslandskapet kännetecknas av att höjdryggar med ett tunt eller rentav inget jordtäckte omväxlar med långsmala, ler- eller vattenfyllda dalgångar. Den kulliga terrängen väster därom är en mer direkt utlöpare av det småländska höglandet, med ett mer kuperat landskap och större höjdskillnader än i Tjustbygden.

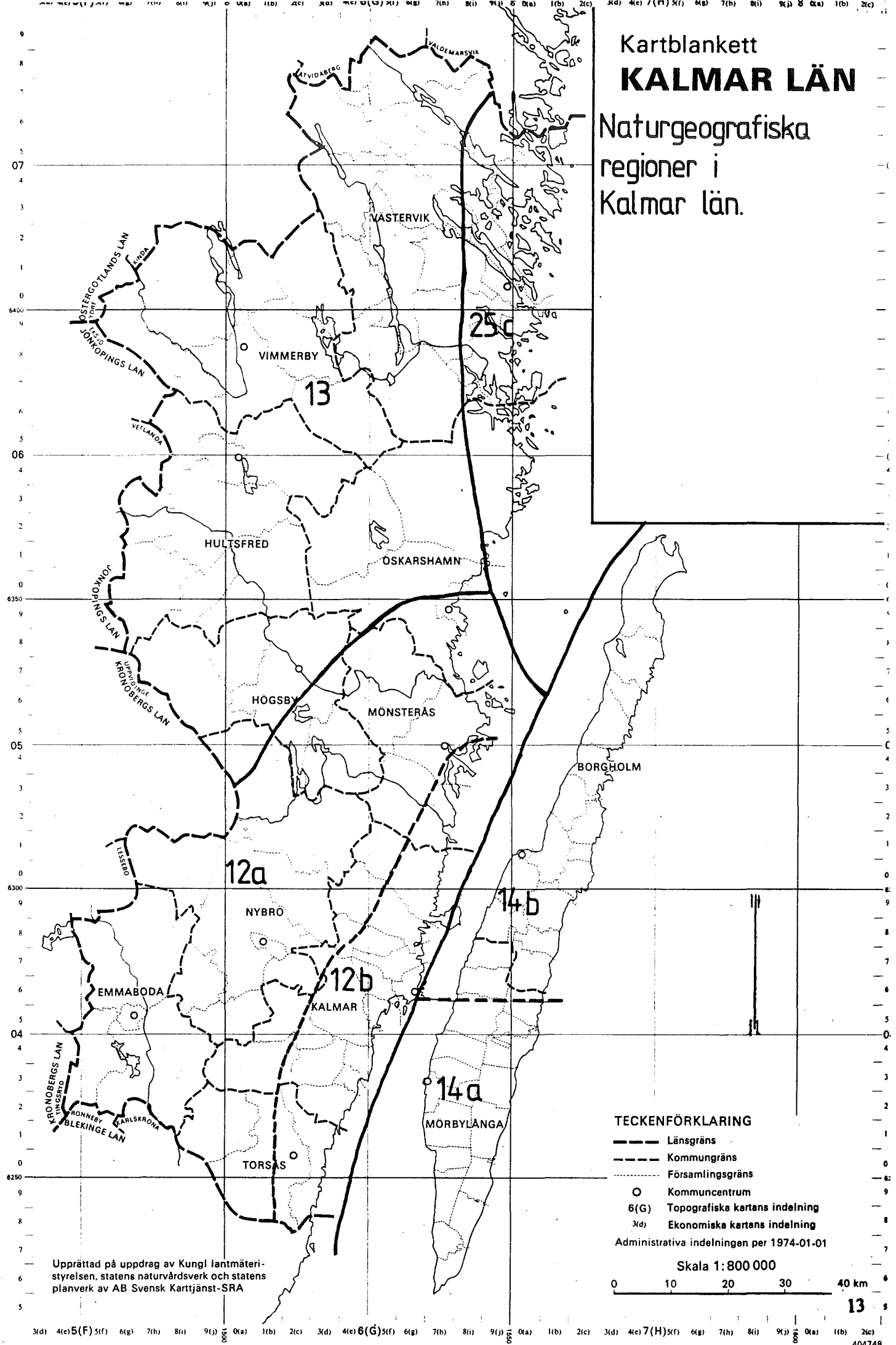
Berggrunden domineras av urberg (graniter och porfyrrer/hälleflintor). Specifikt för regionen är de skuror eller isälvkanjondalar som bildats i fast berg, exempelvis More kastell. Mest karakteristiskt för sprickdalslandskapet är att mer än hälften av landytan upptas av kalt berg. Jordlagren, i huvudsak finsediment på dalbottenarna, innehåller i många fall kalkhaltigt material som av inlandsisen transporterats ned från kalkområdena i Östergötland. Bergkullterrängen västerut kännetecknas av morän och grus. Isälvsmaterialen uppträder som åsar, som ett flertal större deltar i ex vid Hultsfred, samt som stora sandfält till exempel vid Mörlunda.

Den kulliga terrängen återfinns i huvudsak över högsta kustlinjen, medan sprickdalsland-

Kartblankett

KALMAR LÄN

Naturgeografiska
regioner i
Kalmar län.

Upprättad på uppdrag av Kungl lantmäteri-
styrelsen, statens naturvårdsverk och statens
planverk av AB Svensk Karttjänst-SRA

TECKENFÖRKLARING

- Länsgräns
- Kommungräns
- Församlingensgräns
- Kommuncentrum
- 6(G) Topografiska kartans indelning
- 3(d) Ekonomiska kartans indelning
- Administrativa indelningen per 1974-01-01

Skala 1:800 000

0 10 20 30 40 km

13

404748

skapet ligger under. Jordmånstypen varierar mellan podsol, brunjord och blandformer.

Normaltemperaturen är under januari omkring -3°C och under juli omkring 17°C i hela området. Såväl nederbörd (650-700 mm/år; korrigerade värden) som avrinning (200 mm/år) ligger på en jämförelse vis låg och jämn nivå inom regionen.

Regionen hör till barrskogsbygden även om ett betydande inslag av ek förekommer, framför allt i sprickdalslandskapet. Tallskogar av hållmarkstyp överväger i öster; längre västerut blir inslaget av tallhed på sandunderlag större. I övrigt dominerar blåbärsgrenskog. Myrarna är i allmänhet små men talrika och av tallmossetyp.

Sörmlands och norra Götalands skärgårdar (region 25c) är en underregion inom Östersjö kustens skärgårdsområde. I den underregion som förekommer i länet saknas skärgårdsbjörkskog, samtidigt som årsmedeltemperatur och vattenunderskott under vegetationsperioden är högre än i huvudtypen. Området, som omfattar den nordöstra delen av Kalmar län från Figeholm och norrut, ligger i sin helhet under högsta kustlinjen. Det berör de kustnära delarna av de mindre avrinningsområdena från Viråns mynning och norrut till länsgränsen.

Landskapet har sprickdalskaraktär som i havsbandet övergår i skärgård med fjärdar, öar och skär.

Området vilar på urbergsgrund, där bland annat de äldsta geologiska bildningarna i länet - Västervikskvartsit och Loftahammargranit - ingår.

Kännetecknande för området är vidare de tunna jordlagren, som påverkats av vågor och bränningar i samband med landhöjningen. Berg i dagen förekommer med hög frekvens. Finsedimenten i dalgångarna är i allmänhet kalkpåverkade. Enstaka små åsstråk förekommer.

Klimatet utmärks av milda vintrar samt torra och varma somrar. Årsnederbörden är låg (650-700 mm/år; korrigerade värden) liksom avrinningen (200 mm/år).

Hållmarkstallskog förekommer på klippor längs kusten. Innanför finns barrskog som i närheten av bebyggelse övergår i ädellövskog, främst med ek. Kalskärgård finns utbildad i yttre kustbandet, där särskilt fågelskären har

en artrik vegetation av spillningsgynnade växtarter. Skogsgränsen mot kalskärgården utgörs av tall.

Havsstränderna är övervägande steniga med ett glest växttäck. I skyddade lägen, främst i anslutning till större vikar finns strandängar på finkorniga sediment.

Slätt är den förhärskande terrängformen på Öland (region 14). Huvuddragen i landskapet, som i sin helhet legat under högsta kustlinjen, bestäms av mot ost- sydost svagt stupande lagerserier av kambrosiluriska sedimentbergarter. Berggrunden består i huvudsak av ortocefalitkalksten med underliggande alunskiffer. Den senare går i dagen här och var utmed den västra landborgsbranten.

Agrara kulturlandskapsregioner i Kalmar län

Regionernas numrering anknyter till kartan på följande sida.

Region 3: Öland och sydostsmålandska slättbygden

Naturgeografisk bakgrund

Regionen sammanfaller med de naturliga jordbruksområdena Kalmar slätten och Öland. Berggrunden utgörs vid Kalmarkusten främst av kambrisk sandsten och på Öland i sin helhet av kambrosiluriska sedimentbergarter, huvudsakligen kalksten. Slättområdet vid Kalmarkusten karaktäriseras av genom sprickdalar sönderskurna platåer. Slätt är den förhärskande terrängformen på Öland. Regionen har som helhet legat under högsta kustlinjen och tillhör huvudsakligen ek- och grenskogsregionen. Regionen motsvaras av de naturgeografiska regionerna 12b och 14a + b (sydöstra Smålands skogs- och sjörika slättområden och Öland).

Historisk tillbakablick

Regionen var centralbygd under förhistorisk tid och medeltid. Andelen adliga säterier är relativt ringa. Regionen dominerades före skiftena av tresäde längs smålandskusten och av två- och tresäde på Öland. Bebyggelsen utgjordes till stor del av solskiftade regelbundna byar, på Öland ofta i form av radbyar. Torpbebyggelsen har varit av relativt begränsad omfattning. Särskilt gällde detta för Öland. Gårdsformen var gotisk. Utflyttningen av gårdar i samband med skiftet var relativt omfattande.

Kartblankett

KALMAR LÄN

AGRARA KULTUR- LANDSKAPREGIONER

 Förhistoriska
centralbygder

 Medeltida
kolonisation

TECKENFÖRKLARING

--- Länsgräns
--- Kommungräns
○ Kommuncentrum
== Riksväg
— Länsväg (t.o.m. väg 499)
— Järnväg

6(G) Topografiska kartans indelning
4(c) Ekonomiska kartans indelning
Administrativa indelningen per 1974-01-01

Skala 1:800 000

0 10 20 30 40 km

Upprättad på uppdrag av Kungl lantmateristyrelsen, statens naturvårdsverk och statens planverk av AB Svensk Karttjänst-SRA

Dagens landskap

Regionen karaktäriseras av hög uppodlingsgrad och hög gårdstäthet. Godsbildningen är relativt ringa. Bebyggelsen utgörs huvudsakligen av byar. På Öland finns ännu bilden av de stora radbyarna kvar. Vegetabilieproduktionen uppvisar en hög andel odling av vall, sockerbetor och trädgårdsprodukter. Den omfattande vallodlingen är avhängig av den stora animalieproduktionen i området i form av nötboskap och får.

Region 5: Sydsvenska höglandets skogsbygder

Naturgeografisk bakgrund

Regionen överensstämmer med produktionsområdet sydsvenska höglandet. Berggrunden domineras av gnejs och granit. Områdets södra och västra delar utgörs huvudsakligen av flacka landskapspartier, med inslag av spridda restberg. Områdets östra del är främst kuperad bergkullterräng. Regionen domineras av morän. Huvuddelen av området har legat över högsta kustlinjen. Vegetationszonen är ek- och granskogsregionen. Området motsvaras av delar av de naturgeografiska regionerna 11, 12 och 13 (sydsvenska höglandets och smålandsterrängens myrrika västsida, sydöstra Smålands skogs- och sjörika slättområden, sydsvenska höglandets centrala och östra delar).

Historisk tillbakablick

I området fanns skilda förhistoriska centralbygder, omslutna av förhistorisk marginalbygd och medeltida kolonisationsområde. I de centrala bygderna fanns under medeltid och stormaktstid riklig förekomst, men dessa var i allmänhet ganska små och gav i regel inte upphov till någon större godsbildning. Ett viktigt undantag är Visingsö med omgivningar som bildade Visingsborgs grevskap under 1600-talet. Det dominerande odlingssystemet var ensäde, med undantag av den nordöstra delen av regionen där tvåsäde var förhärskande. Bebyggelsen karakteriserades före skiftena av ensamgårdar och mindre byar. Torpbebyggelsen var relativt omfattande i regionens nordvästra, norra och sydöstra del. Gårdsformen var i väster den västsvenska gården och i öster den götiska. Skiftet medförde att en relativt stor andel av gårdarna fick flytta ut, främst då i de starkt exploaterade förhistoriska centralbygderna.

Dagens landskap

Regionen karaktäriseras av låg uppodlingsgrad. Högsta uppodlingsgraden finns omkring Växjö i Kronobergs län. Godsbildning är genomgående ringa. Gårdstätheten är i allmänhet låg, med undantag av ett stråk norr och söder om Växjö. Dagens vegetabilieproduktion uppvisar en hög andel för främst odling av vall, vilket är avhängigt den omfattande animalieproduktionen i form av nötboskap och får.

Region 6: Östra götlands mellanbygder

Naturgeografisk bakgrund

Regionen sammanfaller till stor del med östsvenska dalbygden och till en mindre del med skogsbygderna i Östergötland och Småland. Berggrunden utgörs främst av urberg. Landskapet är relativt flackt och får sin karaktär av genom sprickdalar sönderskurna platåer. Jordarten är huvudsakligen morän. Regionen har som helhet legat under högsta kustlinjen. Området motsvaras av den östra delen av region 13 och del av region 35 (sydsvenska höglandets centrala och östra delar. Östersjökusten med skärgårdar samt Åland).

Historisk tillbakablick

Mellan Västervik och Valdemarsvik finns ett område som kan betecknas som förhistorisk centralbygd. För övrigt var området huvudsakligen förhistorisk marginalbygd och medeltida kolonisationsområde. Området hade en gles spridning av adliga sätesgårdar av i allmänhet mindre omfattning. Regionen tillhörde det östsvenska solskiftesområdet med tvåsäde som dominerande produktionssystem. Byarna var som regel små, regelbundna och högt belägna i terrängen. Torpbebyggelsen var relativt omfattande i områdets norra del. Gårdsformen var götisk. Andelen utflyttade gårdar vid skiftet var förhållandevis hög. Det torde dock härvid finnas stora regionala skillnader.

Dagens landskap

Landskapet karaktäriseras av låg uppodlingsgrad och ringa bebyggelsetäthet. Godsbildningen är relativt ringa. Bebyggelsen utgörs av mindre byar, sällan över fem gårdar. Vegetabilieodlingen är i norra delen av regionen omfattande vad gäller brödsädesodlingen och odling av baljväxter. Södra delen av regionen uppvisar en stor vallodling och sockerbetsodling. På animaliesidan dominerar nöt- och får-

produktion i områdets södra del. I norra delen av regionen förekommer omfattande uppfödning av höns och kycklingar.

2.2 Aktuell jordbruksstatistik.

I tabellen nedan redovisas statistik från 1993 vad gäller följande:

Areal åker inkl vall i hektar

Areal betesmark i hektar

Antal mjölkkor, totalantalet nötdjur, totalantalet får samt antalet företag i varje kommun som har resp djurslag.

Kommun	Åker ha	Bete ha	Mjölkkor / Företag	Summa nöt / Företag	Summa får / Företag
Högsby	4 453	1 421	1 445 / 53	6 352 / 128	1 571 / 25
Torsås	6 730	1 017	3 088 / 95	9 477 / 207	1 133 / 32
Mörbylånga	19 153	6 685	5 904 / 173	19 477 / 268	3 293 / 43
Hultsfred	8 240	2 066	2 978 / 122	10 013 / 245	997 / 24
Mönsterås	6 781	1 126	2 050 / 70	6 772 / 131	972 / 23
Emmaboda	2 593	1 178	466 / 30	2 843 / 135	1 196 / 20
Kalmar	21 000	2 290	5 480 / 136	16 440 / 240	4 780 / 45
Nybro	5 737	2 216	1 670 / 70	7 785 / 251	1 979 / 43
Oskarshamn	4 224	1 260	1 195 / 54	4 790 / 148	1 621 / 44
Västervik	20 805	4 470	6 279 / 183	18 926 / 344	4 943 / 102
Vimmerby	9 728	2 648	4 997 / 163	13 766 / 276	1 776 / 34
Borgholm	20 295	8 479	9 078 / 278	26 002 / 418	7 429 / 83
Sa Kalmar län	129 739	34 856	44 630 / 1 427	142 643 / 2 791	31 690 / 518

2.3 Kolonisations- och odlingshistoria i Kalmar län

För att förstå, läsa och värdera odlingslandskapet behöver man kunskaper om gamla tiders samhälle. Naturförutsättningarna och de markslag som hävdats har format odlingslandskapet. Men bilden av landskapets innehåll framträder tydligare när man även ser till faktorer som statens makt och inflytande, jordbrukets organisation, marknaderna för jordbruksprodukter och de sociala skiktningarna. Dessutom är kolonisationsförloppet av stor betydelse för att regionala skillnader uppstått.

Stenålder

Införandet av åkerbruk och boskapsskötsel är troligen den viktigaste förändringen i människans historia. De tidigaste kända försöken att bruka jorden här finner vi ca 5.000-4.000 f Kr. Då var klimatet tämligen varmt. Landet täcktes till större delen av lövskog och hade ett mycket större inslag av sjöar och våtmarker än idag.

I Södermøre med lagom fukthållande mark av finkornig mo och lera, där boskapsskötsel sannolikt har haft stor betydelse, finner man den första bondebygden i länet.

Även på Öland i Torslunda, Vickleby och Resmo socknar slog man sig ned tidigt. I länets norra delar koloniserades områden innanför kustsocknarna längs vattendragen Emån och Alsterån i Högsby, Långemåla och Virserums socknar. Dösar och stenkammargravar uppfördes under yngre stenålder. Den enda kända dosen i länet finns i Resmo socken på Öland. Dessa gravar är de enda synliga spår vi har idag efter de första bönderna. I Resmo finns de nordligaste exemplen längs Sveriges östkust. De utgör den yttersta utkanten på ett gravskick som annars finns spritt i hela västeuropa.

Bronsålder

Yngre stenålderns betes- och åkermarkskulturer hade öppnat gläntor i urskogen. Landskapet öppnades ytterligare under bronsåldern. På fastlandet finns två områden som antyder en koncentrerad bronsåldersbebyggelse. Det ena är Tjust, och då särskilt det inre av Gamlebyviken, där länets tätaste förekomst av hällristningar, rösen och boplatslämnningar finns. Det andra är Møre som är det enda området på fastlandssidan som är rikt på bronsåldersfynd.

Inte heller denna period har efterlämnat några andra spår av det odlade landskapet. Rösen och hällristningar kan dock ge oss en aning om var bronsålderns bebyggelse fanns.

Järnålder

Cirka 500 år f Kr förändrades jordbrukets grundförutsättningar. Klimatet blev kallare och boskapen kunde inte längre gå ute året runt, utan måste stallas upp på vintern. Människorna blev troligen bofasta och kunde hålla fasta åkrar med hjälp av den stallgödsel boskapen lämnade. Inför vintern samlades foder som hö och löv in. På så sätt började man hävda ängar

Exempel på hällristningar från bronsålder. Dessa är några av de ristningar som finns på Utrikestenen i Lofta socken (Västerviks kommun). Körscenen är unik, den är en av bara nio kända i hela landet. (RAÄ 364).

som kom att bli en viktig del i dåtidens brukande.

Den äldsta järnåldersperioden är fyndfattig på fastlandet. På Öland är förhållandena annorlunda. Där är perioderna förromersk järnålder och romerskt järnålder (framförallt) d v s århundradena kring år 0 rikt representerade. Grunden för blomstringen var boskapsskötsel och export av hudar och lädervaror till den romerska armén som låg förlagd i Nord- och Mellaneuropa vid den här tiden. Järnålderns fuktiga klimat har troligen haft en positiv påverkan på jordbruksnäringen på Öland. Här finns stora boplatskomplex med fågator och fällor samt fossila (övergivna) åkerlappar bevarade på de öppna sjömarkerna. Där och i Mittlandsskogen finns rester av järnåldersbebyggelse. Det förefaller som om Kalmarbygden tjänat som Ölands utmark under perioden. Man tror att ätten (grupper om 20-30 personer) under järnåldern gemensamt ägde jorden och brukade den utan någon specialiserad arbetsfördelning.

Jordbruket skapade ett mycket ojämnt överskott. Ätten ansvarade för försvaret, religionen och rättsskipningen. När bosättningen blev fast krympte odlingsenheterna till hushåll på ca fem till tio personer, d v s en familj. Dessa hölls samman i hövdingadömen eller folkland.

Från medeltid till 1700-tal

Vid 1000-talets början var slättbygderna helt koloniserade. Spannmålsodlingen hade på slätten intagit en dominerande plats på bekostnad av boskapsskötseln, men boskapen höll kvar sin betydelse genom att bidra med gödsel och draghjälp. Nya redskap och bättre brukningsteknik möjliggjorde en omfattande nyodling under tidig medeltid. Den tekniska utvecklingen var mer omfattande än under senare medeltid och växelverkade med själva jordbrukets förändring.

Fram till 1300-talets början ökade befolkningen vilket medförde att jordbruket och bebyggelsen expanderade. Byarna i de centrala områdena blev efterhand stora, med många gårdar, medan de områden som uppodlades senare tenderade att mestadels ha byar med färre gårdar eller ensamgårdar.

Nyodlingen lades först i närheten av den gamla bebyggelsen där äldre enheter eventuellt kunde delas upp, men snart hade expansionen nått

marginalen och man fick istället ta upp mark på utmarker och även i allmänningsskogar.

Vid mitten av 1300-talet inträffade en nedgång i hela Europa, den s k "agrarkrisen". Någon entydig förklaring till denna finns inte, men en av orsakerna var de farsoter, som drog fram, bl a digerdöden. Många gårdar ödelades, främst i nykoloniserade områden medan kärnbygderna klarade sig bättre genom krisen. På många håll i Sverige ändrades nu inriktningen på jordbruket från spannmålsodling tillbaka till boskapsskötsel. Boskapsskötseln hade också god avsättning genom den marknad för smör och oxar som bl a fanns i Nordtyskland. Kronan stödde exporten eftersom den innebar ett extra tillskott till statskassan.

"Den senmedeltida agrarkrisen" var huvudsakligen en kris för statsmakten och det kyrkliga och världsliga frälset. För skattebönder och andra innebar utvecklingen bättre ekonomiska villkor och ökat inflytande. Under medeltidens slutskede medverkade bönderna i riksdagsliknande möten och hade en viss politisk makt.

Krigens verkningar i Småland märktes på så sätt att landbornas avgifter till godsägarna sjönk omkring år 1400. Många nybyggen lades öde. Marginella bygder och nyodlingar under tidig medeltid övergavs först. I Kronobergs län var det skogsbygderna i Varend som ödelades och i Kalmar län var det de inre delarna av Tjust. Ännu i början av 1500-talet var ödegårdarna så många att man kan räkna med att minst en tredjedel av bebyggelsen övergivits.

Vissa undersökningar visar dock att den negativa trenden inte var obruten ända fram till medeltidens slut. Det finns tecken på att ödegårdar ägda av Vadstena kloster uppodlades återigen under 1400-talets senare del.

I huvudsak hade läget stabiliserats vid 1400-talets slut. Människorna började återta tidigare odlingar och ny mark sveddes och röjdes igen. Hela 1550- och 1600-talets början präglades av kolonisationen i Småland. Det ligger nära till hands att tro att många nybyggen som upptogs under 1500-talet var senmedeltida ödesmål. Övergivandet av gårdar har därför inte haft någon bestående inverkan på landskapsbilden, d v s den är knappt märkbar för oss. Den är av begränsad omfattning och i huvudsak begränsad till skogstrakterna på gränsen mellan Kronobergs och Kalmar län.

En skattning av befolkningens storlek på 1520-talet har gjorts av L O Larsson. Han anger siffran till minst 65 000 och högst 100 000 människor inom nuvarande Smålands gränser. Kalmar län hade nära kontakter med Hansan och var manufakturbygd med immigration och snabb folkökning. Vi kan därför räkna med att befolkningsökningen var relativt stark här.

Jordens fördelning i Småland mellan självägande bönder, krona, frälse och kyrka varierade under olika perioder. Vid medeltidens slut ägde kyrkan ca 25% medan kronan hade ca 6%. Skatteböndernas andel var ca 33%. Frälset något mer. Kyrkans gårdar dominerade i Möre och Tunalän, på andra sidan länsgränsen var skattebönderna vanligare. Frälsejorden var helt dominerande kring Emåns lopp och i Vedbo och Värends gränssocknar. Gustav Vasas reduktion av kyrkans egendom innebar att det mesta av kyrkans jord gick över till kronan. Även nyodlingen innebar en ökning av kronogårdar.

Medeltidens grödor.

Det vanligaste sädeslaget under 1500-talet, ungefär två tredjedelar av den odlade säden, var korn. Det användes både som brödsäd och för öltillverkning. Vete odlades i liten utsträckning, och förekom i bakad form endast hos de övre samhällsskikten. Rågen, som också var brödsäd, odlades troligen redan på 1400-talet och var under medeltiden vanlig. Höstråg var också det bästa sädeslaget för svedjebruk under tidig medeltid, men infördes i större skala och på fasta åkrar under 1300-1500-talen i Sveriges östra delar. Havre odlades, men knappast allmänt och främst som hästfoder. Andra grödor var rovor, lin, hampa, humle och i viss mån bönor och ärtor.

1600-talet dominerades av de långvariga krig som Sverige förde. Kronans skuldsättning, krigsskulder och brist på kontanta medel, medförde att lön för tjänster och betalning av de stora privatlån som Sverige tagit för att finansiera krigen, måste betalas med jorddonationer. Ett annat skäl till de många jorddonationerna var att kronan ville knyta vissa befattningshavare och tjänstemän till sig. På så sätt kom stora delar av den växande adelns makt och rikedom att grundas på jorden, adeln blev därför liksom kronan bunden vid sin ställning som brukande jordägare.

På olika sätt har godsbildningen påverkat landskapets utseende i skilda regioner. Säterier är beteckningen på de gårdar som åtnjöt en mer fullständig skattefrihet än övrig frälsejord. De var stamgårdar för många adliga ätter. Fram till 1500-talets mitt låg säterierna i allmänhet i områden vid sidan av den befintliga bondebygden. Genom donationer under 1600-talet kom de däremot att läggas i de centrala odlingsbygderna där bönderna avhystes från gårdar eller byar. Man kan påstå att adeln under 1600- och 1700-talen förändrade landskapet genom privilegier som knöts till säterierna.

Råg och humle är två av de grödor som odlades i Sverige under medeltiden.

Början av 1700-talet var inledningen till en ny tid med nya tankar. Under den närmast följande "frihetstiden" ökade riksdagens makt och även om bondeståndet hade mindre inflytande än de övriga, var de svenska bönderna politiska ställning vid denna tid enastående i Europa.

Men jordbruket hade samtidigt stagnerat och blivit ineffektivt. Därför ägnade man stort intresse åt att utveckla näringslivet under 1700-talet. Viljan att åstadkomma mer rationella jordbruk ledde fram till de olika skiftesreformerna. De första skiftena genomfördes i form av storskiftet, en radikal ändring där varje bonde fick all sin mark i en enda brukningsenhet. Detta skifte var svårt att genomföra, då alla i byn måste godkänna det. 1803 fattades beslut om enskifte i riksdagen. Här i länet är

det främst Öland som enskiftats. 1827 stadgades om laga skifte, och med det börjar en period av agrar utveckling.

Befolkningens antal ökade allt hastigare under frihetstiden. Ett led i ansträngningarna att försörja landsbygdens befolkning blev att tillåta hemmansklyvningar liksom fritt anläggande av torp på allmänningar.

Spannmålsodlingen fick också konkreta uttryck, t ex på Öland där en mängd väderkvarnar byggdes för att kunna ta hand om en större produktion. Under slutet av 1700-talet uppgick antalet väderkvarnar till nära tvåtusen stycken.

Nya grödor gjorde sitt intåg, ärtväxter odlades allt mer och man provade försiktigt med potatis. Den odlades i början sällan på större åkrar, utan hörde till trädgårdstärpan. Inte förrän man upptäckte möjligheten att använda den till brännvin, bredde odlingarna ut sig och då spred sig också kännedomen om potatisen som matväxt.

1800-tal: Expansion och skifte

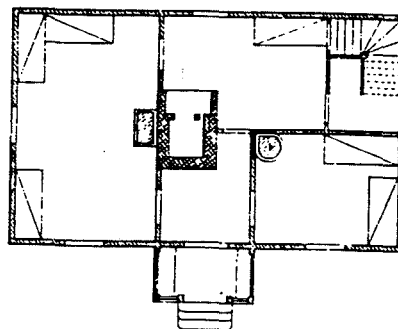
Landsbygdens befolkning fortsatte att öka i allt snabbare takt. Under 1800-talets första hälft ökade den med 50-100%. Att befolkningen ökade ledde under 1800-talet till en stor livsmedelsbrist och ett behov av mera åkermark.

En gradvis uppodling av slätterängarna började, samtidigt som många ängar omvandlades till hagar. Bruket av den odlade marken intensifierades och den höskörd ängen gav fick allt mindre betydelse. Foderväxter odlades nu istället på åkermarken. Ängsmarkerna, som låg i inägomarken, blev oftast åker, när de hade skiftats ut.

När skogens värde som virkesproducent ökade accepterades inte skogsbyte längre. Man började använda de magrare delarna av ängen till bete. För jordbrukaren blev det nödvändigt att gå från extensivt till intensivt brukande, eftersom priset på arbetsinsatser stigit. I de befolkningstäta jordbruksbygderna torde den specialiserade markanvändningen ha slagit igenom snabbast. På samfällt ägda marker eller boställen blev i allmänhet den äldre markanvändningen kvar längst.

Laga skiftet och befolkningsökningen fick till följd att hemmansklyvningen ökade på de ny-

skiftade ägorna, och ledde även till en allt större brist på mark. En omfattande nyodling påbörjades.

79

En av de många typritningar som C E Löfvenskiöld utgav. Löfvenskiöld intresserade sig särskilt för de små jordbruken och hans vitt spridda mönsterböcker inspirerade landets husbyggare.

För att vinna ytterligare odlingsmark började en omfattande dikningsverksamhet på våtmarker och myrar. Nyodlingsföretagen kom att stödjas av staten och under 1800-talets senare del fick nästan alla större odlingsföretag anslag eller lån av statliga medel. En speciell dikningslag infördes 1879.

Vid 1800-talets mitt uppstod en ny exportmarknad för jordbruksprodukter i Västeuropa och detta innebar stora förändringar inom det svenska jordbruket. Odlingen inriktades på spannmål, i synnerhet havre som bl a exporterades till Storbritannien och Frankrike. Stora områden, som hade utdikats besåddes med havre, men också odlingen av vete ökade kraftigt. För att klara det ökade uttaget ur jorden, behövdes större mängder gödsel. Mot slutet av 1800-talet började konstgödsel i form av superfosfat och chilesalpeter att användas i liten skala. Kvävehaltiga gödselmedel började användas i större skala först långt in på 1900-talet.

Under ungefär samma tidsperiod blev också vallodling av kvävefixerande växter allt vanligare. Tidigare hade ängsarealen varit dimensionerande för åkerarealen men konstgödsel

och vallodling kombinerat med växelbruk ändrade radikalt på förutsättningarna inom jordbruket. Det gamla uttrycket "äng är åkers moder" stämde inte längre. Arealen naturlig ängs- och betesmark sjönk successivt.

Jordbruksmarknaden nådde en höjdpunkt under 1850- och 1860-talet, men efterföljdes av några svåra missväxter. Industrin behövde allt mer arbetskraft och inflyttningen till städerna började. Under 1870-talet upphörde därför befolkningsökningen på landsbygden. Men varken industrin eller städerna kunde svälja den stora mängden människor som kom och både arbetslösheten och bostadsbristen ökade. Människor började emigrera till andra länder, framför allt till USA.

Det kom också rent administrativa reformer som innebar stora förändringar inom jordbruket. Näringsfriheten som infördes i etapper 1846 och 1864, gav fri etableringsrätt åt vem som helst som önskade starta ett jordbruk.

Genom att en exportmarknad öppnades utvecklades animalieproduktionen - framför allt mejerihanteringen. Stora ladugårdar byggdes, mejeriföreningar startade och nya uppfinningar gjordes för att tillvarata och lagra mjölk och smör. Landsbygdsbankerna som etablerades, gav lån till investeringar i byggnader och maskiner.

När befolkningstrycket ökade kunde inte längre skogen stå för ved och virke och samtidigt lämnas för fritt bete åt kreaturen. Virkesproduktionens betydelse ökade inte minst ekonomiskt. Skogsbetet minskade samtidigt i de utpräglade jordbruksbygderna. Skogsmarken har utarmats. I enlighet med tidens ekonomiska idéer skulle även skogsmarkens produktion ökas och ett led i förverkligandet av detta var att de skiften som genomfördes även omfattade skogen, som nu blev enskild mark.

Skogsbygdens utveckling under senaste århundradena har varit oerhört omvälvande. Under 1800-talet befolkades skogarna av torpare och nybyggare och nya småbruk anlades i rask takt. Genom den enträgna odlingsmödan skedde punktvisa uppodlingar överallt och skogsbygderna öppnades. Bildandet av småjordbruk omhulldes av staten och under 1870-talet beslutades om avyttring av kronojord.

1900-tal

Fram till 1920-talet ökade åkerarealen i hela landet och jordbruket intensifierades ytterligare. Odlingsmarken nådde sin största omfattning omkring 1930. Den samlade jordbruksmarken, åker, äng och hage, omfattade då 4,8 miljoner ha, varav 3,7 miljoner utgjordes av åker. Gårdarnas antal var ca 300 000.

Under krigsåren bromsades utvecklingen tillfälligt men efter 1945 kom jordbruket att karaktäriseras av en allt snabbare minskning av såväl areal som antalet företag.

Konkurrensen med industrin gjorde högre lantarbetarlöner nödvändiga och bidrog därmed till en snabb mekanisering. På mindre gårdar kunde man inte bekosta stora maskin-parker. Istället införlivades dessa gårdars mark med större granngårdar. Inom kort lades också torpen ned och deras jord övertogs av modergården eller planterades med skog.

I slättbygderna gällde i hög grad fortsatt strukturrationalisering med sammanslagning av brukningsenheter. I skogsbygderna kom det i stället att handla om nedläggning av åkermark. Följden blev att landskapet slöt sig kring bebyggelsen i skogsbygden medan slättbygden fick allt färre men större brukningsenheter.

Under 1960-talet fortsatte omvandlingen i ännu snabbare takt och nu över hela landet. Genom riksdagsbeslut planerades nedläggningen. Jordbrukare skulle ha samma ekonomiska standard som industriarbetare. De gårdar som inte gav en sådan avkastning skulle upphöra och bonden söka sig till industrin.

Jordbruksproduktionen skulle ligga på en nivå som bestämdes i förhållande till rikets behov vid en eventuell avspärrning.

De områden som sist koloniserades och uppodlats blev också de som först lades ned. Slättbygderna klarade sig betydligt bättre och har idag praktiskt taget all åkermark i behåll.

Arealförlusten blev enorm. Av de 4,6 milj ha jordbruksmark som fanns 1944 har idag omkring 1,4 milj lagts ned. De flesta ängs- och hagmarkerna har gått förlorade liksom 800 000 ha åker. Under samma period minskade de yrkesverksamma jordbrukarnas antal med närmare 80 %. Under den snabbaste omvandlingsperioden på 1960-talet lades varje dag tiotals gårdar ner i landet. Ändå kunde allt

större skördar bärgas genom effektiv användning av nya kemiska bekämpningsmedel och konstgödsel.

Det har tagit mer än fyrtio år att lägga ner 800 000 ha åker. Den nu aktuella livsmedelspolitiken förutsätter att ytterligare 500 000 ha omedelbart läggs ned. Detta för med sig att vi måste göra medvetna ansträngningar för att rädda odlingslandskapets växter och djur annars ser framtidsperspektivet mörkt ut. Lika illa kan utvecklingen bli för bebyggelsen om vi inte slår vakt om de värden som skapats av generationers arbete.

Vad som i historiens ljus kommer att framstå som vår tids tillskott till odlingslandskapet är svårt att sia om. Det är oomtvistligt så, att det vi uppskattar idag är det som tidigare generationer förvaltat och förbättrat. Då inte bara med tanke på tillfället utan också med avsikten att det skall bli till nytta och glädje för barn och barnbarn.

2.4 Bebyggelsen och dess struktur

Bebyggelsens anpassning till topografin

Gamla gårds- och byplatsers anpassning till terrängförhållandena sammanfaller i regel med markernas beskaffenhet. I de delar av landet som varit täckta av hav har bebyggelsen funnit sina gynnsammaste lägen på sydslutningen av morän- och bergsknallar som skjuter upp ur lerbottnarna. I områden över högsta kustlinjen (HK) i västra Kalmar län har bebyggelsen sökt sig till svackor och dalstråk med källor och bäckar. Den vid laga skiftet eller enskiftet utflyttade gårdsbebyggelsen saknar denna terränganpassning.

Bebyggelsen har således vanligen förlagts till höjder i terrängen. Ofta ligger bebyggelsen överst på gränsen mellan skogsmark och åker, där nedanför åkern och längst ned sidvallsäng- en.

Mörebygden är ett viktigt undantag från denna regel. Här finner man stora byar, vars gårdar lagts i en ring kring en stor, öppen lågt liggande ängsmark, medan åkrarna tagits upp ovanför byn på de odlingsbara markerna. Byarna ligger vanligen lågt i anslutning till åar och bäckar. Högre upp möter åkermarken och ängen.

De frostfriaste lägena är de mest åtråvärda (lidbebyggelse) eller ännu hellre uddar i de större sjöarna.

I många länder har förekomsten av drickbart vatten bestämt byarnas lägen och så även i vårt land. Sjöar och vattendrag kantas av bebyggelse. Brunnar har dock kunnat tas upp nästan var som helst. Endast i geologiskt avvikande trakter som på Öland har förekomsten av vatten varit bestämmande för detaljläget. Den begränsande faktorn för bönderna har annars sällan varit vatten. Det har istället handlat om tillgången till åkerjord och ängsmark.

Bebyggelsens grupperingsmönster

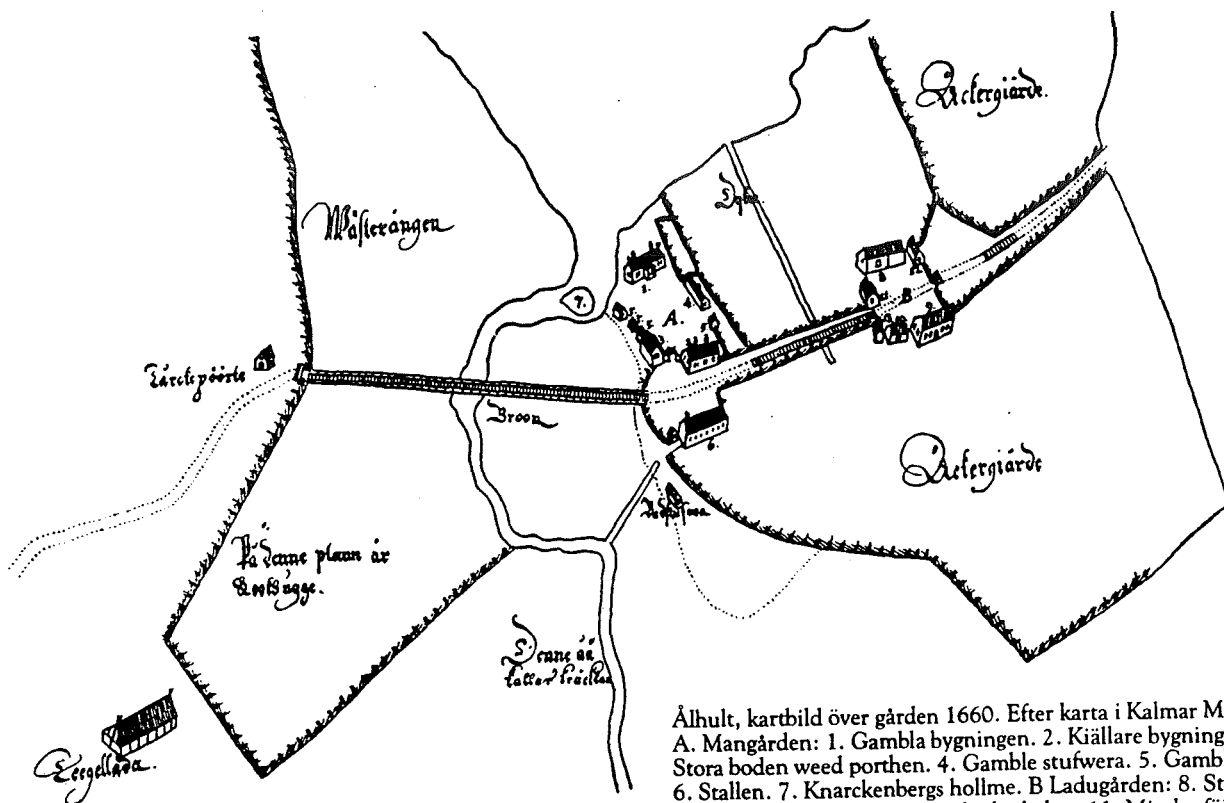
Det är svårt att utan generaliseringar ge en bild av efter vilka principer bebyggelsen grupperats i länets olika delar.

I princip kan två motpoler uppställas. Den ena utgörs av byar med bebyggelsen systematiskt reglerad efter bestämda geometriska planlösningar där ägoblandningen och gårdarnas högt utvecklade socioekonomiska integration drivit fram en långt utvecklad reglering. Den andra polen utgörs av ensamgårdsbebyggelse eller byar med ringa integrering mellan gårdarna och som kännetecknas av spontana bebyggelseformer och en anpassning till topografi som inte hämmats av andra krav. Mellan dessa extremfall finns en bred skala av grupperingsmönster beroende på vilken väg byarnas utveckling tagit.

Solskiftade radbyar.

Den solskiftade radbyn är ett bra exempel på den äldre jordbruksbebyggelsens mest utvecklade former. Hur tomterna kunde utmätas och placeras i en strikt inbördes ordning beskrivs ovan. Bebyggelsen kunde ordnas i en eller två rader (enkla eller dubbla radbyar). Gårdarna trängdes samman på relativt små rektangulära bytomter som genomkorsades av åtminstone en bygata.

Åtskilliga byar har dock radbyns långsträckta form beroende på den topografiska anpassningen, detta är ofta fallet med de öländska byarna. De utgör idag de bäst bevarade exemplen på en byform med en nära tusenårig tradition. Å andra sidan är många bytomter inom solskiftesområdet regelbundna utan att överensstämma med solskiftets principer.

Alhult, kartbild över gården 1660. Efter karta i Kalmar Museum.
A. Mangården: 1. Gambla bygningen. 2. Kiällare bygningen. 3. Stora boden weed porten. 4. Gamble stufvera. 5. Gamble boder. 6. Stallen. 7. Knarckenbergs hollme. B Ladugården: 8. Stoor looladan. 9. Fäähuset. 10. Mindre looladan. 11. Mindre fäähuset. 12. Fäähuset. 13. Foderhuset. Utom gården »tärckepöörte», »badstufwa», »teegellada» samt »weekasten».

Här har uppenbarligen en reglering av tomtstorlek och tomtform skett vid annan tidpunkt, ibland t o m före solskiftet. Trots att ägorna skiftats om har då inte bebyggelsen reglerats.

Radbysystemet var i och för sig inte unikt för Sverige. Det har förekommit i stora delar av Europa, och det var under inflytande därifrån som bytypen infördes i Sverige.

I våra dagar sker en upplösning av radbyarna. Med gårdssammanslagningar och ändrade bebyggelsefunktioner uppstår luckor i byarnas fasad mot bygatan. In i 1800-talets bebyggelse tränger standardiserade fritidshus och permanentbostäder av elementhustyp. Men trots detta finns ännu radbyns karaktär väl bevarad i de flesta av Ölands byar.

Platsbyar

Begreppet platsby betecknar en by, där bebyggelsen är grupperad kring en öppen plats. Detta är en karakteristisk form av by i Götaland. Genom en fägata står platsen i förbindelse med utmarken. Beteckningen platsby tar ingen hänsyn till byns regleringsgrad och inrymmer sålunda mer eller mindre lösa bebyggelsegrupperingar.

Gruppbyar - klungbyar

Gruppbyn eller klungbyn utgör tillsammans med platsbyn Götalands dominerande byform. Den utmärks av att gårdarna ligger relativt fritt utspridda eller i glesa klungor, ofta längs en byväg eller en vägkorsning. Även beteckningen hopby förekommer.

Släktbyar.

Som släktbyar betecknas vissa götlandsbyar som utmärks av att boningshusen med tillhörande bodar bildar en bebyggelsegrupp, de viktigaste uthusen en annan, vissa småhus en tredje osv. Stundom placerade kring en gemensam gårdsplan, ett bytorg. Bytypen kan i många fall påvisas ha uppkommit genom hemmansklyvningar ur en enda eller ett färre antal gårdar. Länets bästa exempel är Lunds by i Gladhammar.

Gården

Tomten var brukningscentrum och ibland ett konkret uttryck för gårdens värdering. Gårdar kunde vara ensamgårdar eller organiserade till byar.

Bondegården var i princip bostad för en familj. Storfamiljegårdar, d v s bostad för en hel ätt,

kan ha funnits i förhistorisk tid jämför med öländska långhus.

Storjordbruk eller gods hör samman med att adeln får inflytande i landet under medeltiden. Stormannaätter kan ha funnits även under förhistorisk tid.

Backstugor och torp sammanhänger med befolkningstillväxten och jordbruksproletariat under olika perioder t ex 1500-tal och 1700-1800-tal.

Malmen

Malmarna börjar på allvar bebyggas under 1700-talets först hälft och når en befolknings-topp runt 1870. Bland de faktorer som bidrog till uppkomsten av bebyggelse utanför själva byn, var i första hand böndernas stigande behov av arbetskraft och den allmänna befolkningsökningen under 1700-talet. En ökning av befolkningen inom den obesuttna klassen var också något som uppmuntrades genom flera centrala direktiv. Som en konsekvens av detta uppstår vid 1800-talets början försörjnings-svårigheter för malmens innevånare. Fattigdom och tiggeri kom att höra till vardagen. När den stora emigrationsvågen sätter in på 1870-talet är det också främst malmarnas befolkning som ser en lösning på sina problem i Amerika.

Fortfarande är malmen en påtaglighet i länets bebyggelse. De eländigaste stugorna är sedan länge försvunna, men ännu finns det mycket kvar av malmarnas 1800-talsbebyggelse. Idag har istället många malmar utvecklats till bostadsområden med villabebyggelse av mera permanent karaktär med starka inslag av sommarstugebebyggelse. Gränsen mellan by och malm är dock fortfarande påtaglig.

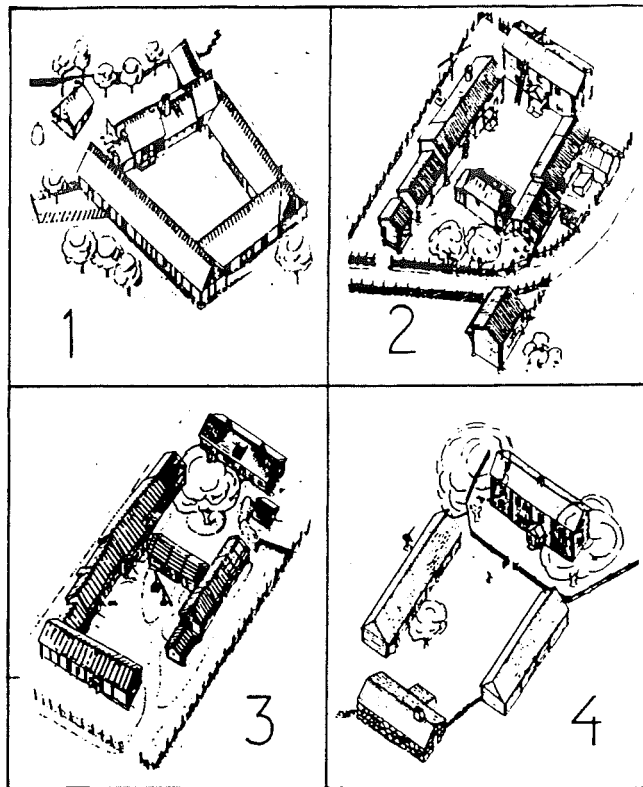
Byggnadskultur

Gårdstyper

Den götiska gården är en sluten enhet tudelad i man- och fägård, ofta genom ett staket, häck eller mur. Gårdstypen är att betrakta som en efterföljare till den centralsvenska gårdstypen, vilken torde ha högre ålder. Den götiska gården är normalform i östra Götaland och Svealand.

Godsbildningar, sätesgårdar och herrgårdar

Den medeltida godsbildningens inverkan på odlingslandskapet är begränsad till de byggnad-

Svenska gårdstyper. 1 = sydsvensk gård, Slöinge sn, Halland 2 = nordsvensk gård, Rättviks sn, Dalarna 3 = centralsvensk gård, Härkeberga prästgård, Uppland 4 = götisk gård, Kyrkhults sn, Blekinge. Efter Geografiska notiser 1949.

der som uppfördes i samband med att ett världsligt frälse infördes. Under 1200- och 1300-talen utgörs godsens av det fasta stentornet, ofta beläget på en holme eller en udde eller på en mer svårtillgänglig höjd. Både för byggnadsformen och lägesvalet var möjligheten att kunna försvara sig den dominerande faktorn.

Kärntornet ersattes senare av rektangulära byggnader med flera våningar som gick under benämningen fasta hus. I allmänhet anses denna borgtyp vara senmedeltida då de flesta daterbara exemplen härrör från 1400- och 1500-talen.

Brukningstekniskt medförde emellertid inte de medeltida godsens några förändringar i förhållande till allmogens brukningsmetoder. Fram till 1300-talet brukades en godsmassa vanligen efter det s k huvudgårdssystemet, som innebar att godsherren innehade en eller ibland flera huvudgårdar omgivna av byar med dagsverkspliktiga bönder, vilka tillsammans med lönearbetare brukade huvudgårdens arealer.

Under 1300-talet styckades ofta huvudgårdens domäner och delades ut till arrendepliktiga men i allmänhet inte dagsverkspliktiga bönder.

Jordägarna blev ränteägare men behöll vissa gårdar i egen drift, sätesgårdarna.

Nyare tid.

Först under 1600-talet börjar godsbildningar i egentlig mening växa fram ur adelns sätesgårdar. Man har beräknat att 63% av landets brukade mark låg i adelns händer år 1655 men att endast 8% brukades direkt under sätesgårdarna.

Man kan räkna med två godstyper, dels kungsgårdarna, oftast med de medeltida klostergodsen som ursprung och dels adelns sätesgårdar. Många var stora godsbildningar t ex Värnanäs men de flesta i länet omfattade inte ens större marker än en normal bondby.

Godsen har regelmässigt bildats genom avhysning av bondebebyggelsen. Nyodling har förekommit i större omfattning först under 1800-talet. Brukningsformerna förblev också i stort sett oförändrade.

Först under 1700-talet kan man räkna med en agrarteknisk utveckling på de svenska godsen efter nederländska och engelska förebilder.

De äldsta jordegendomarna i länet har rötter i medeltiden, andra har tillkommit under 1600-talets godsbildningsepok. En del har dock formats så sent som på 1800-talet, då jordspekulanter förvärvade och sammanslog hela byar till storgårdar.

-Under 1600-talet donerades bl.a. följande gårdar till frälse: Blekhem, Totebo, Blanka, Hellerö, Tuna, Ullevi, Heda, Mjöshult, Björkhult, Vida, Tyllinge, Odensvi, Värnanäs, Björnö, Strömserum, Kråkerum, Vinäs och Helgerum. De flesta av 1600-talets donationer ligger i Södermøre, Stranda och Tjust, där man ännu idag finner länets herrgårdslandskap. I samband med reduktionen drogs många åter till kronan och övergick till att bli boställen för officerare (indelningsverket), kronofogdar, häradshövdingar. Reduktionen påverkade i regel inte hemman som donerats, bortbytts eller sålts för att bilda grund för tidens stora bruksanläggningar i Tjust t ex Ankarsrum, Överum och Ed. Under frihetstiden övergick många gods och bruk till stora köpmannaslakter i Västervik och Kalmar. Tendensen var under 1800-talet densamma.

Bortsett från medeltida lämningar i Kalmar och Borgholms slott är "slottet" på Vinäs i Västra Ed den byggnad i länet där man bäst

kan studera medeltidens och 1500-talens bostads- och byggnadssätt.

Torpbebyggelsen

Torpen är en agrar bebyggelseform som vid mitten av 1600-talet plötsligt var en verklighet på säterierna och från andra hälften av 1700-talet i ökad takt även uppstod på bondejorden.

Ett nära samband har rått mellan torp och backstugor. De senare arrenderade endast stugtomten och har främst varit boplatser för landsbygdens lösa arbetare men också tillflyktsorter för utfattiga bönder och åldriga eller utslitna torpare. Torparen brukade jorden för sin utkomst. Den jord som hörde till en backstuga och som i allmänhet bestod av en kålhage och en täppa med potatisland, har dock i många fall varit början till ett blivande torp. Särskilt omkring 1800 förekommer det ofta att beteckningen backstuga blivit överkorsad i husförhörlängderna och ersatts med torp. Samma företeelse - men i omvänd ordning märks vid sekelskiftet 1900. Då omvandlades ett stort antal torp till backstugor medan åkern fick förfalla och bli betesmark eller lades under huvudgården.

Gränsen mellan backstuga och inhysesstuga var heller inte distinkt. Ofta flyttade inhysesjonen sin stuga från gårdsplatsen ut på ägor, varefter denna fick karaktär av backstuga.

Beträffande säteritorpen gäller att säteriernas skattefrihet utgjorde grundorsakerna till säteritorpsbebyggelsen.

Soldattorp och officersboställen

Under stormaktstiden utgjorde underhållet av landets stående armé ett ständigt bekymmer för krigsmakten, detta förhållande var bakgrunden till Karl XI:s indelningsverk. Armén förlades på landsbygden och hemmansägarna åtog sig att underhålla trupperna mot avdrag på skatten. Gårdarna grupperades i rotar och varje rote hade att anskaffa en fotsoldat samt ge honom hans bärning i fredstid. Vanligen skedde detta genom att soldaten utrustades med ett torp. Strax intill fanns en länga med plats för kor och några får. Bredvid låg ett stycke åker och äng.

3. Naturen

Mörbylånga kommun på södra Öland är belägen i en utpräglad jordbruksbygd, dvs arealen åkermark är stor i förhållande till arealen skogsmark. Åkermarken utgör drygt 44% av kommunens totala yta, medan skogsmarken endast utgör drygt 8%.

Mörbylånga kommun tillhör naturgeografiska regionen 14a Ölands och Gotlands alvarområden. Regionen karaktäriseras av slättlandskap och har legat under högsta kustlinjen. Landskapets utseende bestäms i sina huvuddrag av flackt eller mot ost- sydost svagt sluttande packar av lagrade sedimentbergarter.

Berggrunden utgörs av kambrosiluriska sedimentbergarter, huvudsakligen ortoceratitkalksten med underliggande alunskiffer, den senare går i dagen här och var utmed den västra landborgskanten.

Moräntäcket är tunt och har tillsammans med det förekommande isälvmaterialet under landhöjningen omvandlats till svallad morän, strandgrus och klapper av vågor och bränningar. Resultatet har blivit närmast unikt välbildade vallformer, vilka går att följa långa sträckor i landskapet. Stora arealer kalt berg förekommer (alvarmarker) och likaså moränleror.

I den s k Mörbylångadalen finns över moränen ett lager sandblandad lera som täcks av ett mäktigt lager lövskogsmylla, vilket givit en utomordentligt god och lättbrukad åkerjord.

4. Jordbruket

Mörbylånga kommun är utpräglad jordbruksbygd och områdena väster och öster om Stora alvaret är karterade som mycket goda jordbruksområden. Detta gäller speciellt för Mörbylångadalen som är ett av de bästa jordbruksområdena i Sverige. Totala arealen åkermark i kommunen är ca 19 000 hektar vilket utgör drygt 44% av kommunens totala yta.

Enligt jordbruksstatistiken finns ca 6 600 ha betesmark i kommunen vilket är ca 13% av kommunens totala yta. I statistiken ingår dock

såväl kultiverad som naturlig betesmark. Arealen naturlig ängs- och hagmark var i ängs- och hagmarksinventeringen (1991:2) 4879 ha. Då är Stora alvaret inte medräknat, då det är föremål för en speciell inventering.

5. Sammanställning

I Mörbylånga kommun finns det 111 bevarandeområden som fördelar sig på de tre klasserna enligt följande:

klass 1:	67 st
klass 2:	28 st
klass 3:	16 st

Uppgifter om hur stora arealer åkermark, naturlig respektive kultiverad betesmark som finns i de olika områdena kommer tillsammans med en sammanställning över hela länet att finnas i det Åtgärdsprogram som kommer ut hösten 1995.

Nattviol

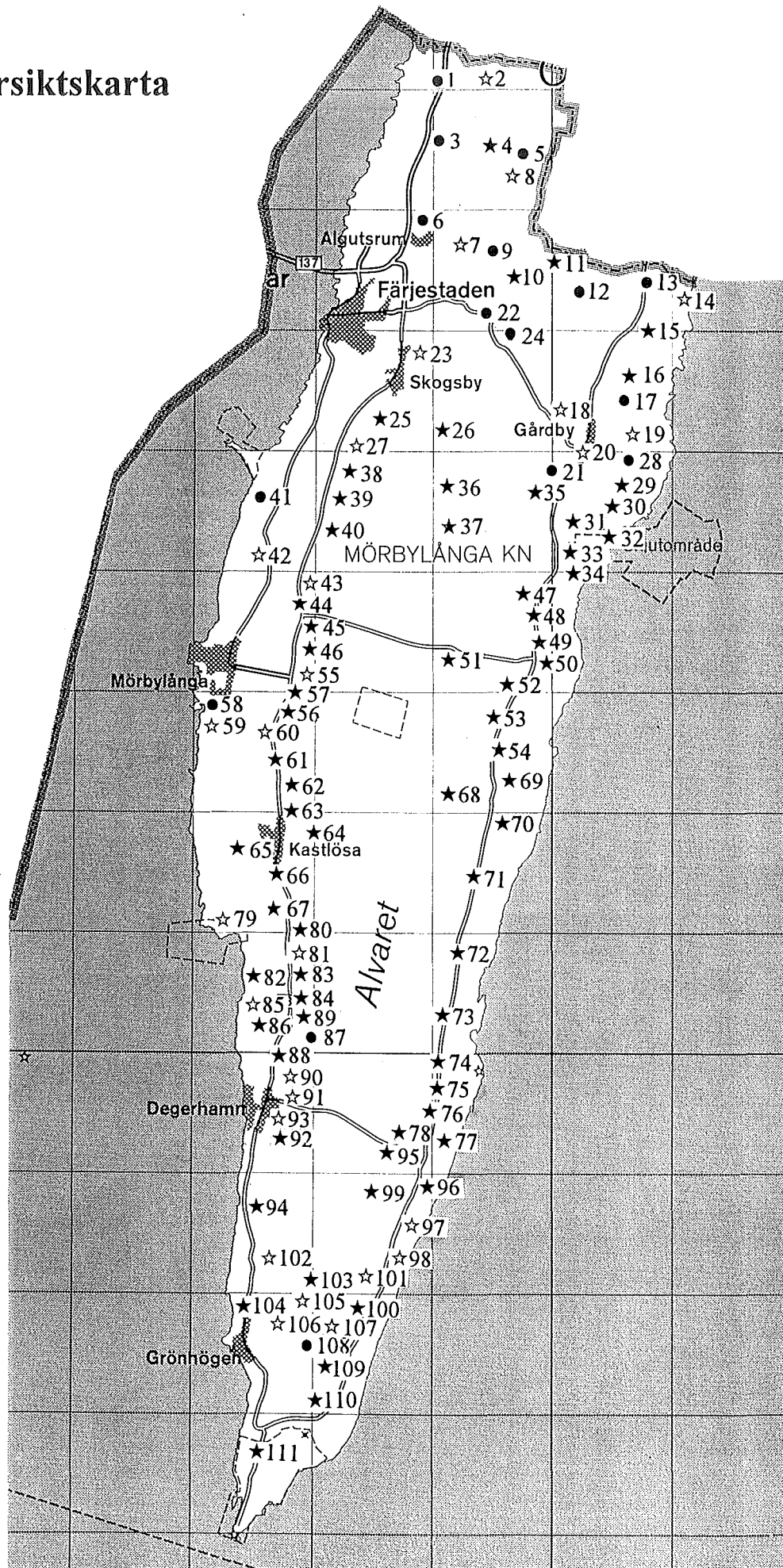
Bevarandeområden i Mörbylånga kommun

Glömminge socken:	Klass:	Vickleby socken:	Segerstads socken:
1. Isgärde Böle.....	3	38. Karlevi.....	73. Mellby.....
2. Ryd.....	2	39. Stora Vickleby.....	74. Övra Segerstad.....
3. Brostorp.....	3	40. Lilla Vickleby.....	75. Nedra Segerstad.....
4. Kvigerälla.....	1	41. Stora Frö.....	76. Segerstad.....
5. Gillsättra.....	3	Resmo socken:	77. Seby.....
Algutsrums socken:		42. Lilla Frö.....	78. Träby.....
6. Hult.....	3	43. Kleva.....	Smedby socken:
7. Holmetorp Hässleby.....	2	44. Resmo.....	79. Nedra Västerstad.....
8. Övetorp.....	2	45. Gynge.....	80. Alvlösa.....
9. Jordtorp.....	3	46. Mysinge.....	81. Lilla Smedby.....
10. Borg.....	1	Stenåsa socken:	82. Stora Smedby.....
Norra Möckleby socken:		47. Frösslunda.....	83. Smedby.....
11. Gunnarstorp.....	1	48. Norra Kvinneby.....	84. Klinta.....
12. Långrälla.....	3	49. Stora Brunneby.....	85. Hammarby.....
13. Bettorp.....	3	50. Lilla Brunneby.....	Södra Möckleby socken:
14. Strandtorp.....	2	51. Ebbelunda.....	86. Gettlinge.....
15. Bröttorp.....	1	52. Stenåsa.....	87. Årsvik.....
16. Hagby.....	1	53. Slagerstad.....	88. Gårdstorp.....
17. Bläsinga.....	3	54. Södra Kvinneby.....	89. Perstorp.....
Gårdby socken:		Mörbylånga socken:	90. Olstorp.....
18. Ullevi.....	2	55. Bengtstorp.....	91. Pilekulla.....
19. Övra Ålebäck.....	2	56. Södra Bårby.....	92. Degerhamn.....
20. Gårdby.....	2	57. Norra Bårby.....	93. Möckleby.....
21. Torp.....	3	58. Beteby.....	94. Albrunna.....
Torslunda socken:		59. Risinge.....	Gräsgårds socken:
22. Tveta.....	3	Kastlösa socken.	95. Solberga.....
23. Torslunda.....	2	60. Rösslösa.....	96. Gammalsby.....
24. Skogsby.....	3	61. Bredinge.....	97. Mellstaby.....
25. Kalkstad.....	1	62. Stora Dalby.....	98. Gräsgård.....
26. Lenstad.....	1	63. Lilla Dalby.....	99. Kvinnsgröta.....
27. Eriksöre.....	2	64. Lunda.....	100. Össby.....
Sandby socken:		65. Kastlösa.....	101. Eketorp.....
28. Nedra Ålebäck.....	3	66. Bjarby.....	Ventlinge socken:
29. Norra Näsby.....	1	67. Övra Västerstad, Parteby.....	102. Mörbylilla.....
30. Södra Näsby.....	2		103. Seberneby.....
31. Åby.....	1	Hulterstads socken:	104. Ventlinge.....
32. Sandbäck.....	1	68. Gösslunda.....	105. Lindby.....
33. Sandby.....	1	69. Alby.....	106. Lunda.....
34. Södra Sandby.....	1	70. Triberga.....	107. Svibo.....
35. Skarpa Alby.....	1	71. Hulterstad.....	Ås socken:
36. Drörestorp.....	1	72. Skärlöv.....	108. Kärra.....
37. Ekelunda.....	1		109. Enetri.....
			110. Näsby.....
			111. Ottenby.....

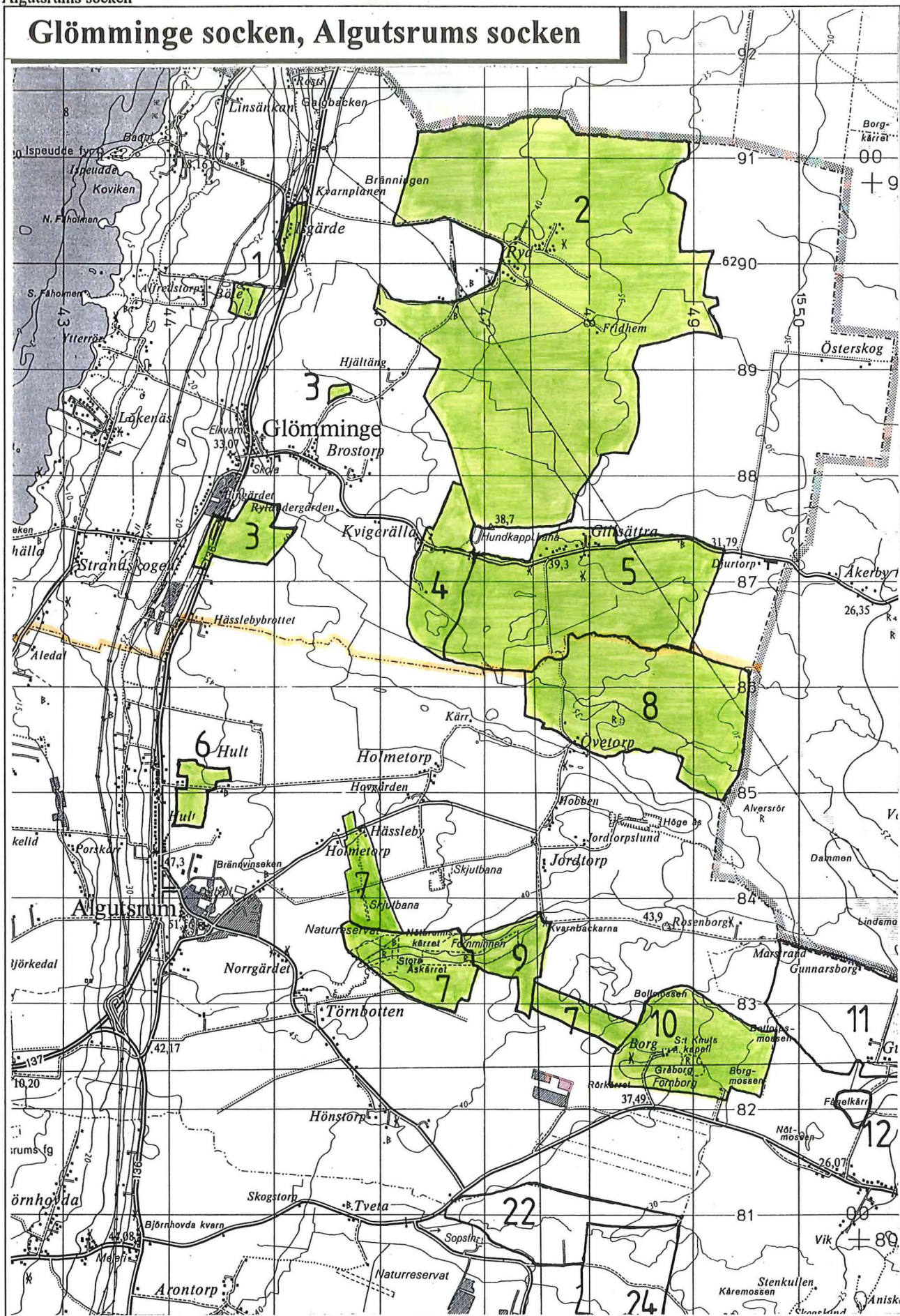
Översiktskarta

Teckenförklaring:

- ★ = klass 1
- ☆ = klass 2
- = klass 3

Glömminge socken, Algutsrums socken

Glömminge socken

1. ISGÄRDE - BÖLE

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Isgärde

I byn finns välbevarade gårdsanläggningar och enskilda byggnader, bl a ett par amerikainspire-rade mangårdsbyggnader i villastil. Alldeles norr om byn ligger malmen med delvis mycket välbevarad stugbebyggelse från 1800-talets mitt Bygatan (f d landsvägen) ger ett ålderdomligt intryck. Flertalet av byns ladulängor står gavelställda mot vägen

Böle

Liten, enkel radby bestående av ett par gårdar med mycket välbevarade manbyggningar av salstyp, under brutet tak, uppförda kring 1860.

Naturförhållanden:

Längs kusten i väster ligger två mindre betesmarker. Vid Koviken finns en smal remsa med en buskrik utmark. Fårsvingeltorräng dominerar på fastmarken. Havsstrandängens växtsamhällen utgörs av en övre landstrandvegetation av strandmalörttyp och längre ner en landstrandvegetation av agnsäv-krypventyp. Vid Södra Fäholmen finns den andra betade kustremsan. Välutbildade torrängar är vanligast. Gullviva, fältsippa och trift är några av områdets vanligt förekommande indikatorarter. Speciellt fältsippan förekommer i ovanligt riklig mängd.

Sammanfattande värdetext:

Två välbevarade radbyar, väl synliga från västra landsvägen, med välbevarat byggnadsbestånd. Två områden längs kusten betas fortfarande. Invid Koviken finns en smal remsa med torrängar och havsstrandängar. En rätt snarlik betesmark ligger vid Södra Fäholmen.

2. RYD

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn är belägen inne i mittlandsskogen. Den består av två bykärnor - Västerbyn och Ytterbyn - belägna ca 150 meter från varandra. Två vägar leder till byn; en från Glömminge kyrkby och en från väg 136 vid Isgärde. Bägge byhalvorna utgörs av dubbla radbyar. Gårdsanläggningarna är genomgående mycket välbevarade med enskild bebyggelse av mycket stort intresse. Flera av manbyggningarna är parstugor och salsbyggnader, uppförda i skiftesverk. Söder och norr om bykärnorna finns välbevarad malmbebyggelse med stugor från 1800-talet och 1900-talets början.

Söder om byn, dels inne i den täta lövskogen och på ängsmark, dels efter vägen Ryd - Glömminge, finns ett stort, delvis sammanhängande fornlämningsområde. Det består av ett flertal husgrunder av kämpagravstyp liggande i större och mindre koncentrationer. Ett omfattande stensträngssystem binder samman dessa husgrundskoncentrationer. På en åker alldeles öster om Västerbyn står en stor, monumental gravflisa.

Naturförhållanden:

Öster om Ryd ligger ett stort sammanhängande område med betesmarker. Huvuddelen är helt öppen, men vissa mindre delar har även ett glest träd- och buskskikt, med framförallt ask och björk i trädskiktet. Örtrika ängshavretorrängar dominerar områdets vegetation. Ett tjugotal indikatorarter har hittats, bl a vildlin, korskovall, svinrot, jordtistel och ängsskära. Enbuskarna har vid inventeringstillfället tillåtit sig breda ut sig i allt för stor omfattning, vilket i sin tur är ett utslag av allt för dåligt hävdtryck.

Sammanfattande värdetext:

Byns bägge delar, Västerbyn och Ytterbyn, är mycket välbevarade dubbla radbyar med delvis ålderdomliga gårdsanläggningar och enskild bebyggelse. Det omgivande kulturlandskapet, som består av åkrar, betad ängsmark och tät lövskog, är välbevarat och har en ålderdomlig

prägel. Stort fornlämningsområde med boplatslämningar från järnåldern ligger inom området. En stor hagmark vid Ryd. Hagen som karaktäriseras av torrängsflora hyser många hävdindikerande arter såsom vanlig förekomst av darrgräs, liten blåklocka, jordtistel, solvända, prästkrage och gullviva.

3. BROSTORP

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Tre områden, varav ett på landborgskronet vid landsvägen, där ett väl vårdat gravfält är beläget. Det andra är ett område med betesmark och tidigare åkermark. I området finns rester av stenssträngssystem, husgrunder, en 100x200 meter stor fornborg (utmärkt på bykarta från 1728) samt odlingsrösen. Ett tredje område ligger i en björkhage i norr vid den slingrande, smala, stenmurskantade asfalterade vägen mot Ryd. Omedelbart öster därom finns lämningar av sentida husgrunder.

Naturförhållanden:

I Brostorp finns flera hagmarker som hävdas, bl.a en färbetad hage med flera fornlämningar. En buskbärande hagmark med enbuskar, hagtorn, nypon och slån finns i sydöstra Brostorp. Hagen hyser även flera fornlämningar, bl.a troligtvis en fornborg. Hävdgynnade arter i den dåligt hävdade marken är t.ex darrgräs, stor blåklocka, jordtistel, brudbröd, prästkrage, gullviva, höskallra, backklöver och axveronika.

Sammanfattande värdetext:

Område med ett landborgsgravfält, ett område med husgrunder och stenssträngssystem samt en betesmark invid sentida huslämningar och den slingrande, smala vägen mot Ryd. Öppna hagmarker vid Brostorp som i stor utsträckning utgörs av torra samhällen.

4. KVIGERÄLLA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Mindre by med delvis välbevarat byggnadsbestånd. Vägen (bygatan) har ålderdomlig sträckning genom byn. I åker- och betesmarken med sin äldre struktur söder om byn finns rikligt med fornlämningar. Här finns där marken ej är plöjd, resterna efter ett omfattande stenssträngssystem, fortsättningen av det på omgivande byars mark. Två fornborgar finns varav den ena är plåtliknande och 50 meter lång, den andra oval, 70x60 meter. Likaså finns även flera stensättningar samt en överodlad boplat. Strax väster om området finns fyra husgrunder på Brostorps mark, delvis undersökta på 1920-talet.

Naturförhållanden:

Vid Kvigerälla finns både hävdade ängar och betesmarker. Ängsbruk är numer mycket ovanligt och de få ängar som fortfarande hävdas renderar ett mycket högt skyddsvärde. Den öppna ängen domineras i det glesa trädskiktet av ask, varav det finns tre hamlade och ett flertal mycket grova. Övriga inslag är lind, apel, päron och säl. Buskskiktet utgörs av berberis, hagtorn, hassel och slån. I fältskiktet är örtrika friskängar den rikligaste vegetationstypen, men även högörtfuktäng, sumpkärr och svinrotäng förekommer om än svinrotängen inte är fullt utvecklad. Antalet arter är stort och många är rikligt förekommande, bl. a knölsmörblomma, rödklint och svinrot. Betesmarkerna utgörs av gräsrika kalkfuktängar med enstaka en och slånbuskar. Även de är mycket artrika med bl. a rara arter som rosettjungfrulin, ormtunga, kattfot och slankstarr.

Sammanfattande värdetext:

Vid Kvigerälla finns både ängar och betesmarker som är variations- och artrika. I ängen finns bl.a hamlade askar. Fältskiktet domineras av örtrika friskängar. Betesmarkerna utgörs av gräsrika kalkfuktängar med ett glest buskskikt och ett artrikt fältskikt. Flera fornlämningar, bl a två mindre fornborgar, i markerna söder om byn.

5. GILLSÄTTRA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdarnas ladulängor ligger mot bygatan. Flertalet är uppförda i skiftesverk och sammanbyggda med varandra. I byn finns flera gårdsanläggningar och enskilda byggnader av intresse. Några av mangårdsbyggnaderna är stora salsbyggnader under brutet tak, uppförda kring 1800-talets mitt. I byns östa del finns ett par mindre stugor, en rest av en under 1800-talet tämligen stor malmbebyggelse. I denna del av byn ligger också bybrunnen med bevarad brunnsvipp.

I åkerlandskapet söder om byn, där åker växlar med gammal ädellövskog och äng, ligger ett större husgrundsområde. Det innehåller förutom husgrunder, fägor och odlingsrösen ett mycket omfattande stenssträngssystem. Det hänger samman med det som finns norr och nordöst om Övetorp i Algutsrums socken, och fortsätter även norr om Gillsättra.

Naturförhållanden:

På Gillsättras utmarker i öster finns en enbuskdominerad betesmark. Örtrika torrängar av ängshavretyp dominerar markvegetationen. Det grunda jorrdjupet gör att även små arealer av alvarhedar förekommer. Trots att hävden är svag växer här fortfarande ett stort antal indikatorarter. Till de vanligaste hör jordtistel, backsmultron, solvända, gullviva och axveronika.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad radby, omgiven av ett ålderdomligt kulturlandskap med betade marker av lövängstyp. Till helhetsmiljön hör också den gamla häradsvägens ursprungliga sträckning genom byn. I öster ligger en artrik utmark som i dagsläget saknar hävd. Marken är tätt bevuxen med enbuskar. Torrängar dominerar områdets markflora. I lövskogsmarken söder om byn finns ett omfattande stenssträngssystem med husgrunder och odlingsrösen.

Rödven och axveronika

Algutsrums socken

6. HULT

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Byarna Stora och Lilla Hult och gården Hult ligger var för sig i lövskogsbältet nordväst och väst om byn Hässleby. De är en gång, liksom Holmetorp, utflyttade från denna. Område med betesmark öster om västra landsvägen. Därtill ett område längre österut med rikligt med fornlämningar såsom stensträngar och fägator. Det hör sannolikt ihop med ett liknande område i norr (se nr 7). Områdena torde ha varit äng eller bete i äldre tid men är nu bevuxna med äldre ädellövskog. De kringgärdas av mäktiga, mossbelupna stenmurar.

Naturförhållanden:

Vid Hult finns en enbuskbevuxen utmark som är stadd i igenväxning. Den norra delen av området är något ljusöppnare med cirka 30 % krontäckning. Den södra delen är nyröjd men har fortfarande en krontäckning mellan 50 och 60 %. Fältskiktet består av örtrik ängshavretorräng med inslag av färsvingeltorräng. Objektet hyser trots den svaga hävden många betesgynnade växter av vilka bl a kan nämnas St Pers nycklar, solvända, vildlin och sommarfibbla.

Sammanfattande värdetext:

Betesmark i väster och öster om Lilla Hult. Det östra området har rikligt med fornlämningar i form av stensträngar. En buskrik utmark ligger i byns västra delar. Olika typer av torrängar dominerar.

7. HOLMETORP - HÄSSLEBY

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Hässleby med sina medeltida bytomter var en gång den moderby från vilken gårdstomterna

till byarna Holmetorp, Stora Hult, Lilla Hult och Hult flyttats. Byarna har sedan gammalt bildat ett skifteslag. Namnet Hässleby har sitt ursprung i yngre järnålder och även Holmetorp och Hovgården har urgamla anor. Trakten är rik på lämningar från bronsålder och järnålder.

Till Holmetorp räknas idag en stor del av det betesområde som ligger på Jordtorpsåsen. På åschrönet finns långsträckta gravfält, sannolikt från järnåldern. De mer än hundra gravanläggningarna utgörs mest av låga, oansenliga stensättningar.

Till Hässleby hör ett område betesmark strax nordöst om Stora Hult på vilket stensträngar och en lång fägata finns. De utgör säkerligen en fortsättning av stensträngsområdet lite längre söderut i Hult (se nr 6).

Naturförhållanden:

På Holmetorps ägor ligger den s k Jordtorpsåsen. Idag är det nästan bara åschrönet som har riktig betesmarkskaraktär. Fältskiktet har här en rik torrängsflora med arter som brudbröd, knölsmörlomma, svartkämpar, axveronika och färsvingel. Längs åsens sidor finns en tät buskvegetation av en och hassel. Torrängsarterna försvinner successivt och övergår i kalkfuktängar vid åsens fot. Fuktängarna är ofta tuviga och dominerande arter är slankstarr, älvväxing och blåhallon. Markerna norr om åsen är till stor del kraftigt igenvuxna med enbuskar. En mindre del är dock lite ljusöppnare. I dessa delar växer främst örtrika torrängar. Delar av området är avsatt som naturreservat.

Sammanfattande värdetext:

Gammal kulturbygd i kanten av Mittlandsskogen. I väster finns rester av forntida stensträngsområden, troligen från tidigare boplatser. I söder på Jordtorpsåsen finns stora, sammanhängande gravfält.

Betesmarker längs Jordtorpsåsen. Längs åsen finns mycket välutbildade och artrika torrängar. En del av Jordtorpsåsen är avsatt som naturreservat.

8. ÖVETORP

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn har närmast formen av en dubbel radby med ursprungligen två gårdar norr om och tre gårdar söder om bygatan. Flera av gårdsanläggningarna är välbevarade. Här finns också enskild bebyggelse av intresse.

Ca 2 km nordöst om byn ligger ett omfattande fornlämningsområde som sträcker sig vidare norr ut mot Gillsättra by i Glömminge socken. Inom området finns ett stort antal husgrunder (kämpagravar) delvis i tydliga gårdskoncentrationer. Inom hela området finns också ett omfattande stensträngssystem.

Naturförhållanden:

Norr om byn ligger en öppen hagmark. Vissa delar är något skuggigare och beväxt med en del ask, oxel och ek. Huvuddelen av marken är bevuxen med olika typer av torrängar, varav örtrik torräng av ängshavretyp är vanligast. Små arealer av kalkfuktäng finns här också. Antalet hävdindikerande växter är stort. Vildlin, ormtunga, gullviva och svinrot är några exempel. Huvuddelen av betesmarken är välhävdad. I norr finns även en del stensträngar.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad radby med ålderdomlig bygata. Stort fornlämningsområde norr om byn med kämpagravar och stensträngssystem. Norr om gårdarna finns öppna betesmarker. Örtrika torrängar dominerar vegetationen i den välhävda hagen. Rikligt med stensträngar i området.

9. JORDTORP

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn är uppdelad i en nordlig och en sydlig hälft, väl skilda från varandra. Det preciserade området avser den södra delen. Byn omges i söder av lövskogsbevuxna, betade marker, i

övrigt av öppen åkermark. Den ligger inne i mittlandsskogen. Bygatan kantas av stenmurar och stora lövträd. Ladulängorna, flertalet uppförda i trä, är delvis sammanbyggda mot bygatan. I byn finns flera gårdsanläggningar och enskilda byggnader av intresse. Flertalet manbyggningar är uppförda under 1800-talets senare hälft.

Naturförhållanden:

Vid Kvarnbackarna söder om byn finns mindre arealer naturlig betesmark. Stora delar är bevuxna med mycket enbuskar. Vegetationen består främst av olika typer av torrängar. Det öppna partiet i söder verkar dock vara av lite fuktigare karaktär. Ett flertal hävdgynnade växter finns här, till de vanligare hör solvända och axveronika. Området betas fortfarande och betetrycket är ganska måttligt. En ordentlig röjning av det ställvis mycket täta buskskiktet vore önskvärd.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad radby omgiven av ett ålderdomligt kulturlandskap. Vägen (bygatan) har ursprunglig sträckning genom byn. Söder om byn ligger betesmarker av ett mycket buskrikt slag. Artrika torrängar är dominerande vegetationstyp.

10. BORG

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Gråborg

Ölands största fornborg. Den har en oregelbunden cirkelform med en största diameter av 210 meter. Murhöjden varierar mellan 4,5- 6,0 meter. Borgen nyttjades troligen under en stor del av yngre järnåldern och under medeltidens första del. Portvalvet i borgens nordvästra del är uppfört under medeltiden. Själva borgområdet har under lång tid varit odlat. Inga rester av byggnadskonstruktioner finns bevarade ovan jord.

S t Knuts kapell

Kapellruinen är belägen mellan fornborgen och Borgs by. Kapellet anses uppfört under 1200-talets första hälft. Det blev ruin vid 1800-talets början. Då kapellet uppfördes hade det säkerligen en stark funktionskoppling till borgen, som då ännu nyttjades.

Borgs by

Mycket välbevarad radby med sammanbyggda ladulängor mot bygatan. Byn ligger endast ett hundratal meter väster om borganläggningen.

Naturförhållanden:

Vid Gråborg finns ett antal värdefulla betesmarker. Dessutom ligger här en av de fåtaliga ängarna på Öland som fortfarande hävdas. Ängen domineras av kalkfuktängar, ofta i mosaik med andra växtsamhällen. Söder om byn ligger två mindre beteshagar. En björkhage som betas av får. Fuktiga och friska marker dominerar. Längst i öster på Borgs marker ligger stora våtmarker som fortfarande betas. Själva våtmarken domineras av bunkestarr,

men längs kanterna finns zoner med kalkfuktängar. Området är bl a rikt på orkidéer. Strax väster om Gråborg finns en mosaikartad hage som utgörs av täta hasselbestånd som successivt övergår i lövskogar och åter öppnas upp i välhävdade torrängsbackar eller kalkfuktängar, mycket typiskt för mittlandsskogen. Hävdgynnade arter är bl. a jungfrulin, tätört, fältsippa, majviva och solvända.

Sammanfattande värdetext:

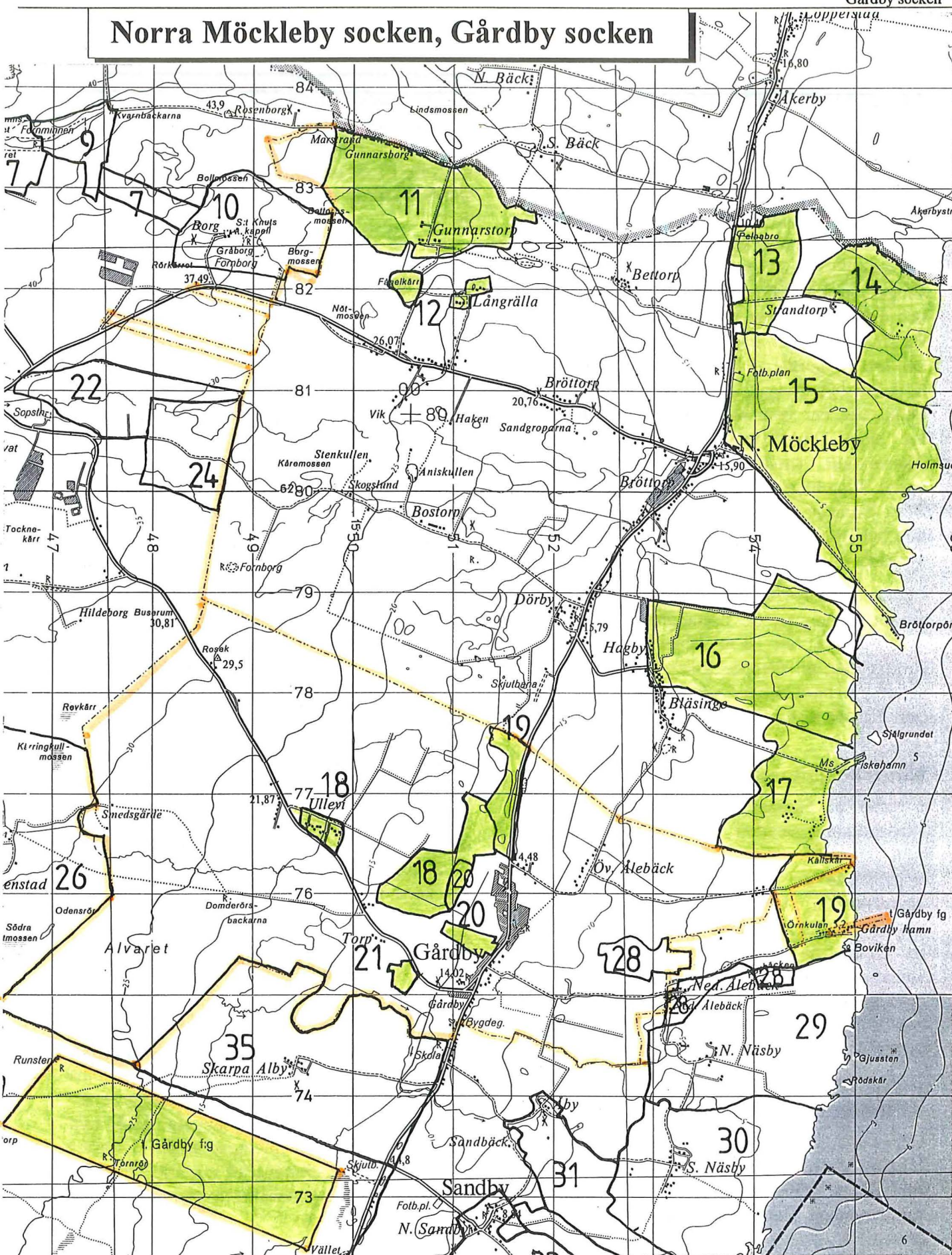
Ålderdomlig, välbevarad radby med sammanbyggda ladulängor. Den ligger i Mittlandsskogen intill Ölands största fornborg, tillika en av de största i landet. Dess diameter är ca 210 m. Den nyttjades under en stor del av järnåldern och under medeltidens första del. Då uppfördes även det intilliggande S:t Knuts kapell, vilket spelat en roll i Borgs roll som handelsplats under medeltiden.

I Gråborg finns mycket värdefulla slåtter- och betesmarker. Slätterängen är en av de få som fortfarande slås på Öland. I byns östra del ligger stora arealer kärr och fuktängar som betas.

Jungfrulin

Norra Möckleby socken, Gårdby socken

Norra Möckleby socken

11. GUNNARSTORP

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Samlat område invid gränsen mot norra motet, d v s mot Runstens socken. Marken kringgärdar den lilla klungbyn Gunnarstorp i Mittlandsskogen, avskild från omvärlden genom lövskog och trädriddaer utmed bördiga åkrar och ängar. En smal väg leder fram till bygatan utmed vilken tre av gårdarna ligger. Bebyggelsen med mangårdsbyggningar från senare delen av 1800-talet har kvar vissa äldre element, men har även kompletterats med hallar i plåt. Åkermarken samlad i öster, betesmarken i väster. Från bygatan leder en markväg åt Södra Bäck (Runsten) och en annan åt Jordtorp. Sentida bebyggelselämning finns vid Stubbemåla i sydväst.

I norra delen av området finns en koncentration av fornlämningar, de flesta gravar i form av stensättningar, ett 18 m i diameter stort röse, resta stenar, en skeppssättning etc. Dessa fortsätter på andra sidan sockengränsen med bl a gravfält och stensträngar.

Naturförhållanden:

I väster på Gunnarstorps ägor finns mycket värdefulla betesmarker, som kan karaktäriseras som buskrika utmarker. Kalkfuktängar av gräsrik typ är det vanligast förekommande växtsamhället. Örtrik ängshavretorräng och friskäng är också vanliga. Man finner ofta alla tre samhällena på en och samma tuva i den välhävda grässvålen. Darrgräs, liten blå-klocka, jordtistel, brudsporre, kärrknipperot och majviva är vanligt förekommande indikatorarter.

Sammanfattande värdetext:

Liten klungby omgiven av lövskogsområde. Inägor och utmark omger byn, till vilken flera små vägar leder. I norr en koncentration av fornlämningar, främst gravar av olika former.

På Gunnarstorps marker finns utmarker av högt naturvärde. Marken är mycket välhävda med det speciella grässvålsutseende som utmärker marker som hålls under god hävd. Många betesgynnade arter växer i området varav bl a kärrknipperot och majviva förekommer i stor omfattning. Området ingår i ett större fuktdrag med kalkkärr och kalkfuktängar.

12. LÅNGRÄLLA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn är uppdelad i två mindre delar, en västlig och en östlig, något skilda åt från varandra. Ladulängor, uppförda i kalksten och skiftesverk, vetter mot bygatan. Särskilt i byns östra del finns ett par mycket välbevarade gårdsanläggningar. Bl a finns här en manbyggning under brutet tak (parstuga) samt en gammal ryggåsstuga med bevarat torvtak. Ekonomibyggnaderna i byns västra del är genomgående relativt nyuppförda. Ca en halv kilometer nordöst om byn finns två förhistoriska gravfält, belägna på gammal betesmark. Fornlämningarna utgörs av ett 20-tal runda stensättningar, en domarring samt ett antal kullfallna och resta bautastenar.

Naturförhållanden:

En liten kalkfuktängsdominerad utmark finns vid Långrälla. Marken har ej varit hävdad de senaste åren, men har ändå kvar ganska många hävdindikatorer. Slätterblomma, brudsporre och kärrknipperot är arter som finns i ganska stor utsträckning vid Fågelkärr. Arter som ej är så hävdberoende men även de försvinner på sikt i takt med ökande igenväxning.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad radby i isolerat läge inne i mittlandsskogen. Särskilt i byns östra del finns gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av stort intresse. Ålderdomlig bygata. Intill byn finns ett större fornlämningsområde. I väster ligger en fuktängsdominerad utmark. Området betas ej idag, men innehåller fortfarande många hävdgynnade växter.

13. BETTORP

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Bevarandeområdet omfattar ett landskapsavsnitt på var sida om radbyn Bettorp. Det östliga området ligger öster om östra landsvägen. På det mindre området i väster leder en markväg från Bettorp genom Dankmossen mot Södra Bäck i Runstens socken. Det västliga området utgörs av västöstliga, stenmursomgärdade skift, åkrar men huvudsakligen betesmark. Strax söder om den lilla stenbron Pelnabro över kanalen i norr finns invid några äldre pilar ett numera ej nyttjat mjölkningsstall. På strandvallarna väster om landsvägen finns i nord- och sydlig riktning flera gravfält.

Naturförhållanden:

Öster om vägen ligger buskrika utmarker tillhörande Bettorp. Gräsrika kalkfuktängar och friskängar är de två vanligaste vegetationstyperna. Några av skiftena är särskilt artrika och innehåller många slåttergynnade arter. Markerna betas av nötkreatur, men i flera delar är betetrycket väl svagt. I stora delar kan en svag gödselpåverkan spåras, möjligen har flera skiften varit uppodlade tidigare.

Sammanfattande värdetext:

Ett mindre område vid en sankmark nordväst om byn, vilket är betesmark, samt område alldeles öster om östra landsvägen, som utgörs av något åkermark och huvudsakligen betesmark. Vackert beläget mellan östra landsvägen, intill områden med gravfält på landborgskrönet väster om denna. En kalkstensbro leder vägen över en kanal.

Artrika men något svagt betade marker vid Bettorp. Flera av skiftena är väldigt örtrika och innehåller bl a många slåttväxter. Tyvärr är de idag betade skiftena av lägst naturvärde. De tre skiftena norr om vägen vore idealiska för att återuppta slåtter i.

14. STRANDTORP

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Strandtorp är socknens nordöstligaste by och ligger på kustslätten med åkrar och beten mellan landborgen och stranden. Åkermarken går nästan ända ner till sjön. Några tallplanteringar och en grupp fritidshus finns även här. I norra delen en kanal. Under medeltiden tillhörde byn först systraklostret i Kalmar (1360) och sedan Skänninge kloster (ca 1505). Laga skifte 1839, utom Löten på utmark mellan Bröttorp och Hagby gården. Byn kan närmast karaktäriseras som en vinklad radby med två gårdar bredvid varandra i norr och gårdstomter vinkelrätt liggande mot dessa i söder. Här har legat tre - fyra gårdar på rad, men nu återstår endast en. Välbevarade ekonomihus i kalksten. Husen långt indragna på tomterna. Invid byn står ett luftbevakningstorn.

I betesmark väster och nordost om byn finns tre stora husgrunder, sannolikt från järnåldern, en stensträng och två stensättningar. Även längre ned i betesmarken vid sjön finns stensträngar. Lämningarna är sannolikt rester efter en mer omfattande förhistorisk bebyggelse, vilket även fortsättningen i söder på Bröttorps mark visar (se nr 15).

Naturförhållanden:

Vid Strandtorp finns stora arealer öppen utmark. Markerna vid Strandtorp är mycket variationsrika och innehåller nio olika vegetationstyper. Ingen är rikligt eller dominant förekommande, men fyra typer är rätt vanliga. Dessa är färsvingeltorräng, gräsrik kalkfuktäng, sandgräshed och en artrik typ av friskäng. Friskängarna är ofta lågvuxna och innehåller arter som darrgräs, rödklint, älvväxing, getväppling, kärringtand, rödklöver, brunört, gulmåra och ängsskallra. Söder om tallskogen finns mindre areal med borsttåtelhed. Endast två av de funna indikatorarterna finns i riklig mängd: darrgräs och solvända. Desto fler arter, tio stycken, är vanligt förekommande. Dessa är vårbrodd, rödklint, vildlin, brudbröd, fältsippa,

höskallra, ängsskallra, ängsvädd, backklöver, axveronika och trift. Stora delar av området är välhävdat eller måttligt hävdat. Endast en mindre del har svagt betestryck.

Sammanfattande värdetext:

Vinklrad radby nära stranden med åkermark ända ner mot sjön. Husgrunder, stensträngar och stensättningar som finns intill byn och i sjömarken vittnar om att här sannolikt funnits en mer omfattande bebyggelse under forntiden än vad som nu finns bevarat.

Variationsrika och välhävdade sjömarker vid Strandtorp. Ganska stora arealer av både sandgräshedar och artrika friskängar. Den gamla ängsbiten i nordväst innehåller rikligt med indikatorarter. Betet är ofta måttligt. I området finns många indikatorarter, men få av riklig mängd.

15. BRÖTTORP

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Bröttorps (tidigare Bruddetorp) marker sträcker sig tvärs genom hela socknen, från gränsen i väster till kusten i öster. Byns storlek - en dubbel radby - härrör sig från medeltiden då den gamla moderbyn Myklaby, "den stora byn" flyttades två kilometer inåt land och uppgick i det nuvarande Bröttorp. Odlingssmarken ligger i nära anslutning till bebyggelsen och vid kyrkan.

Området utgörs av dels stora, öppna betesmarker ner mot sjön från landsvägen, dels ängsmark med hässlen utmed Igelmossens utlopp. Betesmarken vid sjön är delad i smala skift omgärdade av vackra stenmurar. Från kyrkan leder i områdets södra gräns en rak, grusad sjögata med stenmurar ner mot sjöbodplanen vid Bröttorpören. Den löper på en ås så sikten är fri åt både norr och söder. Enstaka solitärträd, enstaka tallplanteringar och någon rad med äldre pilar.

På östra landborgen ligger ett gravfält med ca 50 fornlämningar. De flesta är runda stensättningar, men här finns också några större högar, resta stenar samt en stenkrets, s k domarring. Några är undersökta i slutet av 1800-talet. I

strandängarna mellan havet och landsvägen finns ett tiotal glest belägna husgrunder, stensträngar, mindre gravfält på höjdryggar samt ensamliggande stensättningar och rösen.

Naturförhållanden:

Bröttorps sjömarker består av både öppna utmarker och havsstrandängar. Vanligaste vegetationstypen i betesmarkerna vid Bröttorp är den gräsrika kalkfuktängen. Dessa fuktängar är oftast mycket tuviga. Även den örtrika typen av kalkfuktängar finns här, men inom rätt begränsade arealer. Inom de något högläntare delarna i norra delen återfinns ganska stora områden med både den örtrika torrängen och fårsvingeltorrängar. Två fuktängstyper (tuvatelfuktäng och högörtfuktäng) finns endast på små arealer. I skiftet norr om vägen (6:2) växer välbetade friskängar, som är både artrika och mycket svåra att klassificera. Ibland innehåller varje tuva en zonerings mellan torräng och kalkfuktäng. En smal remsa med havsstrandängsvegetation finns i några låglänta delar.

Sammanlagt har ett knappt trettiotal indikatorarter hittats i betesmarkerna vid Bröttorp. Till de allra rikligaste förekommande arterna hör darrgräs, jordtistel och brudbröd. Halva arealen är mycket välhävdat, andra halvan har måttligt betestryck. I Bröttorps utmarker i väster ligger svagt betade fuktmarker. Området är variationsrikt och innehåller kalkfuktängar, extremrikkärr och hässlen.

Sammanfattande värdetext:

Stort sammanhängande område med öppen betesmark mellan östra landsvägen och sjön. Ett vackert gravfält på landborgen väster om vägen ingår även. Betesmarken utgörs av långa, smala skift med välbevarade, vackra stenmurar. Området innehåller rikligt med fornlämningar, som ligger spridda. Det är stensträngar, husgrunder, gravar och gravfält, allt rester efter en forntida bosättning i sjömarken. I väster ängsmark med hässlen utmed Igelmossens utlopp.

Mycket fina sjömarker vid Bröttorp. Friska marker dominerar, ofta innehållande en svårklassificerad vegetationstyp. Även gräsrika kalkfuktängar samt en mosaik av örtrik torräng och kalkfuktäng är rätt vanligt. I norra delen finns en välbetad höjdrygg med fina fårsvingel-

Bevarandeprogram för odlingslandskapet

torrängar och rikligt med fornlämningar. Slåtterarter återfinns främst i några av skiftena i söder (6:2 m fl). Längs en del av kustremsan finns smala havsstrandängar. Längst i väster finns svagt betade utmarker. Fuktängar och kärr dominerar vegetationen.

16. HAGBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

I området ingår byn, åkermarken öster om denna och betesmarken öster om åkrarna. I betesmarken har vissa områden förr varit hävdade genom slåtter. Byn är en relativt stor radby i väst-öst, vilken ger intryck av att vara ännu längre då bebyggelsen nästan omärkligt övergår i Bläsing by (denna bys tomter ligger dock mer nordväst-sydost). Hagby flyttades till sin nuvarande plats på Litorinavallen i början av 1700-talet. Den medeltida byn låg rakt öster om den nuvarande i ett område som på 1600-talskartor kallas Haget. Fyra av byns gårdar var då belägna där. De stora mangårdsbyggnaderna i två våningar ligger ut mot bygatan. Byn är nu omgiven av trädvegetation. Odlingslandskapet öster om byn utgörs av låglänta marker med stenmurar och busk- och trädridåer. Enstaka åkerholmar.

I byns sjömarker, 800-900 m från stranden, finns lämningar av en äldre bebyggelse. Här finns samlat tre - fyra stora husgrunder, delvis med vinklade tillbyggnader och med anslutande stensträngssystem. Även ensamliggande grunder finns. I närheten ligger ett mindre järnåldersgravfält, helt undersökt vid sekelskiftet, liksom enstaka, spridda gravar. Fornlämningarna kan utgöra en forntida storgård med tillhörande gårdsggravfält. En enstaka större stenättning finns även bevarad i åkermarken i nordost. En slingrande grusväg på en ås går i norr ner till sjön. Öppet odlingslandskap, mest åker, något bete. Enstaka träd, bl a äldre pilar.

Naturförhållanden:

Till Hagby hör rätt stora sjömarker i öster. Mycket variationsrika betesmarker med ovanligt många vegetationstyper. Ingen av dessa är dock rikligt dominant förekommande. Vanliga

vegetationstyper är både den örtrika och den gräsrika typen av kalkfuktäng, örtrik torräng, fårsvingeltorräng och friskängar av artrikt slag. Några skiften (ex 7:4) innehåller dessutom mycket fina zonerings mellan dessa vegetationstyper. De andra vegetationstyperna finns endast inom mindre arealer. Typerna är stagg-hed, örtrik friskäng, högörtfuktäng och blåå-telfuktäng. Betesmarkerna vid Hagby har ett stort antal arter som indikerar lång och oavbruten hävd. Några av dessa är mycket rikligt förekommande. Dessa är darrgräs, vildlin, gullviva och ängsskallra. Flertalet indikatorarter är dock endast vanligt förekommande. Till de mest intressanta bland dessa hör ljung, jordtistel, solvända, krissla, rödkämpar, majviva, ängsskära och ängsvädd.

Sammanfattande värdetext:

Radby med mangårdsbyggnaderna liggande i jämn rad utmed bygatan. Inägorna - åkrarna - ligger samlat i öster intill byn. Betesmarken i sin tur öster om dessa, ner mot stranden. I denna finns rikligt med fornlämningar i form av stora husgrunder, stensträngar, ensamt liggande gravar och ett gravfält.

Mycket fina sjömarker vid Hagby med stor variationsrikedom. Flertalet skiften är mycket art- och örtrika. Framför allt finns här stora arealer örtrika kalkfuktängar, örtrika torrängar och mycket artrika friskängar. Ibland finns det dessutom mycket fina zonerings däremellan. Markerna har tidigare använts som slåttermark. Rikliga förekomster av fornlämningar ger indikationer på en mycket lång och kontinuerlig hävd.

17. BLÄSINGE

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Området omfattar ett flackt och öppet beteslandskap - tidigare mer uppodlat - vid stranden ca 1 km öst om Bläsing by. Skiftena ligger i nord-syd vilket ger området en annan karaktär än brukligt. Stenmurar, odlingssten, träd- och buskvegetation i ägogränserna. En rak sjögata leder ner mot Bläsing hamn, vilken är tillbyggd och moderniserad på 1950-talet. En lång

rad av yngre och äldre delvis ombyggda sjöbodar finns utmed hamnens södra sida. Vid infarten till hamnen står ett monument över de sjömän som omkom vid ångaren Ada Gorthons torpedering 1942. I söder, vid Sjöåsen, som är en sandås med enar, finns två områden med fritidshus.

Prästkrage

I betesmarken ligger fornlämningar bestående av ett par stensättningar, en rest sten och en husgrund. De finns företrädesvis i den norra delen och utgör fortsättningen på det husgrundsområde som finns i Hagbys sjömarker i norr (se nr 16). Det kan nämnas att ett mindre och ett större gravfält, med vidlyftiga högar, stensättningar och resta stenar finns på kvarnbacken söder om byn. Namnet Bystad på en åker här indikerar även en äldre bebyggelse omedelbart sydost om byn.

Naturförhållanden:

Längst i öster har Blälinge en del sjömarker. En ganska stor del är tyvärr svagt betade. Flertalet skiften domineras av olika typer av fuktängar. Mindre partier med torrängar finns dock också. Darrgräs, gullviva, kattfot och ängsskära är exempel på några av de hävdgynnade växterna som finns här. I en del skiften har en svag gödslingspåverkan konstaterats, troligen beroende på tidigare uppodling. Vid Blälinge finns även en hage med den för mittlandet så typiska mosaiken med hävdade kalkfuktängar som sluter sig i täta hasselbuskage. Hagen utgörs till stor del av örtrika kalkfuktängar med jungfrulin och majviva som vanligt förekommande arter, i torrare partier är gullvivan dominant. Drygt 20 hävdgynnade arter återfanns varav rosettjungfrulin särskilt kan omnämnas

Sammanfattande värdetext:

Betesmark i området mellan byns åkermark i öster och stranden. Blälinge fiskehamn med många sjöbodar, fritidsbebyggelse i söder samt ett monument från andra världskriget ligger i änden av den långa sjögatan. I betesmarkens norra del ett flertal fornlämningar, både gravar och bebyggelserester, vilka utgör fortsättningen åt söder av husgrundskomplexet i Hagby sjömarker.

Svagt betade sjömarker i Blälinge med flera helt obetade skiften. I södra delen dock fortfarande ett hyfsat betestryck. Fina kalkfuktängar och sandgräshedsliknande fårsvingeltorrängar i ett skifte. Flera höjdparter i söder har varit upptagna som åkrar.

Gårdby socken

18. ULLEVI

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdarna i byn är belägna söder om bygatan (gamla landsvägen). Ladulängorna, i trä eller vitputsad kalksten, har vanligen små lahagar mellan respektive lada och bygatan. Bygatan kantas av stenmurar och buskvegetation. Flera mycket välbevarade gårdsanläggningar finns i byn. Flertalet manbyggningar är av salstyp under sadeltak, uppförda efter 1800-talets mitt. Ett par hundra meter väster om byn, söder om den nya landsvägsdragningen, ligger byns malm i nord-sydlig sträckning. Den omfattas av stugor från 1800-talets senare del och sekelskiftet med tillhörande små ekonomibyggnader i trä eller kalksten. Längst söderut på malmen finns ett par nyuppförda fritidshus. Vid infarten till Ullevi malm finns rester av en äldre pilplantering.

Naturförhållanden:

I östra delen av byns marker ligger Ullevi mosse. Området verkar fortfarande betas. Huvuddelen av mossen består av kärrartad vegetation. Längs övergångarna till fastmark finner man även fina kalkfuktängar.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad radby med flera intakta gårdsanläggningar. (Torp saknar intilliggande bebyggelse, vilket här framhäver radbystrukturen.) Ullevi har ålderdomlig bygata. Mangårdsbebyggelsen är delvis mycket välbevarad. Malm med välbevarad stugbebyggelse. Områdets enda naturliga betesmark ligger vid Ullevi mosse. Längs kärrets kanter växer bl a fina kalkfuktängar.

19. ÖVRA ÅLEBÄCK

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Det västra området utgörs av en sandhed väster om östra landsvägen. Den är på tre sidor omgiven av planterad tallskog och genomkorsas av ett väl bevarat parti av den gamla järnvägsbanken (järnvägen nerlagd 1961). Grustag på bägge sidor om vägen minner om järnvägens anläggande vid seklets början. I områdets norra parti finns en välkänd lokal med gravar från förromersk järnålder. Det är enstaka gravar och två gravfält, vilka delvis undersökts i slutet av 1800-talet. Namnet Galgbacken tyder på att området vid gravfältet i norr använts vid avrättningar. En mindre väg går från denna utmark ner mot byn. Det kan även nämnas att ca 500 m åt sydväst, på Ullevi mark, finns en av Ölands äldsta stenåldersboplatser.

Området i öster är socknens enda del av stranden, endast en 80 m lång sträcka. Det utgörs av betesmark med nordsydliga skiften och en sjöbodplan.

Naturförhållanden:

Till Övra Ålebäck hör både mindre areal sjömarker utmed kusten i öster och öppen sandhed utmed landsvägen längst i väster. Sjömarkerna är ovanligt små, men innehåller trots detta en rätt variationsrik vegetation. Bland annat är den örtrika kalkfuktängen vanligt förekommande i vissa delar. Antalet indikatorarter är stort och till de vanligare hör darrgräs, rödklint, brudbröd, krissla och gullviva. Flera skiften är svagt hävdade eller saknar hävd helt. Sandheden vid landsvägen är av särskilt intresse. Området innehåller fragment av den sällsynta naturtypen sandstapp. Idag är dock huvuddelen av området beväxt med ljung. Fältsippa, solvända och liten blålocka är de vanligast förekommande indikatorarterna.

Sammanfattande värdetext:

I väster sandhed med välbevarade lämningar från den öländska järnvägsepoken, gamla järnvägsbanken. I norr rikligt med fornlämningar i form av delvis undersökta järnåldersgravfält. Byns strandparti är anmärkningsvärt litet.

Sjömarker och sandhed tillhörande Övra Åle-
bäck. Sjömarkerna är artrika med bl a före-
komst av örtrika kalkfuktängar. Hävden är
tyvärr något svag. Sandheden är idag överväxt
med ljung. Endast fragment av den sällsynta
sandstappen återstår.

20. GÅRDBY

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Betesmark, hagmark, invid och väster om byn.
Sydväst om byn finns ett smalt alvarskifte och
ett bredare samfält, växelvis lagda med Torps
alvarskiften. I norra delen av detta ett sten-
brott. Flera fornlämningar finns här, bl a längst
i norr i gränsen mot Torslunda socken ett
gravfält med fyra stensättningar och två resta
stenar.

I Gårdby by ankom häradsvägen Tveta - Gård-
by och här fanns gästgiveri.

Naturförhållanden:

Vid Gårdby finns naturliga betesmarker dels
norr om byn, dels på alvaret. Hagmarkerna
invid byn består till stor del av enbuskbevuxna
betesmarker. Marken har en tät och välbetad
grässvål, men en något artfattig flora. Hagen är
mycket välbetad. Gräsrika kalkfuktängar är den
vanligaste vegetationstypen. Området övergår i
väster i en björkhage, som idag tyvärr är svagt
hävdad. Gårdbys alvarmarker är obetade idag.
Jordtäcket är oftast väldigt tunt. Södra halvan
domineras tunnjordiga fuktängar. Enbuskarna
har börjat breda ut sig, främst i de norra och
östra delarna. I nordöstra delen av skiftet finns
ett torrängsparti med täta enbuskbestånd.

Sammanfattande värdetext:

Hagmarksskiften intill och väster om byn. I
sydväst ett alvarområde, vari Torps skiften
ligger växelvis. Flera fornlämningar i norra
delen av detta.

Naturvärdena är knutna till de naturliga betes-
markerna. Norr om byn ligger en enbuskbe-
vuxen hage med en något artfattig flora. Al-
varmarkerna till byn är idag obetade och består
huvudsakligen av fuktängar på tunna jordar.

21. TORP

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdarna är belägna söder om vägen/bygatan.
Ladulängorna, uppförda i trä eller vitputsad
kalksten/poolsten, är delvis sammanbyggda
mot denna. I byn finns ett par välbevarade
gårdsanläggningar med delvis ålderdomlig be-
byggelse. Strax nordöst om byn, på öppen be-
tesmark, ligger en stor källare i kalksten. Ett
par hundra meter nordväst om byn, intill vägen,
ligger några malmfastigheter. Dessa utgörs av
äldre stugor, flertalet uppförda på 1800-talet
med tillhörande små ekonomibyggnader i trä
och kalksten. Ett par fastigheter kan närmast
karaktäriseras som små miniatyrgårdar, i det
närmaste kringbyggda.

Naturförhållanden:

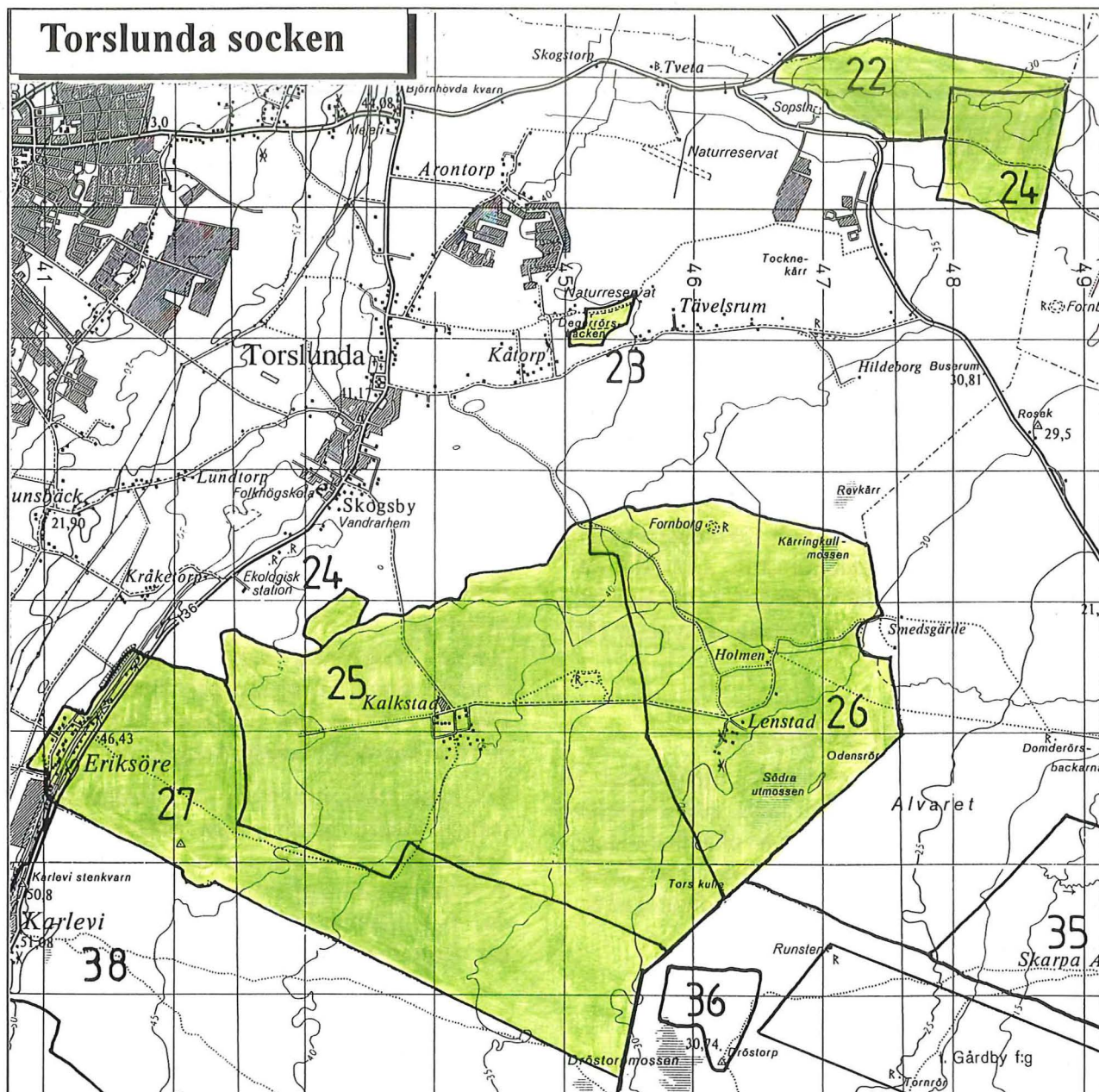
Till Torp hör mindre arealer alvarmark. Byns
alvarmarker ingår i ett större hägn, där bl a
ödebyn Dröstorps ingår. Markerna består hu-
vudsakligen av grushedar. Svagt nötbete före-
kommer i detta hägn. Närmare byn ligger mer
alvarmarker. Detta hägn tillhör enbart Torps
by. I norra delarna finns torrängsfragment.
Tunna jordar dominerar. Enbuskar och tall
sprider sig alltmer i detta hägn.

Sammanfattande värdetext:

Se 18 Ullevi. Torps alvarmarker ligger i de
allra nordligaste delarna av Stora Alvaret.
Markerna betas fortfarande svagt av nötkrea-
tur. Tunna jordar överväger och grushedar är
därför en vanlig vegetationstyp.

Backsmultron

Vy över
alvaret
vid Övra
Åleback,
område
nr 19,
Gårdby
socken.

Torslunda socken

22. TVETA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Äldre betesmark i mossområde, Igelmossen.

Naturförhållanden:

På Tvetas utmarker i öster ligger Igelmossen. De öppna delarna av våtmarksområdet har utnyttjats som betesmark under lång tid. Vegetationen domineras av gräsrika kalkfuktängar. Darrgräs, kärrknipperot och Johannesnycklar är några vanliga indikatorarter. Området är ohävdad idag. Särskilt intressant är de mindre partier med extremrikkärr. Axag är typiskt för dessa delar.

Sammanfattande värdetext:

Äldre betesmark i mossområde, Igelmossen. I anslutning till Igelmossen finns stora arealer kalkfuktängar. Fuktmärken är ohävdade idag, men har betats under lång tid. Igelmossen hyser ganska många hävdgynnade indikatorarter, varav en hel del är orkidéer.

23. TORSLUNDA

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Betesområde på moränås med ett 210 x 50 m stort gravfält, Degerrörsbacken. Det utgörs av ca 40 fornlämningar, runda, rektangulära och oregelbundna stensättningar. En stenmur avgränsar fältet mot den smala grusvägen i norr. Naturreservat.

Naturförhållanden:

Längst i öster på Kåtorps marker ligger den s k Degerrörsbacken. Betesmarken som nyligen röjts är idag mycket ljusöppen. Vegetationen består huvudsakligen av örtrika ängshavretorrängar med stor artrikedom. Solvända, darrgräs, jordtistel, gullviva och brudbröd är de vanligaste indikatorarterna. Längs höjdryggen finns ett

järnåldersgravfält bestående av ett trettiotal fornlämningar. Norra delen av området är avsatt som naturreservat.

Sammanfattande värdetext:

Markant ås med ett gravfält med ca 40 gravanläggningar. Betesmark. Naturreservat. Mindre höjdrygg i öster med öppna betesmarker. Örtrika torrängar dominerar vegetationen. Degerrörsbacken innehåller rikligt med hävdgynnade växter. Delar av området är skyddat som naturreservat.

24. SKOGSBY

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Söder om byn Skogsby finns ett större komplex av husgrunder och stensträngar i vilket område Gamla Skogsby och Betängen ingår. Det har i förhistorisk tid utan tvekan bildat en by med sina drygt tiotalet husgrunder.

Till byns mark hör även ett område med en mängd smala, nord-sydliga skiften öster om Igelmossen vid Tvetå. Denna betesmark består av lövskog och utgör mossens avrinningsområde. Två dammar om vardera ca 200m³ finns här. Resterna av en tomtgrund ligger i väster.

Naturförhållanden:

Öster om Skogsby ligger den s k Betängen. Den tidigare slättermarken betas fortfarande. Betesmarken är främst bevuxen med ask och ek. De öppnare delarna är bevuxna med örtrika torrängar. Även rödvenäng förekommer. Området är nyligen röjt och i dessa delar saknas en riktig grässvål. Gullviva, ängsskära och solvända är exempel på indikatorarter i hagen. Nötdjur betar i området och betestrycket är måttligt.

Sammanfattande värdetext:

Större forntida husgrundsområde med en mängd husgrunder och stensträngar i betesmark. I området i nordost finns smala skog- och mosskiften. Mindre lövhage finns i byns östra delar. Örtrika torrängar dominerar vegetationen. Betestrycket är måttligt.

25. KALKSTAD

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Vinklad radby med flera gårdsanläggningar och enskilda byggnader av stort intresse. Byns malm, belägen på alvarkanten alldeles söder om byn, består av flera mycket välbevarade stugor, koncentrerade kring en öppen byallmänning som närmast fått karaktären av bytorp. Ca 1 km öster om byn ligger ett mycket omfattande fornlämningsområde med flera husgrunder av kämpagravstyp samt ett omfattande stensträngssystem. Här finns också ett stort gravfält med ca 100 synliga stensättningar.

Naturförhållanden:

Vid Kalkstad finns ett stort alvarområde med vidsträckta torrängsarealer i väster och nordväst. Vätar och fuktängar med tok dominerar i öster, gräshedar och hållmark i sydost. Området har en måttlig beteshävd av nöt och hästar. I vissa delar finns täta ridåer och dungar med lövträd. Buskskiktet i dessa delar är ofta mycket täta och består främst av enbuskar.

Sammanfattande värdetext:

Välbevarad radby med vinklade, lummiga bygator. På malmen finns flera välbevarade stugor från 1800-talet. Byn omges av ett ålderdomligt kulturlandskap på gränsen till Stora Alvaret. Omfattande fornlämningsområde öster om byn. Till Kalkstad hör ett stort alvarområde med stora arealer torrängar. På det variationsrika alvaret finns även vätar, fuktängar, gräshedar och hållmarker. Måttligt betestryck av nöt och hästar.

26. LENSTAD

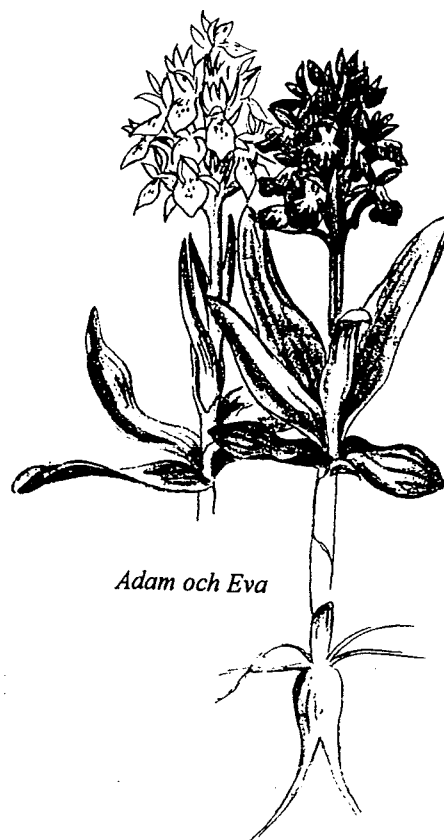
Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Radby omgiven av gammalt kulturlandskap. Den ligger precis i gränsen mellan Stora alvaret och Mittlandsskogen, d v s mellan karg och mycket bördig, lummig mark. Åkrarna med ålderdomliga element som deras form, murar, odlingsrösen etc, ligger samlade i norr, medan mossmark och alvarmark ligger i söder. Kvarnbacke söder om byn. Flera vägar leder ut från Mörbylånga kommun

byn, bl a mot Ullevi. Särdeles vacker är vägen mot Torsborg i norr, en smal, ringlande grusväg under ett valv av ekar, kantad av mäktiga dubbla stenmurar. Den går fram genom örtrika lundar och förbi små åkerlyckor. En stenbro leder över en kanal. Likaså finns här en liten sjö (fördjupad del av mossen?). Några gårdar ligger mer enskilt, t ex Holmen ca 1 km åt nordost. Genom områdets norra del gick en gång järnvägen.

Nordväst om byn finns ett område med omfattande stensträngar samt ett tiotal husgrunder. Det är en förhistorisk by med tillhörande gravfält, vilken fortsätter mot väster (se nr 25). Ett par km norr om byn ligger fornborgen Lenstad borg, tidigare belägen på en udde i den nu utdikade mossmarken. Både i byn, i alvarmarken i söder samt i norr finns gravrösen.

Adam och Eva

Naturförhållanden:

Till Lenstad hör ett mindre alvarområde sydost om byn. Alvaret är mycket variationsrikt och influerat av mossen. Runt denna finns fuktängar. I västra kanten av alvaret dominerar tunna jordar. I söder ligger ett större parti med torrängsvegetation. Torrängarna är kraftigt bevuxna med enbuskar. Betet på alvaret är ganska måttligt. Nöt och häst är betesdjur.

Sammanfattande värdetext:

Radby i ålderdomligt kulturlandskap i gränsen mellan alvar- och lövskogsmark. Åkermarken av stort bevarandevärde. Flera äldre slingrande vägar med stenmurar leder från byn. Rikligt med fornlämningar i byns omgivning, bl a ett större husgrundsområde med stensträngar, en fornborg och flera större gravrösen. Mindre alvarparti sydost om byn. Stor variation med både fukt- och torrängar. Enbuskvegetationen breder ut sig. Måttligt betestryck.

Gullviva

27. ERIKSÖRE

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

I byn finns flera mycket välbevarade gårdsanläggningar och enskilda byggnader. Ett par av manbyggningarna är uppförda under brutet tak. Flertalet gårdar ligger öppna mot bygatan med ladulängornas gavlar mot denna. Delvis mycket välbevarad malmbebyggelse finns söder och norr om byn, utmed uppfartsvägen mot västra landsvägen. På landborgskränet finns ett stort, delvis sammanhängande gravfältskomplex med ett flertal gravhögar och stensättningar. Detta gravfält sträcker sig utmed och intill landsvägen.

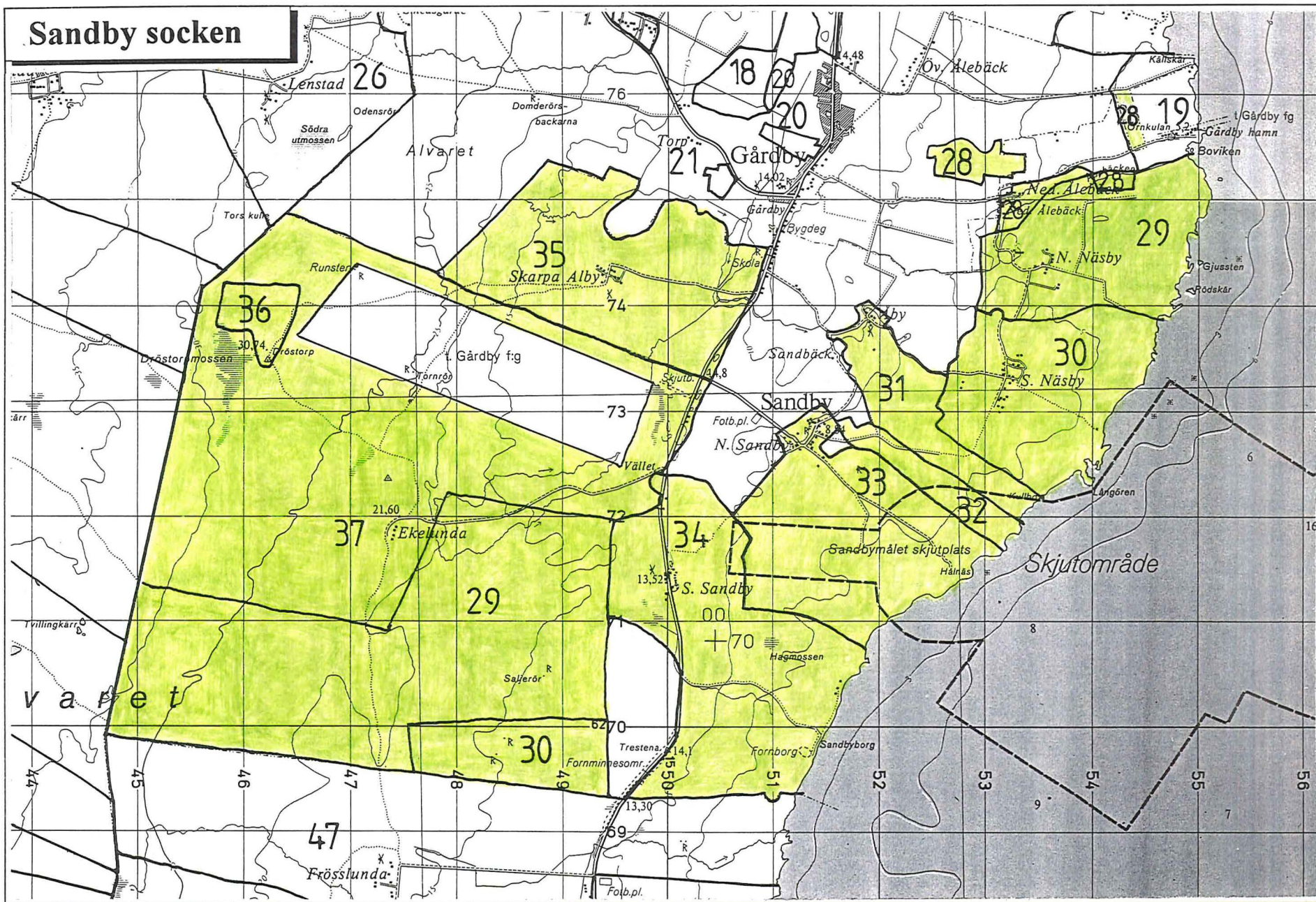
Naturförhållanden:

Till Eriksöre hör en hel del alvarmarker. Området innehåller stor variation av växtsamhällen. I de nordvästra och sydöstra delarna finns gamla åkrar och slättermarker, som nu övergått till betesmark. Intill dessa finns ganska stora arealer med torräng. Centrala delen täcks av grusalvar. Vätar finns i norra delen och fuktängar i de västra delarna. Mycket kraftig igenväxning med en har ägt rum i de norra och sydöstra delarna. Fläckvis kraftig förnyring inom dessa och angränsande områden. Talldungar finns i södra delen och lövridå i norra delen. Även där god förnyring. Rikligt med lövträd inom de gamla odlingarna i sydöst. Alvarområdet är nyligen stängslat.

Sammanfattande värdetext:

Ålderdomlig, stor radby med flera gårdsanläggningar och enskilda byggnader av stort intresse. Välbevarad malmbebyggelse finns intill byn. Stora, variationsrika alvarmarker hör till Eriksöre by. Torrängar och grusalvar är vanligast, men här finns även vätar och fuktängar. Området har ett måttligt betestryck. Nötkreatur är betesdjur.

v a r e t

Sandby socken

28 NEDRA ÅLEBÄCK

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Trots att byn är en väl sammanhållen radby har sedan gammalt några gårdar hört till Gårdby socken, dock de flesta till Sandby. Detta gäller även marken. Sandby-Gårdby är väl sammanvävda socknar och skiljer sig därigenom från de flesta andra på ön. Området utgörs av ett strandparti och längre upp på stranden liggande mark - båda med delar liggande i Gårdby socken - samt ett större stycke alvarmark tillhörigt byns del i Sandby socken. Byn har ålderdomlig struktur. Alldeles söder om rinner Åbybäcken (även kallad Ålebäcken), där ål och gädda fiskades förr. Både nordväst och sydväst om byn finns husgrundsområden från järnåldern. Det förstnämnda utgörs av sex husgrunder och stensträngar som bildar fällor. Det andra utgörs också av sex husgrunder.

Den korta remsan vid stranden består av ett helt öppet beteslandskap med några enstaka åkrar. I söder finns Gårdby hamn vid Boviken. I norr en sjöbodplan.

Alvarområdet i väster innehåller flera märkliga fornlämningar. Förutom fyra stora stensättningar finns här en ringmur, 18-19 m i diameter, möjligen en husgrund, en husgrund som är sammanbyggd med en ringmur, runstenen Björnflisa - en ovanlig plats för en runsten - samt röset Tornrör eller Torrör, undersökt på 1960-talet. I närheten av Tornrör finns en källa samt den s.k. Prästgropen, där befolkningen ska ha gömt sig för danskarna. I sydväst en stensträng samt en rest sten. Flera av fornlämningarna ligger längs med en liten väg mellan Skarpa Alby och Ekelunda.

Naturförhållanden:

Nedra Ålebäcks sjömarker i öster är ovanligt små. De består av en smal remsa betesmarker. Huvuddelen är rätt fuktiga marker, främst då kalkfuktängar och tuvtåtel-fuktängar. Betet är ofta svagt eller saknas helt. Betydligt större är dock alvarmarkerna till Nedra Ålebäck. Detta

alvarområde har mycket varierande förutsättningar för vegetationen. Västra delen är något kuperad genom berggrundens struktur. I den centrala västra delen, samt i södra delen i anslutning till den s.k. Resmazonen finns höjdsträckningar med strandmaterial. På dessa finns torrängar; så också inom ett litet område i nordöst. De centrala och östra delarna har tunna jordar och flack struktur. De domineras av grusalvar och ibland öppna kalkhällar. Vattenflöden finns i flera riktningar inom den västra delen samt längs Resmazonen. På flera ställen finns kärr, fuktängar och våtar. I den östra kanten finns ett kärr med Gotlandsag där Resmazonens vatten passerar igenom.

Sammanfattande värdetext:

Väl sammanhållen radby med ålderdomlig karaktär, speciellt vad gäller ägostrukturen. Gårdar och mark ligger sedan gammalt i både Sandby och Gårdby socken. Husgrundsområden från järnålder finns både nord- och sydväst om byn. Byn har små betesmarker vid stranden där en mindre hamn finns. På det stora alvarskiftet finns flera märkliga fornlämningar bl.a. en runsten, röset Tornrör, en ringmur, en husgrund sammanbyggd med en ringmur samt ett flertal stensättningar.

Till byn hör både sjömarker i öster och alvarmarker i väster. Sjömarkerna dock i ganska dålig hävd och av begränsad storlek. Alvarmarkerna är varierande och innehåller såväl torrängar som våtar och kärr.

29 NORRA NÄSBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn ligger i det öppna landskap ner mot sjön, relativt nära stranden. En slingrande smal asfalterad väg förbinder byn med Nedra Ålebäck i norr och Södra Näsby i söder. Byn, som är stor med 10-12 gårdar, är en radby med de långa tomterna tätt liggande i väst-öst. Tre gårdar i mitten ligger ihop, men flera av gårdarna ligger enskilt på sina tomter, vilket är gamla utvecklingar från det regelbundna tomtsystemet. Stora mangårdsbyggnader av salstyp från förra seklets mitt, enstaka ännu äldre. De ligger tätt

intill bygatan. Några äldre pilar invid denna. Ett par av gårdarna tillhör Gårdby socken.

I öster och söder ett lapptäcke av små åkrar ner mot sjön med en betesremsa vid stranden. Några fornlämningar ligger spridda här; sex resta stenar i sydväst, en hällkista och ett röse i norr samt i söder en stensättning som tillhör ett stensträngsområde längre söderut.

På den stora alvarmarken i väster finns ett flertal fornlämningar, oftast gravrösen eller stensättningar. Flera ligger i linje i västra delen, men även några spridda mot öster. Av de förstnämnda märks Saljerör, som är 25 m i diam. med spår av ett kallmurat murliv.

Naturförhållanden:

Längst i öster ligger byns betade utmarker. Sju stycken olika vegetationstyper har kunnat urskiljas i betesmarkerna vid Norra Näsby. Speciellt vanliga är kalkfuktängar, som oftast är rätt gräsrika. Även den örtrika varianten av kalkfuktäng är dock också vanligt förekommande. Några andra vanliga vegetationstyper är tuvtåtel-fuktäng, örtrik torräng och friskäng (artrik). Strax väster om byn finns ytterligare betesmarker. Det är ett sammanhängande system av små skiften. Friskängar dominerar de finaste delarna med bl a rikligt med gullviva och ängsskära. Längst i väster finns byns alvarmarker. Det är ett stort alvarområde där västra delen består av tunna jordar och kalkhällar. Tjockare jordar finns i östra delen samt mer framträdande i ett stråk från nordöstra delen och ner mot mellersta södra delen. Ett stråk följer också delar av Resmozonen i nordvästra delen. Inom dessa områden finner man torrängar samt som fragment på ytterligare några platser.

Sammanfattande värdetext:

Stor radby med mycket ålderdomlig struktur och läge nära stranden. Flera äldre, stora mangårdsbyggnader. I betesmarken mot sjön finns flera fornlämningar, liksom i alvarmarken i väster, där gravrösen och stensättningar ligger i ett stråk.

Norra Näsby har stora och mycket skyddsvärda betesmarker. I öster ligger sjömarkerna som här är mycket art- och örtrika. Speciellt är den

rikliga förekomsten av olika slåttergynnade arter. Invid byn finns ett antal sammanhängande skiften med naturlig betesmark. Friskängar med flera slåtterarter är särskilt intressant. Längst i väster finns ett stort alvarområde. Något svagt betat.

30. SÖDRA NÄSBY

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn kan närmast karaktäriseras som klungby med koncentrationer av gårdar i två grupper. I byn finns flera mycket välbevarade gårdsanläggningar och enskilda byggnader av intresse. Strax söder om byn ligger malmen med bevarad småbebyggelse från 1800-talet. Åkrar och bygator inhägnas av kalkstensmurar. Inom områdets norra del, i sjömarken, ligger flera odlingsrösen koncentrerade på gränsen mellan odlad och betad mark. Här finns också rester av ett förhistoriskt stensträngssystem.

Naturförhållanden:

Utmed kusten i öster ligger en bred remsa av betesmarker. Markerna består dels av öppna utmarker, dels av havssträndängar. Sjömarkerna är tyvärr till viss del svagt hävdade eller påverkade av gödsling. Artrika friskängar återfinns främst i norra delen där de mest värdefulla skiftena ligger. Artrikedomen är stor i opåverkade och hävdade delar, flera arter tyder också på att slåtter förekommit på dessa marker. Södra Näsby's alvar är ett rätt litet område. Merparten av området har en tunnjordig variant av torräng. Några stråk i östra och södra delarna är mer typisk torräng samt ett stråk i västra halvan. Den västligaste delen har tunna jordar samt ett fuktstråk med tok och täta enebestånd. Östra delen är våt och har stråk av fuktängar. Där finns också täta björkdungar, som sprider sig västerut. En talldunge och en lövdunge finns i nordvästra delen. Över hela området finns en mycket stor andel små och unga buskar, som verkar ha god tillväxt.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad bymiljö med tillhörande malm, belägna i ett ålderdomligt kulturland-

skap. Sjömarker och alvar tillhörande Södra Näsby. Sjömarkerna i öster är mycket artrika i de delar som är opåverkade av gödsling. Flera arter tyder på att slätter förekommit tidigare. Alvarområdet är litet och domineras av tunn-jordiga torrängar.

31. ÅBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Området utgörs av den väl sammanhållna radbyn, dess kvarnbacke i söder med ett torp samt marken ner mot sjön med ett smalt samfällt betesskifte. En av åkrarna i söder, Rumpetorpshorvan, minner fortfarande om det gamla namn grannbyn i söder haft, möjligen en åker som brukats av denna by. I den lätta sandmarken mot sjön finns flygsandsbildningar och en tallplantering. Några gravar i form av stensättning, en hög och resta stenar finns i betesmarken söder om byn. Utanför området, 400-500 m åt nordväst har hittats romerska guldmynt, den s k Åby-skatten, den största på Öland. De äldre ekonomibyggnaderna i kalksten har kompletterats med hallar i plåt.

Slán

Naturförhållanden:

I öster ligger ett samfällt skifte med betesmarker. Markerna innehåller främst örtrika torrängar, men även en del friska och fuktiga ängsmarker. Ett femtontal indikatorarter har hittats. Området är idag svagt betat. Till Åby hör även ett mycket litet alvarskifte. Grushedar med inslag av våtar dominerar de öppna delarna i väster. Skiftet är obetat sedan lång tid.

Sammanfattande värdetext:

Välbehållen radby med inägor i väst, norr och öst och betesmarker i ett smalt samfällt skifte vid stranden. Järnåldersgravar finns söder om byn. En stor skatt med romerska guldmynt har hittats i nordöst strax utanför området.

Till Åby hör en samfälld betesmark längst i öster. Området är svagt betat idag och innehåller örtrika torrängar. I väster finns ett mindre alvarskifte. Området är obetat sedan länge.

32. SANDBÄCK

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Fram till slutet av 1800-talet hade byn sitt gamla namn, Rumpetorp. Smala betesskiften ner mot sjön som åtskiljs av särdeles vackra stenmurar av lagda kalkstenar, vita av lavar. Markerna har två fornlämningar. Det ena är en husgrund med en utbyggnad mot söder, det andra en rest av en stensättning. I områdets västra del en tallplantering.

Naturförhållanden:

Betesmarkerna vid Sandbäck innehåller både torra, friska och fuktiga ängsmarker. Dock har endast tre vegetationstyper kunnat urskiljas. Den dominerande vegetationen är torrängar av örtrikt slag, vissa är riktigt fint utbildade. Torrängarna återfinns främst i de västra delarna. I den östra delen är betesmarkerna fuktigare och här är den gräsrika kalkfuktängen vanlig. Ett femtontal arter som indikerar lång och oavbruten hävd har hittats vid inventeringen. Ingen art var riklig-dominant i sin förekomst. Några arter var dock rätt vanliga. Dessa var vårbrodd,

darrgräs, jordtistel, backnejlika, brudbröd, solvända, flentimotej och axveronika. Bete sker med nötkreatur. Cirka halva arealen har ett rätt måttligt betestryck. Den andra halvan är endast svagt betad.

Sammanfattande värdetext:

Smala beteskiften med vällagda stenmurar ner mot stranden. Två fornlämningar, bl a en husgrund finns ett stycke upp. Kort, men bred strandängsremsa vid Sandbäck. Örtika torrängar dominerar kraftigt markernas vegetation. Vissa torrängsdelar är mycket fint utbildade. Betestrycket är något svagt och variationen i vegetation rätt liten. Vissa delar kan ha varit uppodlade.

33. SANDBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn är belägen strax söder om kyrkan och prästgården. I byn finns flera mycket välbevarade gårdsanläggningar samt enskilda byggnader. Strax öster om kyrkan finns en koncentrerad stugbebyggelse av malmkaraktär. Prästgården, belägen mellan byn och kyrkan, har mycket välbevarad gårdsbebyggelse, bl a en ålderdomlig lada, uppförd i skiftesverk och kalksten med tak som bärs upp av fem mesulor, varav en daterad HMS 1751.

Sandby kyrka

Kyrkan är helt nyuppförd 1860 efter ritningar av arkitekten Johan Åbom. Själva kyrkogården omges av en ovanligt vackert lagd kalkstensmur. På Sandby kyrkogård finns två av Ölands vackraste runstenar bevarade. Intill prästgården finns resterna efter kanske en medeltida husruin.

Naturförhållanden:

Till Sandby hör stora arealer öppna utmarker. Närmare tio olika vegetationstyper har kunnat urskiljas. Den gräsrika kalkfuktängen och örtrik torräng dominerar även dessa sjömarker. På grund av det tunna jordtäcket är ofta torrängarna tuviga och mellan tuvorna växer ofta

en vätartad vegetation dominerad av krypven. Örtika friskängar, med bl a brunört, darrgräs, vildlin, brudbröd och getväppling, och fårsvingeltorrängar är två vanligt förekommande typer av vegetation. Ett tjugotal arter som indikerar lång betes- eller slåtterhävd har noterats vid fältbesöket.

Sammanfattande värdetext:

Välbevarad radby och småbebyggelse av malmtyp intill Sandby kyrka och prästgård. Bebyggelsen omges av ett ålderdomligt, öppet kulturlandskap. I Sandby finns relativt välhållade sjömarker med stor variation. Speciellt intressant är de stora arealerna örtrik torräng samt förekomst av borsttåtelhed utmed stranden. Ingen gödslingspåverkan fränsett gamla odlingar. Rikligt med stensträngar och stensättningar.

34. SÖDRA SANDBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byns manbyggningar ligger tätt intill varandra, parallellt med och vettande mot landsvägen. Flera av dessa är mycket välbevarade tvåvåningshus, uppförda kring mitten av 1800-talet. I byn finns flera gårdsanläggningar av intresse. På alvarmarken väster om byn finns flera stensättningar och resta stenar. Strax söder om byn finns resterna av ett större gravfält med synliga stensättningar och kullfallna bautastenar. På betesmarken mellan byn och Östersjön, i "sjömarken", finns ett större, sammanhängande stensträngssystem. Intill dessa stensträngar finns flera fornlämningar i form av resta stenar och stensättningar. En av Ölands märkligaste fornborgar, Sandbyborg, ligger ca två km sydost om byn. Borgen är uppförd alldeles intill strandkanten och genom flygfotografering har konstaterats att borgen ursprungligen haft ett system av radiellt liggande husgrunder.

Naturförhållanden:

Till byn hör mycket stora arealer öppen utmark. Liksom i många andra byars sjömarker domineras vegetationen av kalkfuktängar och

örtrika torrängar. Huvuddelen av kalkfuktängarna är av gräsrik typ, men här finns även mindre arealer av den art- och örtrika kalkfuktängen. En annan vanlig vegetationstyp är fårsvingeltorräng. Oftast är dessa marker tuviga och mellan tuvorna växer en artfattig vätvegetation. Andra vegetationstyper i området är högstarrfuktäng och alvarhed av hållmarkstyp. Sammanlagt har ett drygt tjugotal indikatorarter konstaterats vid fältbesöket. Flertalet förekommer endast i mindre antal. Följande arter är dock vanligt förekommande: vårbrodd, darrgräs, jordtistel, brudbröd, solvända, ängsskallra, ängsvädd och axveronika. Huvuddelen av markerna har ett måttligt betestryck. En mindre del har bedömts vara mycket välbetad. Sydligaste skiftet betas av får, övriga skiften dock av nötkreatur. Byn har också ett mindre alvarskifte. Grushedar och våtar är vanligast i den norra delen. Södra delen består huvudsakligen av torrängar. Området är svagt betat av hästar.

Sammanfattande värdetext:

Södra Sandby är en av Ölands bäst bevarade radbyar. Byn är väl synlig från landsvägen. Det kringliggande landskapet är ett kulturlandskap av ålderdomligt slag. Fornlämningsrikt område med bl a en av Ölands märkligaste fornborgar. Välbetade sjömarker till Södra Sandby. Torra betesmarker dominerar, bl a finns här fint utbildade örtrika torrängar. Rikligt med fornlämningsar bl a en av Ölands fornborgar. Opåverkade marker av olika typer av ingrepp. Väster om vägen ligger ett mindre alvarskifte. Torrängar vanliga i södra delen.

35. SKARPA ALBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

I byn finns gårdsanläggningar och enskilda byggnader av intresse. Ladulängorna är uppförda i kalksten och skiftesverk och i regel vettande mot bygatan. Strax väster om byn ligger malmen med delvis välbevarad småbebyggelse.

Naturförhållanden:

På alvaret har Skarpa Alby fem mindre skiften med alvarmark. Dessutom har byn en del av den stora alvarfällan sydost om gårdarna. Flertalet av de mindre skiftena betas fortfarande av nötkreatur. Torrängar, ofta på tunna jordar, är den vanligaste vegetationstypen. Flera skiften är igenväxande, framför allt med enbuskar. Byns del av den stora alvarfällan består till stor del av örtrika torrängar. I dessa delar kan enbuskvegetationen expandera mycket kraftigt på grund av ett för lågt betestryck.

Sammanfattande värdetext:

Ålderdomlig, välbevarad radby belägen i ett öppet, karaktäristiskt kulturlandskap. På byns malm finns välbevarade stugor från 1800-talet. Till byn hör rätt stora arealer alvarmark. I den stora betesfällan sydväst om byn finns stora arealer örtrika torrängar. Dessutom äger byn ett flertal mindre alvarskiften. Betestrycket är något svagt och enbuskarna har därför börjat breda ut sig.

36. DRÖSTORP

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Ödeby, belägen ute på Stora Alvaret. Idag består Dröstorps av några knappt meterhöga husgrunder, utgörande resterna efter den bebyggelse som tidigare funnits här. Strax söder om byn står två inrasade stenkällare. Byn anlades i slutet av 1600-talet eller början av 1700-talet intill Dröstorps mosse. I slutet av 1800-talet flyttade den siste invånaren från byn, "Boman på Dröstorps", och har sedan dess legat i ödesmål. Två bostadshus från byn har bevarats till eftervärlden. Bägge är enkelstugor, uppförda i skiftesverk. De står idag i grannbyar till Dröstorps (Smedsgärde och Skarpa Alby).

Naturförhållanden:

Dröstorps ingår i ett större alvarskifte som betas gemensamt av ett flertal byar. Närmast ödebyn ligger stora sammanhängande områden av torrängar. Runt Dröstorpsmossen finns fina

kalkfuktängar. Huvuddelen av de gamla åkrarna är i olika igenväxningsstadier. Ett mindre område norr om mossen odlas dock fortfarande.

Sammanfattande värdetext:

Rester av bybebyggelse från 1700- och 1800-talen omgivna av ett mycket ålderdomligt kulturlandskap. Ruinerna och övriga lämningar efter bebyggelsen i byn är närmast att betrakta som fasta fornlämningar. Runt ödebyn Drösstorp finns fina alvarmarker. Närmast byn ligger stora arealer torrängar och vid mossen finns artrika kalkfuktängar. Åkrarna är igenväxande.

37. EKEKUNDA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

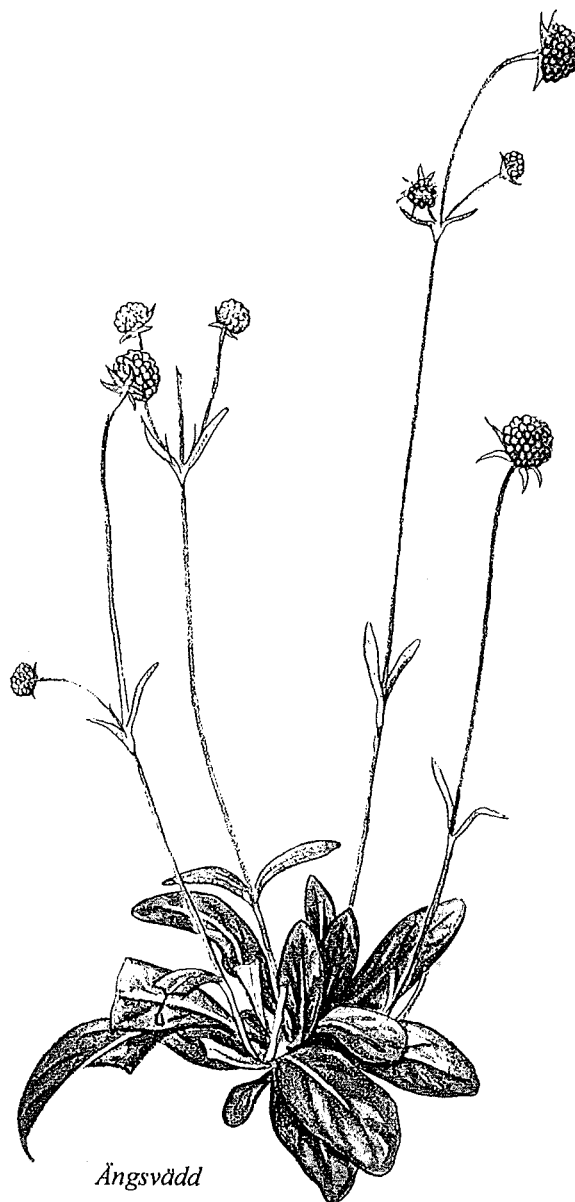
Byns ladulängor, uppförda i trä och kalksten, ligger delvis sammanbyggda mot bygatan. I byn finns gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Ägolarter och fägar inhägnas av kalkstensmurar.

Naturförhållanden:

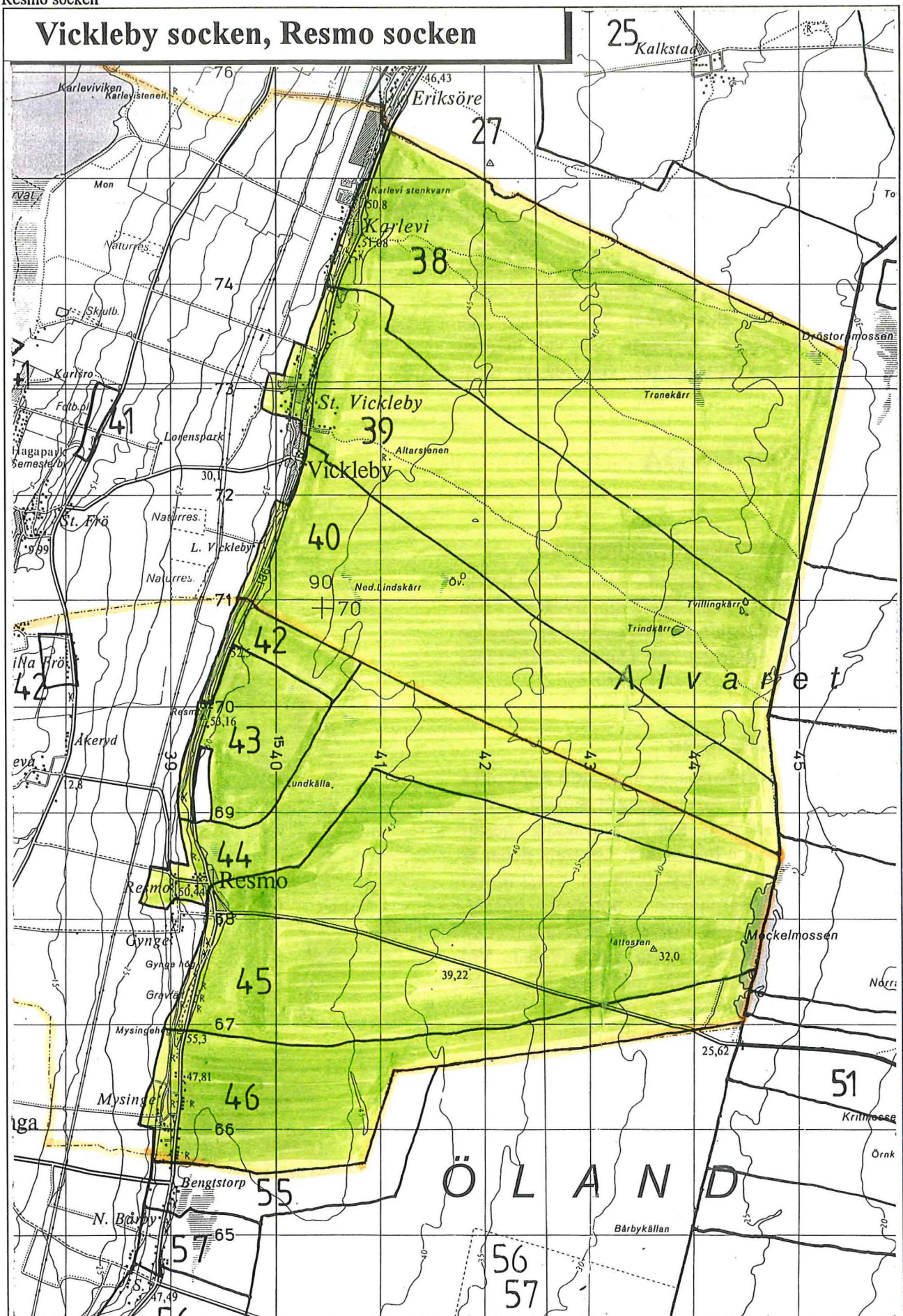
Ekelundas alvarmarker är indelade i flera olika hägn. Väster om byn ligger det största skiftet. Det är ett stort alvar, som huvudsakligen består av grushedar och hållmarker. Centrala delen är kuperad på grund av berggrunden. Karst finns i de centrala delarna och i nordöstra hörnet. Fuktängar och våtar finns över hela området på grund av en mängd olika vattenflöden. Vid Drösstorpssmossens södra del finns stora tokområden. Ett vattenflöde rinner från mossen ner mot centrala delen, där det sedan förgrenar sig österut. De andra skiftena är betydligt mindre. De är svagt betade av nöt och till viss del igenväxande. Fuktängar med stort inslag av tokbuskar är vanligt.

Sammanfattande värdetext:

Välbevarad radby, belägen i ett öppet, ålderdomligt kulturlandskap. Runt Ekelunda ligger fina alvarmarker. Det stora skiftet i väster domineras av grushedar och hållmarker. I anslutning till Drösstorpssmossen finns även fuktigare marker. Flera av de mindre hägnen är svagt betade.

Ängsvädd

Vickleby socken

38. KARLEVI

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Området utgörs av alvarmark öster om västra landsvägen. Den består av en mängd långa, smala, stenmurskantade skiften. En äldre markväg går utmed norra delen ut mot Ekelunda alvarby i Sandby socken. Ännu en äldre väg går tvärs igenom Karlevi-markerna mot Frösslunda i Stenåsa socken.

Långt ute på Karlevi alvar ligger tre forntida husgrunder. Väster om dessa finns ett gravfält. Öster om husgrunderna och vitt skilda från varandra ligger på höjdplatåer två stenrösen med kallmurade kantkedjor, Vitrör och Präströret. Väster och alldeles i kanten av bevarandeområdet finns äldre malmbebyggelse blandad med modern stugbebyggelse. Karlevi stenkvarn av holländsk typ är uppmurad av kalksten. På landborgen finns flera gravfält från järnåldern, mer eller mindre sammanhängande.

Naturförhållanden:

Till Karlevi hör ett stort, öppet alvar som i västra delen har rikligt med avlagrat strandmaterial i form av höjdsträckningar genom området. Däremellan finns rikligt med grushedar, men även hållmarker, våtar och fuktängar. Östra delen har stor andel av tunn jord. Här ligger också Tranekärr, en liten alvarsjö. Den västra delen har på grund av ett hårt betestryck en mycket sparsam buskvegetation. Längre österut, bland annat vid Tranekärr, finns en del täta enbuskbestånd. Enbuskarna är främst knutna till de små höjdsträckningarna. Karlevi alvar betas av får. Större delen av alvaret är skyddat som naturvårdsområde.

Sammanfattande värdetext:

Stor utmark på Alvaret med smala skiften med stenmurar. Två äldre vägar leder tvärs över mot östra sidan. Mitt på området en samling husgrunder av järnålderskaraktär, ett gravfält

och öster om dessa, vitt skilda, två rösen med kallmurad kantkedja. På landborgspartiet i väster finns malmbebyggelse och flera gravfält.

Stort, relativt öppet alvar som betas av får. På de välbetade höjdsträckningarna växer atrika torrängar. Mellan höjderna finner man även hållmarker, våtar och fuktängar. I öster ligger en liten alvarsjö (Tranekärr).

39. STORA VICKLEBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdsanläggningarna är spridda längs den ca 500 meter långa bygatan. Flertalet manbyggningar ligger vända direkt mot vägen. Det är dels tvåvåningshus, salsbyggnader och parstugor, uppförda under 1800-talets första årtionden, dels envåningshus av salstyp under sadel eller brutet tak, uppförda kring 1800-talets mitt. De är genomgående exteriört mycket välbevarade. Många av dessa byggnader är idag avstyckade från stamfastigheterna och avyttrade som bostadsfastigheter. Bl a köptes flera av gårdarna upp av Sockerbolaget på 1930-talet och slogs ihop till en enda enhet. I f d manbyggningar har också inrympts Carl Malmstens Capellagården, en konditoriservering m m. Vid bygatan ligger också en handelsbod.

Mellan gårdarna, vid byns norra nedfart samt söderut mot prästgården, ligger ett stort antal malmställen. Flertalet är exteriört välbevarade stugor med tillhörande, småskalig ekonomibebyggelse i kalksten. Några av dessa malmstugor är uppförda i skiftesverk på hög källarfot i kalksten. Tomterna inhägnas vanligen av vackert lagda kalkstensmurar. Här finns också ett par relativt nyuppförda fritidshus samt, i byns norra del, ett par villor från 1930-talet. Även utmed västra landsvägen finns flera välbevarade malmstugor. På landborgskrönet norr om byn ligger ett antal nyuppförda fritidshus. Här ligger också byns kvarnbacke med sex stubbekvarnar på rad samt några mycket välbevarade kalkstenskällare. Även söder om kyrkan, väster om landsvägen, finns relativt nyuppförda fritidshus samt ett par äldre bostadsfastigheter. Alldeles norr om kyrkan ligger den f d folksko

lan, uppförd 1894 och ombyggd på 1920-talet. Byggnaden fungerar idag som försäljningslokal för Capellagården. Prästgården är belägen vid bygatans södra mynning, nedanför kyrkan. Gårdsanläggningen är mycket välbevarad. Manbyggningen är uppförd i två våningar 1819 med utbyggd veranda från sekelskiftet. Denna, samt de två flygelbyggnaderna i kalksten, är exteriört mycket välbevarade.

Vickleby kyrka

Kyrkan är belägen på landborgskrönet, intill landsvägen. Den är ursprungligen uppförd på 1100-talet. Själva tornet tillkom på 1200-talet. Kyrkan byggdes om kraftigt 1759 och 1778. Det ursprungliga sadeltaket på tornet ersattes 1818 av den nuvarande lanterninen. En knapp kilometer norr om byn, utmed landsvägen på landborgskrönet, finns de synliga resterna efter ett sammanhängande gravfältskomplex med bl.a resta stenar, hållkista och stensättningar.

Naturförhållanden:

Mycket stort alvarområde tillhörande Stora Vickleby. Variationen i växtmiljöer är också stor. Vidsträckta områden har grushedar, som

varieras genom olika vattenflöden. Dessa flöden är mest frekventa i de centrala och östra delarna. De ansluter oftast till Resmozonen, som passerar genom områdets sydöstra del. Ett flertal höjdsträckningar ger torrängsvegetation. På flera ställen är dessa jordlager rätt tunna och ger en lavrik variant av torräng. Trindkärr och Tvillingkärr är alvarsjöar i östra och nordöstra delarna. Runt dessa finns tjockare jordlager, så också längs Resmozonen. Stora hållområden och karst finns strax väster om Trindkärr samt i sydöstra hörnet. Enbestånden är mest frekventa i de östra delarna och blir ibland täta, men förnyringen är god också i västra delen efter en tidigare färbetesepok. Området är inte betat sedan flera år tillbaka.

Sammanfattande värdetext:

Stora Vickleby, mycket välbevarad radby med mangårds- och malmbebyggelse av stort intresse. Miljön kring bygatan är homogent sammanhållen med bebyggelse, stenmurar och vegetation på ömse sidor. Även bebyggelsen utmed landsvägen och intill kyrkan är välbevarad. Gravfältskomplex söder och norr om byn på landborgskrönet. Stort alvar med stor variation och som idag ligger ohävdad. Stora områden intas av grushedar och torrängar. Trindkärr och Tvillingkärr är två alvarsjöar i områdets östra del.

40. LILLA VICKLEBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Välbevarad gårdsanläggning, belägen i landborgsslutningen. En kalkstensköllare samt en fastighet av malmtyp ligger i den kraftiga slutningen alldeles öster om gården. Ett större, sammanhängande gravfält ligger utmed landsvägen, ca 1 km söder om Lilla Vickleby gård. Det utgörs av ett stort antal runda stensättningar, resta stenar och kantställda kalkstensköllar. Den sydligaste delen av detta gravfält ligger inom Resmo socken.

Rödklöver

Naturförhållanden:

Mycket stort och variabelt alvarområde. En viss prägel sätter Resmozonen, som passerar igenom och ger både torrängar och karst längs sin sträckning. Som helhet har området mycket grushed, men det finns också rikligt av en tunnjordig torräng i diffusa stråk främst i de östra delarna. Två mer markerade torrängsstråk sträcker sig dels ner mot Kleva alvar och dels ner mot Resmo alvar. Väster om dessa stråk finns vattenflöden, som bildar kärrområden med fuktängar. Vattenflöden finns också i östra delen av alvaret. Alvaret är svagt betat av nöt.

Sammanfattande värdetext:

Alvarområde tillhörande Lilla Vickleby med bland annat stora arealer torrängar. Resmoozonen passerar genom området. Grushedar är också rätt vanliga. Svagt nötbete förekommer.

41. STORA FRÖ

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Område med gravfält, beläget på Litorinavalens sandmark, samt betesskiften ner mot stranden. Järnåldersgravfältet består av låga gravkullar och flera resta stenar. Den lövskogsbevuxna betesmarken vid stranden ligger mellan Fröbygårda gamla färjeläge och marknadsplats i söder och det forna färjeläget Beijershamn i norr. Området gränsar i väster till vägen mellan dess två platser. Stenmurar utmed marken. I norr en kanal.

Naturförhållanden:

Längs vägen i norra delen av byn ligger ett öppet ängsparti. Området domineras av örtrika torrängar med stor artrikedom. Även hedartade avsnitt förekommer, bland annat en örtrik typ av ljunghed. Området hålls öppet genom slåtter för att hålla järnåldersgravfältet i hävd. Ytterligare en mindre utmarksbit som hävdas ligger i byns nordvästligaste del. Betet har upphört

under senare år, men fortfarande finns en hävdgynnad flora kvar. Rödvenäng och rödvenhed dominerar.

Sammanfattande värdetext:

Välbevarat, stort gravfält från järnåldern, beläget på strandvallen nordost om byn. Betesmarker med stenmursomgärdade skiften vid stranden, strax norr om Fröbygårda gamla färjeläge.

Till Stora Frö hör två mindre områden av naturvårdsintresse. Vid järnåldersgravfältet invid vägen växer en rik torrängsflora med bland annat solvända och backsippa. En svagt betad betesmark finns också i byns nordvästra del.

Johannesnycklar

Resmo socken

42. LILLA FRÖ

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Långsträckt by med helt sammanbyggda ladulängor i kalksten och trä mot bygatan/vägen. I byn finns flera mycket välbevarade gårdsanläggningar samt enskild dito bebyggelse. Flertalet manbyggningar är tvåvåningshus av parstugutyp, uppförda kring 1800-talets mitt, men här finns också envåningsbyggnader varav ett par är uppförda under brutet tak. Öster om bygatan, mittemot gårdarna, finns ytterligare ett par fastigheter, bl a ett stort magasin från 1930-talet (ursprungl. frömagasin) samt en funkisvilla. Söder om byn ligger några magasinsbyggnader, bl a ett som är flyttat från torget i Mörbylånga. Här står också en stubbekvarn.

Naturförhållanden:

Till byn hör ett mindre alvarområde som ingår i ett större hägn. Alvaret har till större delen mycket tunna jordar, där grusalvar och hållmarker dominerar. I östra delen går ett smalt fuktstråk i nord-sydlig riktning. Längs detta finns ett smalt stråk av kalkfuktängar. I vissa delar står det också vatten under blöta perioder av året. Öster om fuktstråket går en smal rygg bevuxen med örtrika torrängar.

Sammanfattande värdetext:

En av Ölands längsta och bäst bevarade radbyar med helt sammanbyggda ladulängor mot bygatan/vägen. Flertalet gårdsanläggningar är helt intakta. Litet alvar i öster huvudsakligen bestående av grusalvar och hållmarker. Ett smalt fuktstråk i öster innehåller fuktängar och tillfälliga vattensamlingar.

43. KLEVA

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Området utgörs av Kleva bys marker på Stora alvaret. Byn ska tidigare ha legat på sin mark alldeles nedanför landborgskanten, men flyttats

i början av 1800-talet till sin nuvarande plats närmare sundet. Även gårdarna Berg, med vilka byn hänger samman flyttades härifrån till samma ställe. På landborgen finns flera gravfält med stensättningar och resta stenar. En hållkista har undersökts på byns mark nedanför branten. Alvarmarken är till stor del samfälld. Ett antal mindre skiften begränsade av stenmurar ligger i nordost. Ett äldre stenbrott finns på samfälligheten.

Naturförhållanden:

Klevas alvar består av ett mindre hägn invid landborgen. Rätt stort tunnjordigt område med fuktstråk i centrala delen. I stort sett hela östra kanten består av öppen torräng. En liten tallplantering finns inom den delen. Längs västra kanten finns också ett stråk med torrängsvegetation. En del av detta stråk är dock starkt förändrat genom tidigare överbetning.

Sammanfattande värdetext:

Byn ska tidigare ha legat alldeles nedanför landborgskanten. På landborgen finns flera gravfält, troligen sammanhörande. De utgörs av runda och rektangulära stensättningar och resta stenar. Alvarmark i öster.

Alvaret utgörs av ett mindre hägn med tunna jordar. Östra delarna består dock helt av torrängar. Mindre områden med torrängar finns även i västra delen.

44. RESMO

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdarna i byn är belägna öster om bygatan med flertalet manbyggningar parallellt liggande mot densamma. Ett par av gårdarna har sina mangårdar belägna på bygatans andra sida. En mindre bygata finns också efter gårdarnas ladulängor i öster. Ekonomibebyggelsen samt flertalet sidobyggnader är till största delen uppförda i kalksten. Byns sydligast belägna gård är den f d prästgården, idag församlingshem, med mycket välbevarad gårdsanläggning. Huvudbyggnaden är ett stort, rödfärgat tvåvåningshus, uppfört kring sekelskiftet 1800. Mot bygatan ligger en lada i skiftesverk under vasstak.

Malmbebyggelsen omfattas av den småskaliga bebyggelsen kring kyrkan och utefter västra landsvägen söderut där ett par mindre bygator finns parallellt med landsvägen. Närmast kyrkan består bebyggelsen av, dels välbevarade byggnader av salstyp, dels ren stugbebyggelse; enkelstugor, parstugor samt ett par mindre tvåvåningshus. Till flera av dessa malmfastigheter hör små uthus byggnader i kalksten, oftast vinkelställda mot bostadshuset och med gaveln mot vägen. Tomterna är i regel små och inhägnas av vackert lagda kalkstensmurar. På malmen finns också ett par nyuppförda bostadshus.

Kyrkan är belägen på landborgskrönet, intill västra landsvägen. Den är en av de bäst bevarade medeltidskyrkorna på Öland, uppförd under 1100- och 1200-talen. 1826 genomfördes en ombyggnad och restaurering, varvid bl a den nuvarande lanterninen kom till.

Utmed landborgskrönet, efter landsvägen, sträcker sig förhistoriska, mer eller mindre sammanhängande gravfältskomplex om flera kilometers längd. De synliga delarna av dessa gravfält, utgörs av ett mycket stort antal resta och kullfallna stenar och flisor, runda och rektangulära stensättningar. Gynge hög, en av de största gravhögarna, är belägen ca 300 meter sydost om Gynge by. Högen mäter 19 meter i diameter och är ca 2,25 meter hög. Vid Resmo bytomts västra gräns ligger en i äldre tider omtalad källa, "Resmo källa".

Naturförhållanden:

Till Resmo hör tre mindre hägn på alvaret. Dessutom ingår den samfällda alvarmarken i ett större beteshägn som sambetas med Vickelby och Lilla Frö. Det sambetade området är stort och variationsrikt. Stora delar består dock av grushedar. Resmazonen passerar genom detta hägn och längs denna finner man såväl torrängar som karstområden. Av de tre mindre alvarområdena betas idag endast ett. Området domineras av tjockare jordare beväxna med torrängsvegetation. I väster finns en del tät enbestånd. De två övriga hägnen innehåller huvudsakligen tunna jordar.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad radby med gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av stort intresse. Bygatan ger ett ålderdomligt intryck. Malmbebyggelsen utmed väg 136 och kring kyrkan utgör en mycket välbevarad malmmiljö med stugbebyggelse från 1800-talets senare hälft och 1900-talets början. Fornlämningsområdet utmed landborgskanten, med kilometerlånga gravfältskomplex med bl a bronsåldersröset Gynge hög. Resmo har del i ett större alvarhägn och dessutom tre mindre hägn med alvarmark. Alvaret består huvudsakligen av grushedar. Längs Resmazonen återfinns dock både torrängar och karstområden. Ett av de mindre hägnen domineras av torrängar.

45 GYNGE

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn är belägen endast ca 50 meter söder om Resmo bys sydligaste gård. Vägen mellan byarna kantas av askträd. Gårdarna är belägna mot väster, med ladulängorna, huvudsakligen uppförda i kalksten, mot bygatan. Även öster om bygatan finns viss ekonomibebyggelse. Några mangårdar ligger direkt mot bygatan, inhägnade av kalkstensmurar.

Naturförhållanden:

Gynge har två stora alvarområden. Ett på norra sidan av Resmo - Stenåsa -vägen och ett söder därom. På norra sidan ligger ett mycket stort alvar med varierande förutsättningar för vegetationen. Huvuddelen av området har tunna jordar samt en del karst (i mellersta södra delen). Genom området går flera höjdsträckningar med torrängsvegetation. Nordvästra hörnet har en stor torräng och en del fragment finns i östra delen. Vattenflöden ger våtar och fuktängar. I väster finns en större fuktäng, men de största våta arealerna ligger i öster angränsande mot Möckelmossen. I öster finns vidsträckt toksnår. På norra sidan ligger ett stort och öppet alvarområde, som huvudsakligen täcks av grushed. Spricksträngalvar, hållmarker och mindre karstområden finns också. Centrala

delen har system av vattenflöden, vilket ger rikligt med små vätar. Två större torrängsområden finns. Det ena ligger i mittre norra kanten. Där har tidigare varit odling. Nu är området välbetat, men har en del uppslag av en och även tall. Det andra området ligger vid grunden i östra delen. Där är mycket starkt betat, eftersom djuren gärna håller till där. Små torrängsfragment finns på flera ställen. En del enbusksnår finns på torrängarna, men också i sprickzoner.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad radby med gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av stort intresse. Bygatan ger ett ålderdomligt intryck. Fornlämningsområde utmed landborgkanten, bl a bronsåldersröset Gynge hög.

Två stora alvarskiften tillhör Gynge by. I norra hägnet består huvuddelen av tunna jordar och även en del karst. Flera höjdsträckningar med torrängsvegetation löper genom området. Södra området täcks huvudsakligen av grushedar. Centralt finns flera vattenflöden med rikligt med vätar. Två lite större torrängsområden ingår också i området.

46. MYSINGE

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdsanläggningarna är belägna utmed bygatans västra sida med sammanbyggda ladulängor i kalksten och trä. I byn finns flera mycket välbevarade gårdsanläggningar samt enskild bebyggelse av intresse. På flera av gårdarna finns exteriört intakta sidobyggnader i kalksten. I byns södra del, vid uppfarten till landsvägen, finns ett par mindre bostadsfastigheter av malmtyp, Mysinge och Bårby malmar. Bebyggelsen utmed västra landsvägen är relativt omfattande och består av dels välbevarad stugbebyggelse från 1800-talet, dels villabebyggelse från 1900-talets första årtionden samt, framförallt på Mysinge malm, några moderna fritids- och bostadsfastigheter. Den bäst bevarade bebyggelsen omfattar Bårby malms stugbebyggelse samt bebyggelsen väster om vägen på

Mysinge malm. Till flera av dessa, oftast stensinnehållande fastigheter, hör små uthusbyggnader i kalksten. Norr om Bårby malm ligger kvarnbacken med ett par stubbekvarnar i behåll. På landborgskrönet sträcker sig, inom hela området, rester av ett tidigare mer eller mindre sammanhängande gravfältskomplex med de synliga delarna bestående av resta stenar, runda flacka stensättningar och domarringar. Ca 500 meter norr om Mysinge by, intill landsvägen, ligger Mysinge hög, ett av Ölands största bronsåldersrösen. Strax söder om Mysinge by, intill malmbebyggelsen vid landsvägen, ligger Resmo gånggrifter; ett antal gravanläggningar från yngre stenåldern. De är unika för Öland och de enda förekommande i östra Sverige.

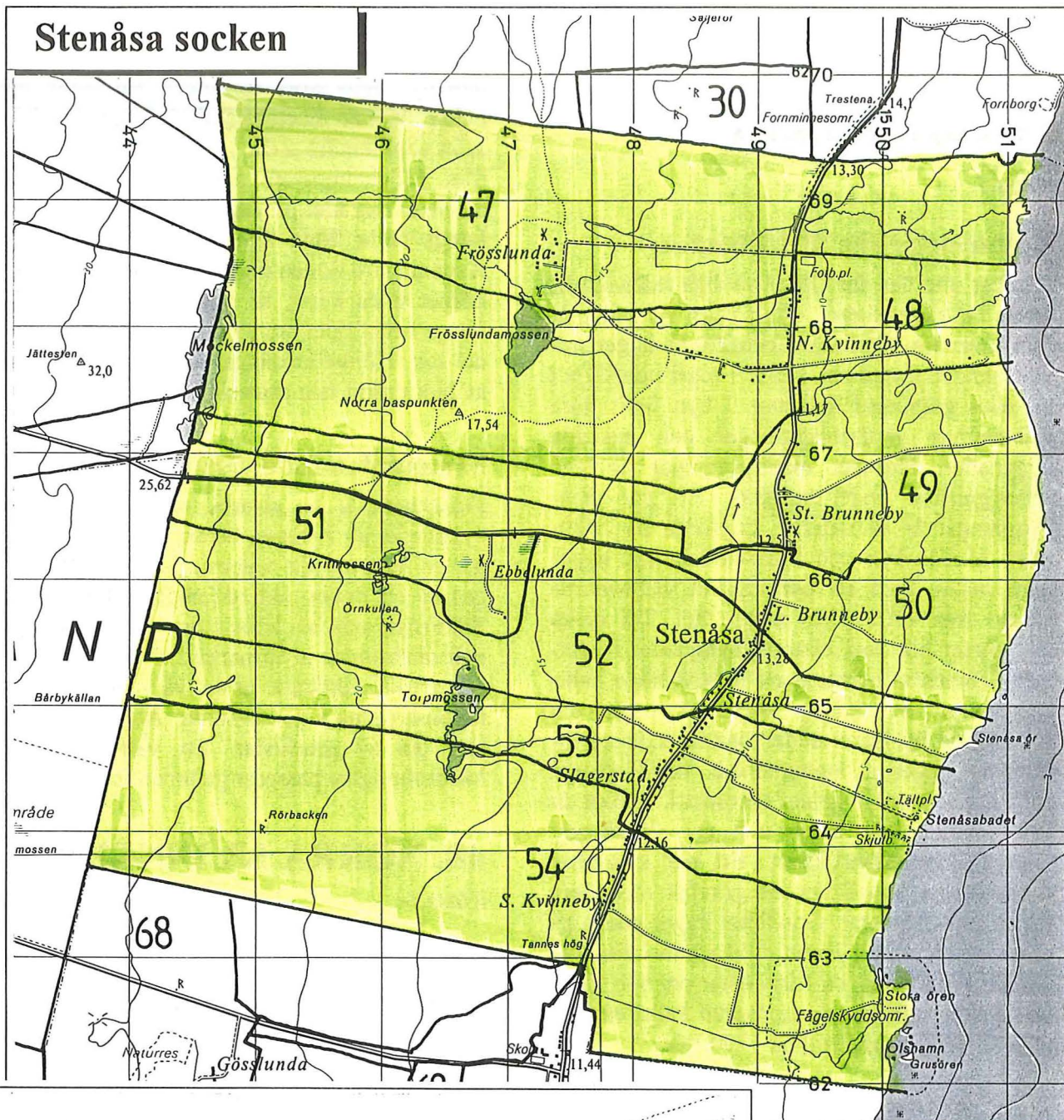
Naturförhållanden:

Till Mysinge hör ett stort och mycket öppet alvar. Främst gäller detta de västra delarna där grushed dominerar. Spricksträngalvar och karst finns också. Vattenflöden finns på flera ställen. Fuktängar finns bl a i området norr om Bårbykärret. Flera mer eller mindre utpräglade höjdsträckningar med torräng förekommer. Inom några av dessa områden expanderar enarna, ibland åtföljda av tall och ljung. Även i sprickzoner finns stark enbusketablering t ex inom några mindre karstområden i den östra delen, men gäller också de centrala delarna.

Sammanfattande värdetext:

Mysinge är en mycket välbevarad radby, belägen i ett öppet odlingslandskap. Ålderdomlig bygata med sammanbyggda ladulängor. I byn finns gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av stort intresse. Malmbebyggelsen utefter västra landsvägen består till stora delar av mycket välbevarad stugbebyggelse från 1800-talet. Ett förtätat fornlämningsbestånd med bl a unika gravanläggningar som gånggrifterna från stenåldern och bronsåldersröset Mysinge hög. Mysinges alvar är stort och har en mycket öppen karaktär. Grushedar dominerar. Flera vattenflöden finns i området. Centralt ligger mindre höjdsträckningar bevuxna med torrängsvegetation.

Stenåsa socken

Frösslunda,
Stenåsa socken,
fotograferad av
Nils J. Nilsson 1957.

Ur Kalmar läns
museums arkiv.

Stenåsa socken

47. FRÖSSLUNDA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn har inte den för Öland vanliga radbystrukturen. Gårdarna ligger, ofta parvis, väl skilda åt från varandra. Gårdarnas ladulängor ligger huvudsakligen mot öster. De är i regel uppförda i vit eller gråputsad kalksten. I byn finns flera välbevarade gårdsanläggningar och enskilda byggnader. Flertalet manbyggningar är små salsbyggnader under sadeltak. Ett par manbyggningar är av villatyp, uppförda på 1920-talet. Mellan byn och Frösslundamosse ligger byns malm, med ett par mycket välbevarade stugor från 1800-talets senare del. Till dessa fastigheter hör små ekonomibyggnader i kalksten. Tomterna inhägnas av relativt höga kalkstensmurar. En knapp kilometer öster om Frösslunda by, strax söder om byns norra infartsväg, ligger ett monumentalt röse Flajenrör som impediment i öppen betesmark. Röset är helt bevuxet med almar och ger ett säreget intryck i kulturlandskapet. Ett par kilometer nord-öst om byn ligger ett gravfält med flera runda stensättningar. Gravfältet ligger precis på gränsen till Stora Alvaret. Vid södra infartsvägen till Frösslunda, ca 1 km öster om byn, finns en mycket välbevarad, tunnvalvd kalkstensbro. Den är troligen uppförd på 1700-talet.

Naturförhållanden:

Längst i öster ligger en stor betesmark innehållande såväl buskrika utmarker och havsstrandängar. Gräsrika kalkfuktängar dominerar vegetationen i Frösslundas sjömarker. Dessa fuktiga delar har oftast också ett mer eller mindre tätt buskskikt av tok. På något högre partier kan man se fina örtrika torrängar, exempelvis i de fornminnesrika västra och nordvästra delarna. På frisk mark växer en artrik typ av friskäng. Övriga förekommande vegetationstyper är örtrik kalkfuktäng, högörtfuktäng och färsvingeltorrängar. Dessutom finns längs stranden en mycket smal remsa med havsstrandäng. Vegetationstypen är övre landstrandsvegetation

av salttåg-rödsvingeltyp. Grushed täcker större delen av Frösslunda alvar. I sydöstra delarna in mot byn finns stora torrängar. En sådan finns också i kanten av ett bäckflöde i centrala delen, samt som mindre stråk i väster. Ett vattenflöde från Möckelmossen passerar igenom södra delen av området på väg till Frösslundamossen. Längs detta flöde finns fuktängar och våtar. Även mindre flöden finns i området. I sydvästra hörnet finns karst; så också i centrala delen. Längs bäckflödet finns täta enesnår samt en hel del tok. Höjdsträckningarna i väster har ridåer av björk samt täta enesnår och några tallar.

Sammanfattande värdetext:

Frösslunda är en alvarby med flera enskilda byggnader av intresse. Strax söder om byn ligger en liten mycket välbevarad malm. Byn omges av ett öppet, ålderdomligt kulturlandskap. Till Frösslunda hör både stora sjömarker i öster och omfattande alvarmarker. Örtrika torrängar och artrika fuktängar är de två vanligaste vegetationstyperna i sjömarkerna. Alvaret täcks till stor del av grushedar. Ett vattenflöde från Möckelmossen passerar genom alvarskiftet.

48. NORRA KVINNEBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Mangårdsbyggningarna ligger på rad, vända mot bygatan. De är genomgående, relativt små salsbyggnader under sadeltak och på mer höga källarfot. Flera av dessa är exteriört mycket välbevarade. Byns ekonomibebyggelse är, till största delen, ej synlig från bygatan. Den utgörs huvudsakligen av äldre ekonomibebyggelse i kalksten och trä. Bakom fågårdarna, mot norr, finns små kalkstensinhägnade lahagar. Norr om byn, på ömse sidor av landsvägen, finns malmbebyggelse som till stor del består av mycket välbevarad stugbebyggelse från 1800-talet. På malmens norra del finns ett par nyuppförda fritidshus. Även strax väster om byn finns ett par välbevarade malmfastigheter samt några nyuppförda fritidshus. Ca 1 km norr om Norra Kvinneby finns utmed vägen, på landborgs krönet, ett stort, sammanhängande gravfältskomplex med ett stort antal synliga forn-

lämningar bl. a. runda och rektangulära stensättningar, högar, treuddar, hållkistor och resta stenar. Gravfältet, som är mycket långsträckt, fortsätter norrut mot Södra Sandby. Det ligger på den sk Frösslundatakten.

Naturförhållanden:

Alvarmarkerna är uppdelade på tre lite större hägn. Det västligaste, och största, är ett stort grushedsalvar med karstområden i nordvästra och nordöstra delarna. Invid vattenflödena finns sammanhängande tokbestånd. Betet har upphört och bete har bara förekommit periodvis. I en av de mindre fällorna ligger alvarsjön Frösslundamossen. Norra delen innehåller tjocka jordlager beväxna med enbuskrika torrängar. Norra Kvinnebys sjömarker är igenväxande. Områdets naturvärden är främst knutna till det samfällda området i norr. Här växer bland annat mycket artrika friskängar och örtrika torrängar. Idag kraftigt igenvuxet med mindre enbuskar, men ännu ej för sent att restaurera. Övriga delar är ofta något gödslingspåverkade och rätt svagt betade.

Sammanfattande värdetext:

Norra Kvinneby är en mycket välbevarad radby, med framför allt mangårdsbebyggelse av mycket stort intresse. Välbevarad malmbebyggelse norr om byn vid östra landsvägen. Byns marker innehåller ett flertal skiften med alvar i väster och sjömarker längs kusten i öster. Betet är svagt på alvaret och grushedar är vanligt förekommande. De norra delarna av sjömarkerna är mest skyddsvärda. Här finns bland annat artrika frisk- och torrängar.

49. STORA BRUNNEBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn ligger relativt högt belägen, något skild från den täta radbylänga Lilla Brunneby-Stenåsa-Slagerstad-Södra-Kvinneby utgör. Fri sikt åt öst och väst. Byn är en radby i nord-syd med flera relativt kringbyggda gårdsanläggningar. Mangårdsbyggnaderna åt landsvägen. Ekonomibyggnader i vitputsad kalksten. Bygata i öster från vilken flera vägar leder till åkrar

Mörbylånga kommun

alldeles intill stranden. Några mindre hemman och småställen är belägna vid vägen norr och söder om byn. I byns södra del ankommer landsvägen, fd häradsvägen, från Resmo. Öppen åkerbygd västerut innan alvarskiftet tar vid, vilket gränsar i Möckelmossen. Åkrar av svartmylla på lerbotten. Enskifte 1825.

I markerna öster om byn finns på spridda ställen tiotalet fornlämningar. De utgörs av stensträngar och stensättningar. I alvarmarken i väster finns en stensträng samt sentida huslämningar.

Naturförhållanden:

I väster ligger ett alvarskifte som ägs ihop med Lilla Brunneby. Det avlånga skiftet domineras av tunna jordar. I väster finns fuktängar i anslutning till Möckelmossen. Östra delen har tjockare jordlager och i de fuktigare delarna växer tilltagande toksnår. Området har tidigare varit hårt fårbetat, men är idag utan hävd. Sjömarkerna vid St Brunneby är mycket variationsrika vad gäller vegetationen. Torra marker överväger och fårsvingeltorräng och örtrik torräng är de vanligaste vegetationstyperna. Torrängarna är ofta tuviga och mellan tuvorna växer då en utpräglad våtvegetation. Troligen är dessa marker mycket blöta under våren. I permanent fuktiga delar växer kalkfuktängar. Den gräsrika typen dominerar, men även små arealer av den örtrika kalkfuktängen förekommer. Friskängar är en annan ganska vanlig vegetationstyp. Artinnehållet är ofta mycket stort. Ett tjugofemtal arter som indikerar lång beteshävd har hittats vid inventeringen. Till de rikligaste förekommande hör darrgräs, brudbröd och ängsskallra.

Sammanfattande värdetext:

Nordsydligt liggande radby, med flera välbevarade gårdsenheter, utmed östra landsvägen. I åker- och betesmarkerna mot sjön finns utspridda tiotalet fornlämningar i form av stensträngar och stensättningar. Till byn hör två alvarskiften. Det större karakteriseras av tunna jordar. I öster ligger stora arealer alvarliknande sjömarker. Tuviga marker med en blandning av torrängs- och våtvegetation är vanligt. Norra delen har något tjockare jordtäckte med bland annat örtrika torrängar. Fuktsvacka i norr bi-

drar till variationen med både örtrika och gräsrika kalkfuktängar.

50. LILLA BRUNNEBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn sträcker sig ned till Stenåsa kyrka, med gårdsanläggningarna belägna öster om landsvägen, något åtskilda från varandra. I byn finns flera välbevarade, kringbyggda gårdsanläggningar med äldre ekonomibebyggelse i gråputsad kalksten. Manbyggningarna är av skiftande slag, dels tvåvåningshus av parstugutyp, dels envåningsbyggnader av parstugu eller salstyp. Ett par av gårdarna har manbyggningarna mot vägen/bygatan. Norr om byn och utmed vägens västra sida, ned mot kyrkan, finns välbevarad malmbebyggelse med inslag av villa och funkisbebyggelse från 1930-40 -talen. Alldeles öster om kyrkan ligger bl a en exteriört välbevarad tvåvånings enkelstuga samt en ryggåstuga i rent skiftesverk.

Naturförhållanden:

Mellan byn och kusten ligger stora arealer öppna utmark. Den vanligaste vegetationstypen i området är en blandning av torrängar och våtvegetation som återfinns på tuviga marker med tunnt jordlager. På tuvorna finner man torrängar av fårsvingeltyp och däremellan våtvegetation med krypven som dominerande inslag. Även torräng av örtrik typ finns i markerna vid Lilla Brunneby. Denna vegetationstyp återfinns man främst på de låga strandvallarna. På små arealer finner man även kalkfuktängar av gräsrik typ och alvarhed av hällmarkstyp. Sammanlagt har ett femtontal indikatorarter noterats. Endast två arter förekommer rikligt: vårbrodd och brudbröd. Alvarskiftet i väster ägs ihop med Stora Brunneby. Tunna jordar dominerar.

Sammanfattande värdetext:

Lilla Brunneby, Stenåsa, Slagerstad och Södra Kvinneby är alla mycket välbevarade radbyar utmed östra landsvägen. Byarna förbinds med varandra genom bl a en mycket omfattande, till större delen välbevarad malmbebyggelse med

stugor och mindre villor från 1800-talet och 1900-talets första årtionden. Landsvägen utmed bebyggelsen uppfattas som en enda, över en halvmil lång, sammanhängande, ålderdomlig bygata. Sjömarker vid Lilla Brunneby med dominans av torra vegetationstyper på mycket tunna jordlager. Fårsvingeltorräng i mosaik med våtvegetation dominerar. Dessa marker har ofta en mycket tuvig struktur. Örtrik torräng återfinns på något tjockare jordtäckte. I markerna finns rikligt med stenblock, en del ingående i stensträngar. I väster ligger ett mindre alvarskifte.

51. EBBELUNDA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

By i kanten av Stora Alvaret med två utskiftade gårdar på ca 1 km avstånd från varandra med en slingrande grusväg emellan. Mager rödjord, men A Ahlqvist omtalar betet på Alvaret som utmärkt gott. Välbevarade, ålderdomliga, helt kringbyggda gårdar. Den södra mangårdsbyggnaden uppförd ca 1700, den norra i 11/2-plan i mitten av 1800-talet. Öster om den norra gården har legat en dansbana. Kvarnbacke väster om norra gården. I byn finns en välhållen kvarn med valmat trätak. Några fornlämningar på Alvaret och i marken sydväst om byn i form av röjningsröse, hög samt vid Kritmossens utlopp en äldre dammvall, 115x15 m.

Naturförhållanden:

Till Ebbelunda hör två mindre alvarskiften. Det ena upptas till större delen av Kritmossen och dess utflöde österut. Där växer huvudsakligen fuktängsvegetation. Öster om mossen finns ett fint torrängsområde. Det andra alvarskiftet innefattar två delområden. Ett västligt med grushed och vätar samt ett östligt med tunna jordar, torrängar och stora delar fuktängar. Båda skiftena har fortfarande ett svagt bete.

Sammanfattande värdetext:

Randby vid Alvaret med två enskilt liggande, helt kringbyggda gårdar. Välbevarade äldre mangårds- och ekonomibebyggnader. Det äldsta boningshuset uppfört ca 1700. Vid Kritmos-

sens avlopp en fornlämning i form av en dammvall. Några andra fornlämningar finns även i alvarmarken i väster.

Ebbelundas alvarmarker har en rätt begränsad areal. Kritmossen är belägen i ett av skiftena. Invid mossen finns både fuktängar och torrängsområden. Alvarmarkerna är svagt betade idag.

52. STENÅSA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Stenåsa kyrka

Kyrkan är uppförd 1831. Lanterninen har en svängd huv, täckt av plåt. Kyrkogården inhägnas av en mycket vackert lagd kalkstensmur. Skolhuset, uppfört kring 1800-talets mitt, ligger strax nordöst om kyrkan på mark tillhörande Lilla Brunneby.

Stenåsa, Slagerstad

Byarna bildar här en enda sammanhängande bygata, där gränsen mellan byarna svårigen kan upptäckas från landsvägen. På de flesta gårdarna finns mycket välbevarade ladulängor, flertalet vända mot bygatan, uppförda i kalksten som vit eller gråputsats. Särskilt i den norra delen finns mycket vackra längor med portskjul mot vägen. I Slagerstad har de, parallellt med vägen liggande ladulängorna, i regel rivits. I stället ligger här sidolängornas gavlar mot vägen. Manbyggningarna är dels tvåvånings salsbyggnader, dels envåningshus av parstugue eller salstyp under sadeltak eller brutet tak. I den norra delen finns ett par villor från 1920-30-talen. Mellan flera av gårdarna och vägen finns stenmurar mot de något indragna stenlängorna. Mycket välbevarad malmbebyggelse finns utefter landsvägens östra sida, mittemot gårdarna, samt norr om byarna, upp emot kyrkan, där bl a en välbevarad frikyrkobyggnad - Filadelfia - är belägen. Söder om byarna, på den sk Slagerstadtäkten, finns en mycket omfattande malmbebyggelse på ömse sidor av östra landsvägen. Bebyggelsen består dels av mycket välbevarad stugbebyggelse från 1800-talet och 1900-talets första årtionden, dels ett

par moderna fritids- och bostadsfastigheter. Till de äldre malmfastigheterna hör i regel små ekonomibyggnader, vinkelställda mot vägen, uppförda i kalksten och/eller trä. Dessa fastigheter inhägnas ofta av vackert lagda kalkstensmurar eller spjälstaket.

Naturförhållanden:

På Stenåsas alvar dominerar de tunna jordarna med grushedar, spricksträngsalvar och mindre karstytter. Två alvarsjöar ingår i området. Torpmossen i sydöst och Kritmossen i nordöst. Kring dessa finns fuktängar. Vid Örnkullen ligger det största och artrikaste torrängsområdet. Mindre torrängar finns även norr om Torpmossen och på höjdsträckningar i den västra delen. Alvaret är svagt betat idag. Betesdjur är nötkreatur. Stenåsas sjömarker domineras av örtrika torrängar och kalkfuktängar. Betesmarkerna är helt öppna och har idag ett måttligt betestryck.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad radby med gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av stort intresse utmed östra landsvägen. Alvarmarkerna innehåller fornlämningar som gravar och husgrunder samt rester av relativt sentida fårvaktarkojor.

Två alvarsjöar ingår i det i dag svagt betade alvarområdet. Sjömarkerna domineras av torrängar och kalkfuktängar, måttligt betestryck i betesmarkerna.

Jordtistel

53. SLAGERSTAD

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Se 52, Stenåsa.

Naturförhållanden:

Betesmarkerna i öster innehåller allt från torra till riktigt fuktiga marker. De två dominerande vegetationstyperna är kalkfuktäng (gräsrik typ) och den örtrika torrängen. Längs vattendraget i södra delen kan man hitta fuktängar både av tuvtåtel- och högörttyp. Små områden av den örtrika kalkfuktängstypen har hittats. Typiska inslag var bl a vildlin, ängsnycklar, rosettjungfrulin, honungsblomster och brunört. Det tunna jordlagret gör att våtar är vanligt förekommande. Vätarnas vegetation domineras oftast starkt av krypten. Ett drygt tjugotal indikatorarter har noterats vid inventeringen. Till de allra vanligaste hör vårbrodd, brudbröd, darrgräs, jordtistel, brudsporre, vildlin, höskallra, backruta och axveronika. Slagerstads alvar ingår i ett större hägn som är mycket vidsträckt. Området innehåller huvudsakligen tunna jordar, där bl a grushedar, spricksträngsalvar och våtar ingår. Fuktängar finns invid Torpmossen.

Sammanfattande värdetext:

Se 50, Lilla Brunneby. Sjömarker, huvudsakligen bestående av kalkfuktängar och örtrika torrängar, vid Slagerstad har mycket höga naturvärden. Ingen negativ påverkan har skett. Små arealer av den artrika kalkfuktängen finns i området, bl a med flera orkidéarter. Alvarmarkerna till byn ingår i ett större hägn. Tunna jordar dominerar. Grusheden är vanligaste vegetationstyp. Torpmossen ingår i hägnet.

54. SÖDRA KVINNEBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdarna i byn är belägna väster om bygatan/landsvägen. Ladulängorna står i regel med fågårdens sidolängor mot vägen. De är genomgående uppförda i gråputsad eller oputsad

kalksten. I byns södra del finns ett par sammanbyggda ladulängor med portskjul mot vägen. På ett par av gårdarna finns välbevarad, småskalig mangårdsbebyggelse. Ett par hundra meter söder om byn finns en mycket välbevarad, välvd kalkstensbro, uppförd på 1700-talet. Ett par hundra meter söder om Södra Kvinneby finns ett mindre gravfält, strax väster om landsvägen. Det består av ett par stensättningar samt ett större röse, Tannes hög.

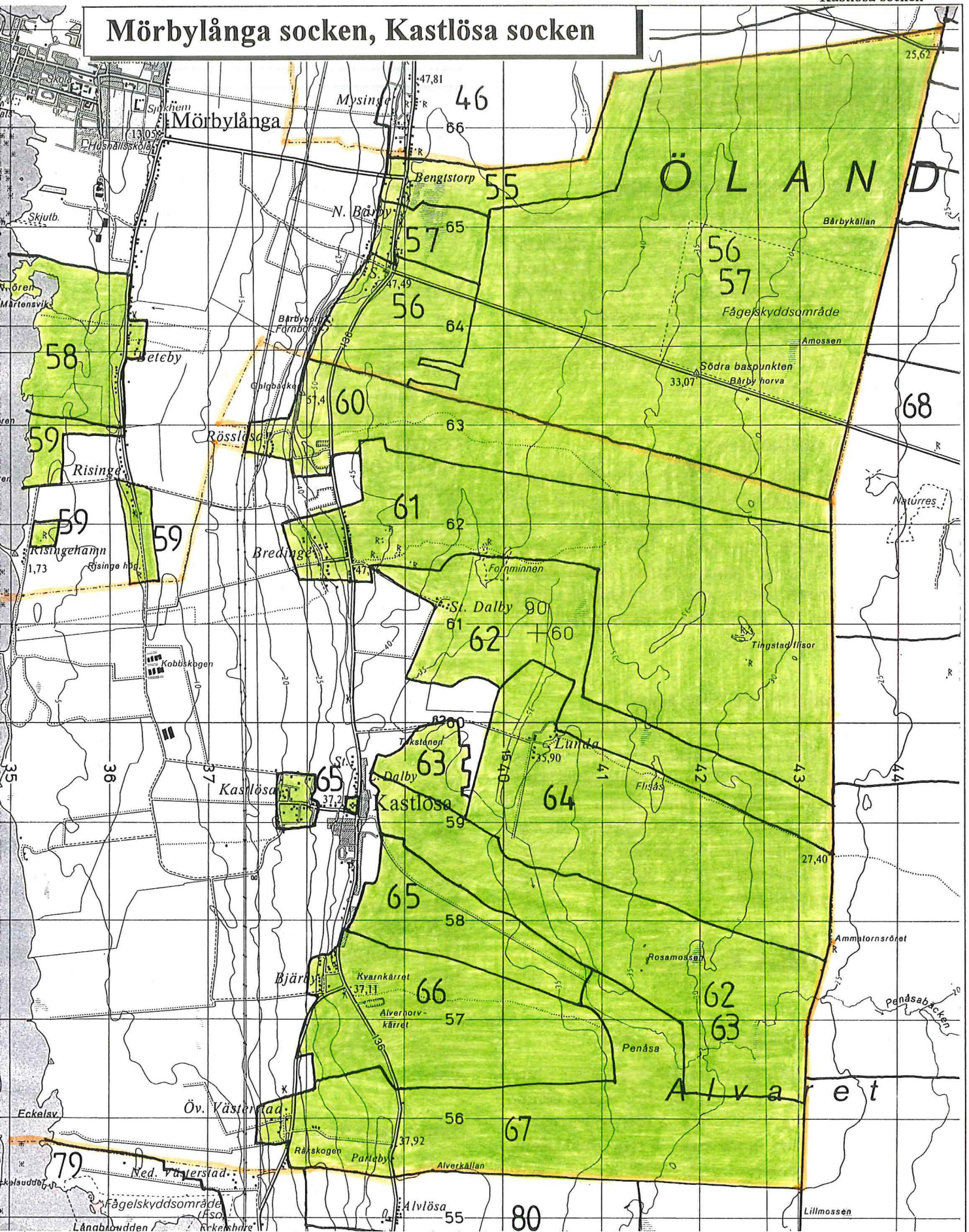
Naturförhållanden:

Sjömarkerna vid Södra Kvinneby är mycket variationsrika. Sammanlagt har tolv olika vegetationstyper återfunnits vid inventeringen. Den gräsrika kalkfuktängen och örtrika torrängar dominerar fastmarkernas vegetation, medan havsstrandängarna främst intas av övre landstrandsvegetation av salttåg-rödsvingeltyp. På fastmarkerna är även friskängar av artrikt slag, våtar och högstarrfuktängar vanliga. Längst ut finns ofta högvuxen vattenvegetation av bl a blåsav. Till de rikligt förekommande indikatorväxterna hör vårbrodd, darrgräs, brudbröd, höskallra, backruta och salttåg. Backrutan är här ovanligt riklig och sätter sin prägel på områdets friskängar. Flera av indikatorväxterna är orkidéer och här återfanns ängsnycklar, brudsporre, honungsblomster och nattviol. I väster ett vidsträckt alvarområde med mycket stor andel tunna jordar. Där finns grushedar, spricksträngsalvar och våtar. En höjdsträckning med torräng går i nord-sydlig riktning genom centrala delen. I östra kanten mot odlingsmarkerna finns också torrängar. Något tjockare jordar finns också i sydvästra och sydöstra delarna. I de sistnämnda områdena finns en del täta enesnår. Den sydvästra delen har också uppslag av tall, gran och björk.

Sammanfattande värdetext:

Se 50, Lilla Brunneby. Artrika och variationsrika sjömarker tillhörande Södra Kvinneby. Många indikatorarter, bl a rikligt med backruta. Hyfsat betestryck i flertalet skiften, något svagt dock i norra delen. Fällan i sydost är av mycket högt naturvårdsvärde. Mycket rikt fågelliv. I väster ett stort alvarhägn med främst tunna jordar. Grushedar dominerar.

Mörbylånga socken, Kastlösa socken

Mörbylånga socken

55. BENGTSTORP

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Består av två mycket välbevarade gårdsanläggningar med kalkstenslångor mot nedfartsvägen till Mörbylånga. Fram till 1700-talets mitt ett odelat frälsehemman. Vid Nykvarn på landborgen finns ett järnåldersgravfält, demolerat av äldre grustäkter, vilket fortsätter in på Bårbys mark. På gravfältet uppfördes 1903 en väderkvarn av holländsk typ.

Naturförhållanden:

Alvar med tunn jord. Några vattenflöden ger våtar. I östra delen finns fläckvis lite mer jord som ger tendens till torrängsvegetation. På dessa områden finns några täta enebestånd. Området är sedan länge fårbetat. Norra delen av Bårbykärret tillhör också Bengtstorp. Längs östra delen av kärret finns torrängsfragment och en del täta enesnår.

Sammanfattande värdetext:

På landborgen rester av ett järnåldersgravfält samt en holländsk väderkvarn som givit området här dess namn, Nykvarn. Bengtstorps alvar består huvudsakligen av tunna jordar. Vattenflöden förekommer, vilket ger upphov till våtar. I de östra delarna finns fläckar av torrängar. Invid Bårbykärrets östra sida finns likaså fragment av torrängar.

56. SÖDRA BÅRBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

I byns norra del ligger gårdsbebyggelsen i huvudsak koncentrerad utefter den något slingrande bygatans västra sida. I den södra delen utmed bygatans östra sida. I byn finns flera mycket välbevarade gårdsanläggningar, helt kringbyggda med koncentrerad bebyggelse, och ladulångor i kalksten, vanligen oputsade,

mot bygatan. Sidobyggnaderna är i regel exteriört välbevarade byggnader i putsad kalksten. Byn drabbades av brand på 1960-talet, då flera ekonomibyggnader brann ned. Ett par kalkstensruiner vittnar fortfarande om detta. Ca 500 meter söder om Södra Bårby ligger en av öns märkligaste fornborgar - Bårby borg. Den består av en halvcirkelformad vall åt öster. Åt väster har den 20 meter höga klippbranten i landborgen utgjort ett naturligt försvar.

Naturförhållanden:

Till de båda Bårbybyarna hör två stora alvarskiften. I norr ligger ett stort alvar som domineras av grushedar. Spricksträngalvar och karst finns också. Västra delen är mycket öppen, medan den östra delen får en viss prägel av höjdsträckningar med tjock jord samt några ryggar i berggrunden. I östra kanten finns ett stort karstområde och i sydöstra delen ligger alvarsjön Amossen. I sydöstra delen finns ett fågelskyddsområde. Ett flertal vattenflöden finns inom alvaret. Längs dessa stråk finns våtar och fuktängar. Av naturliga skäl blir koncentrationen av sådana områden större i sydöstra delen, d v s i mossens tillflöden.

Söder om vägen finns ett långsträckt alvar med dominans av tunna jordar. Den västligaste delen har några mindre fällor. I östra kanten av dessa går en väl markerad höjdsträckning med tjockare jord. På denna finns övergivna odlingslotter, torrängar och en större trädunge. Dungen består av lövträd men har inslag av tall och gran. Mycket täta och höga enesnår ingår. I västkanten av höjden går fuktstråk söderut. Detta innehåller en del toksnår. I den centrala delen av alvarområdet ligger en zon med rätt tjocka jordlager. Även där finns vittnesmål om gamla odlingar. På dessa jordar finns kraftiga dungar av främst björk och tall, men även asp och gran ingår. Fläckvis finns stora områden med ljung. Dungarna omges ofta av ökande enesnår. Här är träd- och busktillväxten mycket god.

Sammanfattande värdetext:

Se 46, Mysinge. Här ligger också en av Ölands 16 fornborgar, Bårby borg. Två stora alvarområden tillhör Bårby. Det norra domineras av

grushedar. I öster en del höjdsträckningar med tjockare jord. I sydöstra delen ligger alvarsjön Amossen. Det södra området karakteriseras också av tunna jordar med grushedar. På tjockare jorden finns bl a övergivna odlingar och torrängar.

57. NORRA BÅRBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn består av ett par välbevarade gårdsanläggningar, något skilda åt från varandra. Exteriört intakta ladulängor i kalksten mot öster.

Naturförhållanden:

Till de båda Bårbybyarna hör två stora alvarskiften. Områdena beskrivs under föregående by nr 56. Södra Bårby.

Sammanfattande värdetext:

Två stora alvarområden tillhör Bårby. Det norra domineras av grushedar. I öster en del höjdsträckningar med tjockare jord. I sydöstra delen ligger alvarsjön Amossen. Det södra området karakteriseras också av tunna jordar med grushedar. På tjockare jordar finns bl a övergivna odlingar och torrängar.

58. BETEBY

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Området omfattar byn och strandområdet väster om den. Byn består av tre gårdar, tidigare fler, tätt samlade i en klunga på den låga sandåsen vid vägen Mörbylånga - Risinge. Flera av mangårdsbyggnaderna är av halvannanvånings parstugetypp från 1800-talets början med ekonomibyggnader av putsad kalksten, vilket ger byn en ålderdomlig karaktär. Ölands lagman riddaren Niclis Turesson Bielke förvärvade 1347 och 1350 gårdar i byn. En vidsträckt ekskog har runt 1650 funnits öster om byn. Enskifte 1815.

Väster om byn ligger åkrar, omgärdade av stenmurar och trädrådor, och betesmark ner mot stranden. En gravhög med 13 meters diameter ligger mellan stranden och malmbebyggelsen söder om byn. Vid Mårtensvik finns sjöbodar.

Naturförhållanden:

Längs kusten i väster ligger ett stort betesmarksområde som idag tyvärr till stor del saknar hävd. Fårsvingeltorrängar och rödvenängar är vanliga vegetationstyper. Jordtistel, rödklint, brudbröd och solvända är några av de förekommande indikatorarterna.

Sammanfattande värdetext:

Tätt sammanbyggd radby med flera mangårdsbyggnader av ålderdomlig karaktär från 1800-talets början. Öppen betesmark omväxlande med mindre åkrar mot sjön. En gravhög ligger inom sjömarken.

Enbuskbevuxna betesmarker i kustnära läge i väster. Området är till större delen ohävdad. Fårsvingeltorrängar är en vanligt förekommande vegetationstyp.

59. RISINGE

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdarna i byn är belägna väster om landsvägen. Det är genomgående stora, välbevarade gårdsanläggningar med ekonomibyggnader i gråputsad kalksten och trä, liggande dels mot bygatan/vägen i öster, dels mot väster då i stället manbyggningarna vetter mot vägen. Manbyggningarna är genomgående exteriört mycket välbevarade en- och tvåvåningshus av skiftande slag. Norr och söder om byn finns några stugor av malmtyp samt ett par nyuppförda bostadsfastigheter. Risingehamn vid kusten, har delvis välbevarad stugbebyggelse.

En knapp halvkilometer söder om byn finns ett sammanhållet fornlämningsområde med sina synliga delar utefter landsvägens västra sida. Fornlämningarna utgörs av en stor mängd resta stenar samt ett par stensättningar. Längst söderut på detta gravfält ligger en större gravhög,

Risinge hög. Ett par hundra meter nordost om Risingehamn, på gammal betesmark, finns en domarring samt ett par resta bautastenar.

Naturförhållanden:

I väster finns en mindre fårbetad utmark. Marken är buskrik och är främst bevuxen med fårsvingeltorrängar. Längs kusten finns en smal remsa med havsstrandägar. Betesmarken är välhävdad och darrgräs, rödklint, backrot och brudbröd är några av de vanligaste indikatorarterna.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad radby med gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Söder om byn finns ett förhistoriskt gravfält med en större gravhög, Risinge hög. Strandängar vid Risinge som betas av får. Marken sluttar västerut ner mot havet med väl utvecklade torrängar i öst som via rödvenfriskängar övergår i en kort zon med landstrandvegetation. Enbuskar dominerar i träd- och buskskiktet och bildar på vissa ställen täta bestånd i objektet.

Backklöver

Kastlösa socken

60. RÖSSLÖSA

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Bevarandeområdet omfattar byn och landborgsområdet samt byns mark på Stora alvaret. Den ålderdomliga radbyn med sina smala tomter ligger alldeles nedanför landborgen. Två smala branta vägar skär klippan och svänger ner mot byn förutom vägen från söder till byn. Gamla järnvägssträckningen Mörbylånga-Bredinge tangerar byområdet i väster. Byns byggnader ligger synnerligen tätt ihop. Många av ekonomihusen av ålderdomligt slag med putsad kalksten eller i trä, en del med moderniserade detaljer. Flera med bevarade portskjul. Några småställen i norr.

Området på landborgen utgörs av öppen betesmark söder om fornborgen Bårby borg i Mörbylånga socken. Här finns Ölands högsta punkt 57,7 m ö h. Området har under forntiden nyttjats som gravplats och flera gravhögar, stensättningar och resta stenar finns här. Ett gravfält med 12 gravar belägna i yttersta landborgskanten undersöktes 1910. Det stora gravröset Galgbacken visar, som namnet anger, att häradets galgbacke legat här. Den sista avrättningen ska ha skett i mitten av 1800-talet. Rester av äldre stentäkter i öster mot landsvägen. En fortsättning utgör det moderna grustag som finns i områdets södra del, tidigare små åkerskiften. På alvarmarken i öster två ensamt liggande fornlämningar, stensättningar och möjligen gränsrösen, på långt avstånd från varandra. En slingrande alvarväg går tvärs över området ut mot en mosse.

Naturförhållanden:

Till Rösslösa hör en smal remsa med alvarmark. Alvaret är uppdelat i två hägn och sambetas tillsammans med Bredinge. I den västra fällan passerar en höjdsträckning de centrala delarna. På denna finns torrängar och en del invandrande enbuskar. Huvuddelen har annars tunna jordar.

Sammanfattande värdetext:

Välbevarad radby av ålderdomlig typ, tätt sammanbyggd, nedanför landborgen. Rik fornlämningsmiljö på landborgskrönet med flera stora gravrösen och delvis undersökta gravfält. Under senare århundraden galgbacke. Enstaka fornlämningar i alvarmarken i öster.

Rösslösas smala alvarskifte sambetas tillsammans med Bredinges alvarmarker. I markerna ingår bl a några höjdsträckningar med fin torrängsvegetation. Tunna jordar dominerar dock.

61. BREDINGE

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Långsträckt by med flera mycket välbevarade gårdsanläggningar. Mot bygatan ligger fågårdbebyggelsen, ofta med sidolängornas gavlar mot gatan. Ladulängorna är uppförda i vitputsad kalksten. Manbyggnaderna är genomgående envånings parstugor och salsbyggnader under sadeltak. Sidobyggnaderna är i regel uppförda i kalksten. I byns norra del finns en mycket välbevarad manbyggnad i två våningar, f n obebodd. Här är också ett par bostadsfastigheter belägna öster om bygatan. Byn är uppdelad i två delar, Norra och Södra Bredinge. I byns norra del ligger gårdarna väster om bygatan. I den södra delen öster om bygatan.

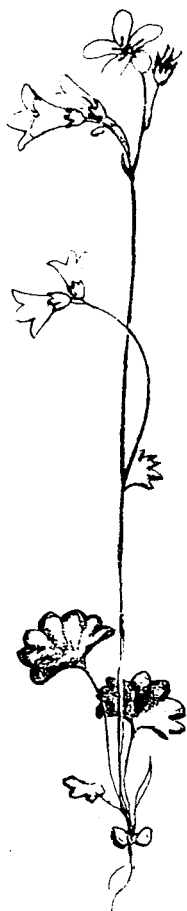
Bredinge malm

Väster om Bredinge by, på ömse sidor av västra landsvägen, finns en omfattande malmbebyggelse bestående av ett stort antal stugor från hela 1800-talet och 1900-talets första årtienden. Flera av stugorna är ryggåsstugor där halva huset (bostadsdelen) är uppfört i panelat skiftesverk och den andra delen (bodutrymme) i vitputsad kalksten. Till flera av dessa fastigheter hör små ekonomibyggnader, huvudsakligen uppförda i kalksten och vinkelställda mot bostadshusen. De små tomterna inhägnas av vackert lagda kalkstensmurar med kastanjeträd och andra lövträd mot vägen. Intill landsvägen vid Bredinge malm finns några resta stenar och en domarring, utgörande de synliga resterna

efter ett sammanhängande gravfältskomplex på landborgskrönet. Alvarmarken mellan Bredinge malm och Stora Dalby är fornlämningsrikt. Lämningarna består i första hand av större och mindre gravfält med genomgående runda stensättningar.

Naturförhållanden:

Bredinges alvarmarker intar en stor areal. Markerna sambetas med Rösslösa och är uppdelade i två större hägn. Det västra hägnet är ett stort alvarområde med tjocka jordar. Dominerar gortunna jordar. En del intermediära stråk finns också samt ett fåtal karstområden. Några större vattenflöden i de norra och nordöstra delarna ger förutsättningar för stora tokbestånd och en del våtar. Fuktängar finns längs stråken. Små ryggar i sydöstra hörnet har öppen torräng. Mest iögonfallande inom området är höjdsträckningen i södra delen (Tingstadbacken) med tydliga gamla strandvallar. Där är stora ytor öppen torräng. I den centrala delen av det västra hägnet passerar höjdsträckningen som kommer från Bårby och går mot Stora Dalby. På denna finns torräng med ökandenesnår. Några tall- och björkdungar finns också.

Mandelblomma

Sammanfattande värdetext:

Bredinge är en långsträckt radby med enskilda gårdsanläggningar och byggnader av intresse. Ålderdomlig bygata. På Bredinge malm finns en av Ölands bäst bevarade koncentrationer av stugbebyggelse från 1800-talet. Stora alvarmarker tillhörande Bredinge by. Det östra hägnet innehåller ovanligt stor andel tjocka jordar. I den södra delen finns välutbildade strandvallar med stora öppna ytor bevuxna med torrängsvegetation. I det västra hägnet passerar en markerad höjdsträckning de centrala delarna.

62. STORA DALBY

Klass I

Kulturhistoriska förhållanden:

Samtliga gårdar i byn har mycket välbevarade gårdsanläggningar. Ekonomibebyggelsen är genomgående uppförd i kalksten som gråputsats. Byn är närmast att betrakta som en klungby med radbykaraktär i byns södra del. Manbyggningarna är dels mycket välbevarade tvåvåningshus av parstugu- eller salstyp, dels envåningshus av salstyp. Flera av gårdarna har ålderdomliga sidobyggnader i kalksten. En knapp km norr om Stora Dalby, på betesmark, och ca 300 meter öster om byn, på alvarmark, finns tre omfattande husgrundskomplex med kämpagravar i tydliga gårdsformationer från järnåldern. Här finns också ett mycket stort, sammanhängande gravfält med över 100 synliga stensättningar, domarringar och resta stenar.

Naturförhållanden:

Stora Dalbys alvarmarker är uppdelade i två områden. Strax öster och norr om byn finns en smal remsa alvar som betas tillsammans med Bredinge. Stora Dalby har även alvarmarker vid Lilla Dalby. Även här sker sambete. Den smala remsan vid byn innehåller ovanligt stora delar torrängar, särskilt då områdena norr om byn. Alvarmarkerna vid Lilla Dalby karakteriseras av stor variation. I västra delen går några breda stråk med tjocka jordar samt ett stort antal smala stråk. De breda stråken har en örtrik torrängsvegetation och är välbetade. Genom den östra delen passerar Penåsabäcken. I dessa delar är tokbuskarna vanliga.

Sammanfattande värdetext:

Stora Dalby är en mycket välbevarad by med gårdsanläggningar och ålderdomlig bebyggelse. Välbevarad bygata. Alvarmarker finns vid byn samt vid Lilla Dalby. Markerna norr om byn innehåller ovanligt stora delar av torrängsvegetation. Markerna vid Lilla Dalby är variationsrika med flera breda och smalare stråk med tjocka jordar. Vid Penåsabäcken vidtar stora toksnår.

63. LILLA DALBY*Klass 1***Kulturhistoriska förhållanden:**

Alldeles norr om Kastlösa samhälle ligger Lilla Dalby. Den består av välbevarade gårdsanläggningar med vitputsade kalkstenslängor närmast vägen.

I den norra gården fanns sedan början av 1700-talet och in på detta sekel gästgiveri, vilket blev ett centrum för hela södra Öland. Här hade man ting, mönstring, uppbördsstämmor och andra möten. I en av gårdarna fanns 1874-1910 poststationen för Kastlösa. Öster om byn ett överplöjt järnåldersgravfält, delvis undersökt. Det upptäcktes 1906 då järnvägen byggdes alldeles öster om malmen.

Naturförhållanden:

Lilla Dalbys alvarmarker är uppdelade i tre hägn. Det östligaste är ett stort område med varierande förutsättningar. Inom västra delen går några breda stråk med tjocka jordar samt ett stort antal smala stråk. De breda stråken har torrängsvegetation och är välbetade. Största delen av de andra stråken har täta trädgångar och ridåer av björk, tall och gran. Täta enesnår omger träden. Här och var finns tokbestånd, som tyder på vattenflöden i området. I östra delen finns också fläckar med tjock jord, på vilka enesnår och träd har fått fäste. Penåsabäcken och en del mindre flöden gör att den östra delen har goda förutsättningar för de tokbestånd man finner där. Jordarna är annars huvudsakligen tunna i östra delen. Det västra är ett tunnjordigt alvar med en del torrängsfragment i västra delen. I denna del finns också fuktängar med kraftigt uppslag av björk och

Mörbylånga kommun

tall. Något en ingår. Här och var finns lite enar ute i det centrala området. I de nordöstra och östra kanterna ligger fuktiga områden. Där finns täta björkridåer med inslag av barrträd. Täta enesnår har också stor andel samt här och var tok.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad malmbebyggelse kring kyrkan och utefter vägen norrut mot Lilla Dalby. Relativt stora alvarmarker tillhörande Lilla Dalby. Rester av järnåldersgravfält på åsen öster om byn, där järnvägen tidigare gått. Det östra hägnet är variationsrikt och innehåller ett flertal stråk med tjocka jordar. Dessa är bevuxna med örtrika torrängar. Längs Penåsabäcken finns stora tokbestånd. Hägnet i väster är ett tunnjordigt alvar. Små torrängsfragment här och där.

64. LUNDA*Klass 1***Kulturhistoriska förhållanden:**

Manbyggningarna är vända mot bygatan, med en liten inhägnad fruktträdgård mellan gatan och gårdens bebyggelse. I byn finns bl a en ålderdomlig parstuga i två våningar. Den står idag öde. Fägårdens bebyggelsen är genomgående uppförd i kalksten, ofta gråputsad. Ladulängorna, delvis sammanbyggda, ligger mot öster och är i regel ej direkt synliga från bygatan. Alldeles nord-öst om byn, på alvarmark, ligger byns malm med exteriört mycket välbevarad stugbebyggelse från 1800-talet. Till dessa fastigheter hör små ekonomibyggnader i kalksten. Tomterna inhägnas av kalkstensmurar. Dessa malmfastigheter nyttjas idag som fritidsbostäder. Ca 1 km öster om byn, ute på alvaret, ligger ett sammanhållet gravfält, omfattande ca 15 runda stensättningar.

Naturförhållanden:

Lunda by är en utpräglad alvarby. Större delen av Lunda alvar har tunna jordar. Ett område med tjock jord finns i den västra delen. Där finns en tallplantering med god nyetablering. Något björk ingår. Nordvästra delområdet har ett par välbetade höjdsträckningar med torräng. Det sydvästra delområdet har en höjdsträckning och några mer diffusa områden med torr-

äng. Området öster om skogen och odlingarna har i norra delen några torrängar. I övrigt finns småfläckar i hela området. Oftast är dessa fläckar mer eller mindre övervuxna med en. Närmast byn ligger ett litet tunnjordigt alvar med två delområden. I det västra finns två höjdsträckningar med torrängsvegetation. Tilltagande enesnår främst på den i västra kanten.

Sammanfattande värdetext:

Lunda är en mycket välbevarad radby med flera gårdsanläggningar av intresse. Malmen är en av Ölands bäst bevarade, med exteriört bevarade stugor. Ålderdomligt kulturlandskap omger byn. Lundas alvarmarker är uppdelade i två hägn. Det största i öster består till större delen av tunna jordar. Nordvästra delen har ett par välbetade höjdsträckningar. I väster ligger ett litet tunnjordigt alvar. Längst i väster finns två höjdsträckningar med torrängar.

65. KASTLÖSA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

En av Ölands största byar med genomgående mycket välbevarade gårdsanläggningar. Flera av mangårdsbyggningarna är närmast herrgårdsliknande, uppförda som stora salsbyggningar under brutet tak eller sadeltak. Ett par manbyggningar är uppförda i två våningar. Ladulängorna, vanligen belägna mot bygatan, är genomgående uppförda i kalksten som grå eller vitputsats. De är delvis sammanbyggda. I byns sydöstra del finns ett antal helt nyuppförda bostadsfastigheter. Här finns också ett par välbevarade stugor av malmtyp. Till ett par av gårdarna hör särskilda arbetarbostäder, uppförda för 2-3 familjer.

Kastlösa kyrka

Kyrkan är helt nybyggd 1855. Den är uppförd i tämligen ren empirestil. Prästgården är belägen alldeles nordväst om kyrkan. Den har välbevarade ladulängor, uppförda i kalksten. Huvudbyggnaden är uppförd under brutet tak och nyttjas idag som kursgård.

Kastlösa samhälle

Bebyggelsen utmed landsvägen, norr och söder om kyrkan är till största delen av malmkaraktär. Här finns mycket välbevarad stug- och villabebyggelse från hela 1800-talet och 1900-talets första årtionden. De i regel små tomterna inhägnas av häckar och kalkstensmurar. Till flera av fastigheterna hör små ekonomibyggnader i kalksten, oftast vinkelställda med gavlar mot vägen. I samhället ligger bl a en handelsbod. Skolan är belägen mittemot kyrkan och avtagsvägen ned till Kastlösa by. Det är en stor, rödfärgad byggnad, uppförd kring 1920. Intill står småskolehuset, byggt vid ungefär samma tid. Mittemot kyrkan, öster om landsvägen, finns bl a en hällkista under flatmark samt en ornerad, rest sten med versinskription från 1885. I hela samhället har under lång tid påträffats forntida gravar från järnåldern. På den f d kvarnbacken söder om samhället har ännu vid sekelskiftet resta stenar stått, som vittnar om att samhället ligger på ett gravfält. I Kastlösa by har hittats en stor silverskatt.

Naturförhållanden:

Till Kastlösa hör ett tunnjordigt alvar dominerat av grushed. Flera vattenflöden finns inom området och i anslutning till dessa finns fuktängar med tokbestånd. I ett av de östra fuktområdena har små björkdungar kommit upp. I östra kanten finns en del täta enesnår samt dungar av tall och björk. Spridda enfrekomster, ibland något tätare, finns över hela alvaret. På norra sidan av banvallen ligger ett mindre, långsmalt alvar med dominans av tunna jordar. Gles förekomst av enar. Några fuktstråk har tokbestånd.

Sammanfattande värdetext:

Kastlösa by har mycket välbevarad gårdsbebyggelse med såväl mangårds- som fägårdsbbyggelse av stort intresse. Manbyggningarna är genomgående exteriört välbevarade, uppförda i herrgårdsstil. Tunna jordar är karakteristiskt för Kastlösa alvar. I anslutning till vattenflöden finns tokbevuxna fuktängar. Igenväxningen, främst med enbuskar, har tagit fart i vissa delar. Under Kastlösa samhälle finns resterna av ett stort sammanhängande järnåldersgravfält, vilket sträcker sig söderut mot Bjärby.

66. BJÄRBY

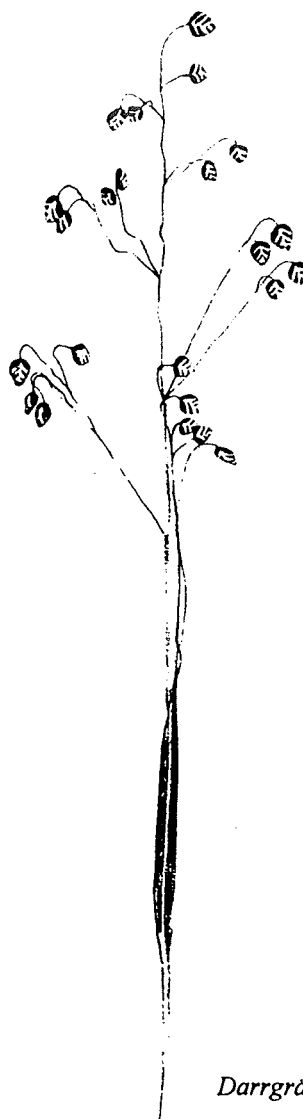
Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdarna är belägna väster om bygatan med ladulängor i grå- eller vitputsad kalksten mot denna. Öster om bygatan finns ytterligare ett par gårdsanläggningar samt ett par bostadsfastigheter. Flertalet gårdsanläggningar är mycket välbevarade, där framför allt fägårdbebyggelsen ger ett ålderdomligt intryck. Manbyggnaderna är genomgående stora, dels tvåvåningshus av parstugutyp, dels salsbyggnader från 1800-talets senare del under brutet tak eller sadeltak. Strax öster om byn, uppe vid landsvägen, ligger byns malm med mycket välbevarad stugbebyggelse från 1800-talet. Till flera av dessa malmfastigheter hör småskalig ekonomibebyggelse i kalksten. Ytterligare norr om byn, öster om landsvägen finns välbevarad malmbebyggelse. Dessa fastigheter ligger på den s k Gripmanstakten. På landborgskrönet, mellan byn och västra landsvägen, finns ett större gravfält omfattande ca 20 synliga fornlämningar. Det är dels rektangulära stensättningar, dels resta och kullfallna bautastenar. Delar av gravfältsområdet har nyttjats som grustäkt.

Naturförhållanden:

Merparten av alvarets yta består av tunna jordar. Ett stort kärrområde finns i nordvästra delen. Kring detta finns tokbestånd och i kärrets östliga delar tätande enbuskområden. Sydöst om kärret, där jorden är lite tjockare, finns täta talldungar, men också flera björkbestånd. Sydöst om talldungen finns en torräng. I mellersta västra kanten finns också björkdungar i ett fuktigt område. I sydvästra hörnet växer vidsträckt, täta enesnår med snabbt tillväxande björkdungar. Välbetade torrängar finns väster om skjutbanan. Något österut från sydvästra hörnet ligger ytterligare en våtmark. Där finns ett par björkdungar. Mot östra delen av alvaret finns små stråk med tjock jord samt ett större sådant. Alldeles söder om Lunda kanal ligger det större stråket med snabbt igenväxande torräng. Enesnåren har där ofta 50 % täckning. Tall- och björk uppslag är rikliga. Öster om denna torräng finns fuktiga stråk med tok

Darrgräs

samt fläckvis täta enesnår ända fram till bäcken i östra kanten.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad radby med ålderdomlig, slingrande bygata. I byn finns flera gårdsanläggningar samt enskild bebyggelse av intresse. Mycket välbevarad malm vid västra landsvägen. Bjärby alvar består huvudsakligen av alvarmarker med mycket tunna jordar. I nordväst ligger dock ett kärr och runt detta växer rikligt med tok. I östra delen finns mindre stråk av tjockare jordar. Torrängen som växer därpå har börjat växa igen med enbuskar. Dungar av björk och tall förekommer här och var på alvaret.

67. ÖVRA VÄSTERSTAD- PARTEBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byns egentliga bygata ligger ca 50 meter väster om landsvägen och parallellt med denna. Gårdsbebyggelsen ligger huvudsakligen väster om bygatan. Ladulängorna är uppförda i gråputsad kalksten och trä. De är delvis sammanbyggda. Byns största gård - Västerstads gård - är känd sedan början av 1400-talet och har välbevarad, storskalig ekonomibebyggelse i gråputsad kalksten på ömse sidor av bygatan. Delar av denna bebyggelse är uppförd under 1700-talet. Manbyggnaden är en stor salsbyggnad från 1823, exteriört och interiört mycket välbevarad. Huset är uppfört under brutet tak. Hela gården har närmast karaktären av mindre herrgårdsanläggning med något åtskild man- och fägård. Delar av de omfattande trädgårdsanläggningarna finns ännu kvar. Arbetarbostäderna, tre rödfärgade hus, belägna inne i Råkskogen är exteriört välbevarade.

Byn Parteby i gränsen mot Smedby bestod av fyra gårdar varav tre låg öster om landsvägen och en, som fortfarande finns kvar, i Bjärby by. De övriga har flyttats ut. Byn har haft sin jord i Kastlösa, men tillhörig Smedby församling, förutom fastigheten på utjorden i Bjärby by.

Naturförhållanden:

Långsträckt alvar vid Parteby med tunna jordar. Den östra halvan berörs av flera vattenflöden. Kärrområden är frekventa i denna del. Vidsträckta arealer har tokbestånd och fuktäng. Som små öar sticker täta enedungar upp i området, ibland tillsammans med några björkar. Även kring flödena och i sprickzoner finns en hel del en. De tätaste snårerna och trädningarna finner man i mittre delen av alvaret. Torrängsfragment förekommer på skilda platser. Den västra delen är torrare och har mindre andel en. I anslutning till några karstområden finns dock täta snår. I den västligaste delen finns en källa

och en intilliggande träddunge med enesnår. Nordvästra hörnet är fuktigt och har vidsträckta tokbestånd.

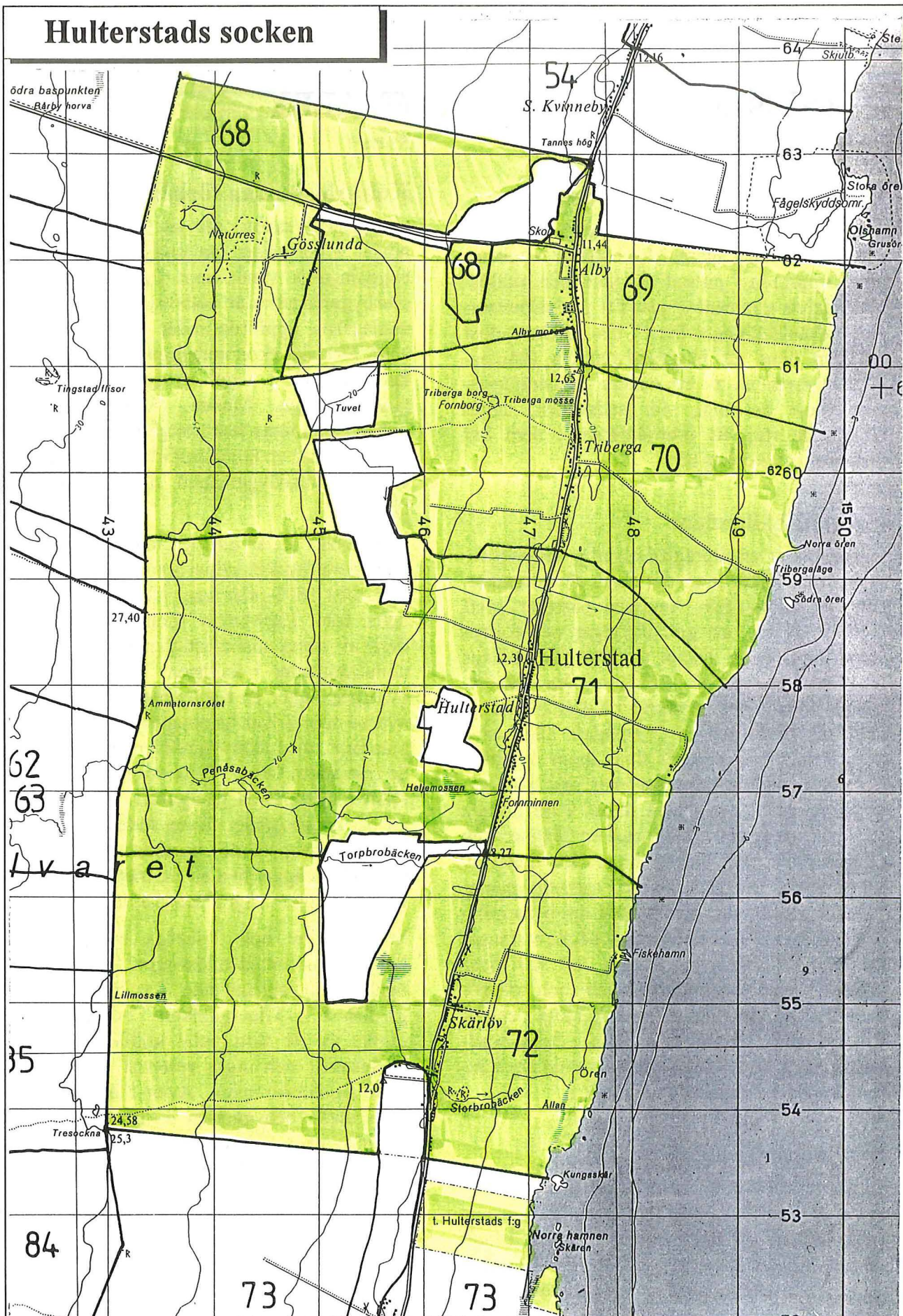
Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad radby med ålderdomlig, intakt bygata. Västerstads gård är en av Ölands bäst bevarade gårdsanläggningar med genomgående mycket välbevarad bebyggelse och trädgårdsanläggning. Parteby alvar innehåller främst marker med tunna jordar. I öster finns flera vattenflöden och kärrpartier. Förekommande fuktängar är oftast bevuxna med täta tokbestånd. Västra delarna är torrare. Här ligger ett par karstområden. Längst i väster finns en liten källa.

Ängsnycklar

Hulterstads socken

Hulterstads socken

68. GÖSSLUNDA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn består av fyra gårdsanläggningar som ägs av en och samma ägare. Mot öster är ladulängorna, uppförda i putsad kalksten och skiftesverk, delvis sammanbyggda. Ett par välbevarade gårdsanläggningar finns i byn. Strax sydost om byn finns ett husgrundsområde (kämpagravar) omgivna av ett mindre stensträngssystem. Norr om byn, vid landsvägen, ligger Gösslunda rör, ett bronsåldersröse som har undersökts arkeologiskt.

Naturförhållanden:

Gösslunda är en utpräglad alvarby. Huvudsakligen tunna jordar inom det norra alvarområdet. Ett vattenflöde från Amossen passerar snett igenom alvaret och ger fuktängar och tokbestånd längs detta. Något tjockare jordar finns längs stråket samt på ytterligare några ställen. Längs flödet finns en starkt tillväxande dunge med tall, björk och en. Ytterligare några små dungar med täta enesnår finns inom området. En viss etablering av unga enar sker på torrängsfragment i den västra delen. I de fuktiga stråken i öst kommer björk och en. Hägnet som omger själva byn består till största delen av tunna jordar. Några stråk med torrängsvegetation finns strax väst och sydväst om byns odlade marker. I sydöst finns också några torrängsområden. Alvarets nordvästra del har flera vattenflöden kring vilka täta ene- och toksnår breder ut sig. Små dungar av tall, björk och ask förökas strax utanför reservatet i byns nordvästra hörn. Vid flödets utlopp i sydöstra kanten finns likaså mycket en och tok.

Sammanfattande värdetext:

Liten, mycket välbevarad radby ute på Stora Alvaret. Intill byn finns lämningar från brons- och järnåldern. Gösslundas alvarmarker består huvudsakligen av tunna jordar. Ett fuktstråk genom området är bevuxet med fuktängar och

tokbestånd. I anslutning till hägnmarken finns smala stråk av artrika torrängar.

69. ALBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Långsträckt radby, där flertalet gårdsanläggningar ligger väster om landsvägen, med manbyggningarna vända mot bygatan. Några av manbyggningarna är välbevarade en- och tvåvåningshus, uppförda under 1800-talets senare hälft. Flertalet ekonomibyggnader är uppförda i kalksten och i regel ej synliga från bygatan/landsvägen. Mellan gårdsanläggningarna och bygatan finns små trädgårdar. Till respektive gård leder en liten uppfartsväg från landsvägen förbi manbyggningen, direkt in på gårdsplanen.

Omedelbart söder om byn ligger malmen. Här finns flera mycket välbevarade stugor i skiftesverk från 1800-talet samt några bostadsfastigheter från 1900-talets första årtionden. Till flera av dessa malmfastigheter hör små ekonomibyggnader i kalksten. På malmen, intill bytorget, ligger en f d bysmedja i kalksten, nu nyttjad som privat hembygdsmuseum, "Ströms museum", med allmogemöbler, textil och porslin från södra Öland. Norr om byn ligger några relativt nyuppförda fastigheter, bl a skola och ett par lärarbostäder. Även söder om byn finns ett par nyuppförda bostadshus. Öster om landsvägen ligger bl a ett f d mejeri, handelsbod samt ytterligare några fastigheter av malmtyp.

Mellan Alby och Triberga byar, på landborgskränet utmed landsvägen, finns ett omfattande, sammanhängande fornlämningsområde på den s k Tribergatåkten. Fornlämningarna utgörs av ett stort antal kullfallna och resta bautastenar och utgör resterna av ett mycket stort gavfältskomplex. Även i byns norra del finns under bebyggelsen fornlämningar i form av en boplats, sannolikt från sen bronsålder - förromersk järnålder. Längre åt norr där husbehovstäkt förekommit, finns en stenåldersboplats, delvis undersökt, och gravar från järnåldern.

Naturförhållanden:

Två större alvarhågn tillhör Alby by. Det norra är ett alvar med huvudsakligen tunna jordar. Några stråk med tjockare jord ger små torrängsområden i västra delen och några fragment av torräng i den östra. I söder ett öppet och tunnjordigt alvar. Något kuperat genom berggrundens formationer. Rikligt med sprickor i berggrunden i centrala delen. Mindre karst förekommer. I östra delen av byn finns stora öppna utmarker. Områdets tunna jordlager sätter sin prägel på vegetationen. Tuviga kalkfuktängar (gräsrika) och tuviga, örtrika torrängar dominerar vegetationen. Mellan tuvorna är växtligheten ofta av vätkaraktär. Ganska stora delar är dessutom av ren vätkaraktär, oftast med krypten som dominerande inslag. Små arealer är bevuxna med fårsvingeltorräng och hållmarksalvar. Totalt har ett tjugotal indikatorarter hittats vid inventeringen. Till de vanligaste arterna hör darrgräs, brudbröd, höskallra, vårbrodd, backnejlika, backsmörblomma och axveronika.

Sammanfattande värdetext:

Välbevarad radby belägen på östra landborgskränet. I byn finns flera välbevarade gårdsanläggningar. Malmen söder om byn är en av Ölands bäst bevarade med bebyggelsen koncentrerad kring en öppen byallmänning eller bytorg där de små fastigheterna inhägnas av vackert lagda kalkstensmurar. Under bebyggelsen i norra delen av byn finns förhistoriska boplatser. Norr om byn, i område med äldre grustäkt, finns rester av ett järnåldersgravfält.

Till byn hör både stora alvarmarker i väster och öppna sjömarker i öster. Alvaret domineras av tunna jordar. Stråk av torrängar förekommer inom mindre delar. Sjömarker vid Alby är något svagt betade. Gräsrika kalkfuktängar och örtrika torrängar dominerar starkt vegetationen. Ganska många indikatorarter finns men flertalet har liten förekomstfrekvens. Till viss del består området av f d uppodlingar.

70. TRIBERGA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn drabbades 1920 av en förödande brand då nästan samtliga gårdar i byn brann ned. Byns byggnadsbestånd härrör således till stor del från 1920-30-talen. Radbystrukturen är emellertid mycket välbevarad med gårdar på ömse sidor av bygatan/landsvägen. Ekonomibebyggelsen är till stor del uppförd i kalksten, vanligtvis är ladulängornas gavlar vända mot vägen. I byn finns flera kalkstensruiner, härrörande från branden. Norr och söder om själva byn finns rester av äldre malmbebyggelse, stugor och små ekonomibyggnader i kalksten från 1800-talet. Här finns också några bostadsfastigheter från 1900-talets första årtionden.

På gravfältet omedelbart norr om byn, tyvärr mycket förstört av grustäkt, finns en motordrivna kvarn, i bruk än idag. En äldre väg tvärs över Alvaret från Resmo ankommer i denna del av byn. Flera gravar har hittats i byn varför det kan antas att gravfältet fortsätter åt söder. Forntida boplatser, delvis undersökta, från bronsåldern och senare, finns även under malm- och bybebyggelsen. Ett par hundra meter norr om byn ligger en f d kvarn av holländsk typ, uppförd i putsad kalksten. Söder om byn står ett par stubbekvarnar. Även söder om Triberga by, utefter landsvägen, finns ett gravfält med runda stensättning och resta stenar. Ute på alvaret, ca en kilometer väster om Triberga by, ligger en fornborg Triberga borg. Borgen mäter 60-62 meter i diameter. Inga fynd är kända från anläggningen.

Naturförhållanden:

Betesmarkerna vid Triberga domineras av gräsrika kalkfuktängar och örtrika torrängar. Kalkfuktängarna återfinns främst i områden med tunna jordlager, medan torrängarna finns på de tjockare jordarna. En annan vanlig vegetationstyp är blandningen av fårsvingeltorräng och vät. Dessa marker är ofta mycket tuviga och växer främst på mycket tunna jordar. Bland övriga vegetationstyper, som endast återfinns inom mindre arealer, märks bl a kalkfuktäng av örtrik typ, hållmarksalvar och

den artrika typen av friskäng. Området är mycket rikt på växter som indikerar lång och oavbruten hävd. Darrgräs och brudbröd är mycket rikligt förekommande. Vanliga indikatorväxter är kattfot, vårbrodd, rödklint, jordtistel, Sankt Pers nycklar, backnejlika, krissla, vildlin, flentimotej, gullviva, knölsmörblomma, höskallra, mandelblomma, backklöver och axveronika. Sammanlagt har tjugonio indikatorarter återfunnits i betesmarkerna vid Triberga.

Till Triberga hör också två alvarskiften. I huvudsak är alvaret tunnjordigt. Området är något kuperat, främst i norra delen, på grund av oregelbundenheter i berggrunden. Fläckvis förekommer något tjockare jord. Torrängsfragment vanliga i nordöstra hörnet. Karstområden finns i norra delen.

Sammanfattande värdetext:

Triberga är en dubbel radby med bebyggelse från i första hand 1920- och 30-talen, uppförd på ett traditionellt sätt med bl a ladulängor i kalksten och kringbyggda gårdsanläggningar. Förhistoriska gravfältskomplex finns mellan Triberga och Alby samt söder om Triberga. På alvaret väster om Triberga ligger en av Ölands 16 fornborgar. Mycket fina sjömarker vid Triberga. Markerna är ofta mycket välhävda och saknar alla former av negativ påverkan. I de västra delarna dominerar tuviga marker med en blandning av torrängar och våtvegetation. Österut finns bl a mycket fina zoner mellan strandvallarnas örtrika torrängar och svackornas kalkfuktängar och våtar. Två alvarskiften i väster tillhör också byn. Alvaret är oftast tunnjordigt. Fläckar med tjockare jord förekommer. Små fragment av torrängar och även karst finns inom små arealer.

Kattfot

71. HULTERSTAD

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdarna i byn, med undantag för prästgården, ligger alla öster om landsvägen, med tätt ligande manbyggnader på rad mot vägen. Ekonomibebyggelsen är uppförd i kalksten och trä och endast delvis synlig från bygatan/landsvägen. En liten inkörsgata leder förbi manbyggnaderna direkt in på respektive gårdsplan. Manbyggnaderna är genomgående envåningshus av salstyp under sadeltak, uppförda under 1800-talets senare del och kring sekelskiftet. Byn drabbades av brand 1933, varvid några gårdar förstördes helt. Mittemot gårdarna, väster om bygatan ligger några bostadsfastigheter av malmtyp, flertalet uppförda under 1900-talets första årtionden. Omedelbart söder om byn ligger malmen, som är en av Ölands största. Räckan av malmfastigheter mäter närmare 1 km i längd. På malmen finns flera mycket välbevarade stugor i skiftesverk med tillhörande små ekonomibyggnader i kalksten. Här ligger också handelsboden, en fd bysmedja i kalksten och en stubbekvarn.

Kyrkan är belägen alldeles norr om byn, väster om landsvägen. Det är en medeltidskyrka med torn från 1100-talet. Den byggdes om radikalt 1803, varvid endast tornet och långhusets väggar bevarades. Den är restaurerad i ett par omgångar under 1900-talet. Prästgården är belägen alldeles intill kyrkan. Gården har mycket välbevarad bebyggelse med manbyggnad under brutet tak och två flygelbyggnader i putsad kalksten mot vägen. Norr om kyrkan ligger den fd kyrkskolan, en exteriört mycket välbevarad byggnad från 1800-talets mitt.

Söder om byn, främst mellan malmbebyggelsen och östra landsvägen, ligger ett av Ölands största järnåldersgravfält med över 160 synliga anläggningar; rektangulära och runda stensättningar, högar, treuddar, närmare 60 resta och kullfallna bautastenar och rester av hällkistor i form av kantställda kalkstensflisor i markytan. Gravfältet är gränslinjebestämt 1969. Det är något skadat av gamla grustäkter. I kyrkan förvaras sju runstensfragment.

Naturförhållanden:

Längst i väster ligger ett mycket stort alvarområde med tunna jordar. Grushed dominerar. Kring Penåsabäckens flöde genom södra delen av området samt intill ett anslutande flöde norrifrån finns en del stråk av tjockare jord. På dessa finns torrängsfragment. Längs flödena finns en del enesnår, men också tokbestånd.

Närmare byn ligger två mindre alvarskiften. Det sydligaste är mycket variationsrikt och innefattar bl a Heljemossen och Penåsabäckens utflöde. Sjömarkerna längs kusten vid Hulterstad är mycket variationsrika. Sammanlagt har sju olika, hävdberoende vegetationstyper noterats. De två dominerande vegetationstyperna är örtrik torräng och gräsrik kalkfuktäng. Speciellt fina torrängar finns i det sydvästra området.

Vanliga vegetationstyper är fårsvingeltorräng, artrik typ av friskäng samt våtar med krypvensdominerad vegetation. Fårsvingeltorrängar och våtvegetationen förekommer ofta som en mosaik på tuviga, grunda marker. Närmare trettio olika indikatorarter observerades vid fältinventeringen. Till de allra vanligaste hör darrgräs, brudbröd, krissla, flentimotej, gullviva, knölsmörlomma, höskallra, backklöver och axveronika.

Sammanfattande värdetext:

Långsträckt, välbevarad radby med tätt liggande mangårdsbyggnader på rad mot bygatan. Hulterstad kyrka, prästgård och f d skolan, belägna i byns norra del, markerar på ett klart sätt byn som kyrkby och f d sockencentrum. En av Ölands största och bäst bevarade malmar söder om byn med enskild bebyggelse av stort intresse, som ännu förmår åskådliggöra den skarpa sociala gränsen mellan besuttna och obesuttna under 1700- och 1800-talen.

Ett av Ölands största järnåldersgravfält ligger omedelbart söder om byn Hulterstad har både stora arealer alvar och sjömarker. Alvaret är uppdelat i flera hägn varav tre är lite större. Grushedar dominerar. Längs Penåsabäcken finns stråk av tjockare jord med torrängsvegetation. Ett av de mindre hägnen innehåller mycket fuktängar. Stora sjömarker vid Hulter-

stad, närmast byn har de en alvarliknande karaktär. Området är mycket variationsrikt och innehåller bl a örtrika torrängar, artrika friskängar och hållmarksalvar. Rikt fågelliv med bl a häckande rödspov.

Höskallra

72. SKÄRLÖV

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Långsträckt by med över tjugo gårdsanläggningar på rad. Flertalet manbyggningar ligger vända mot bygatan/landsvägen, med undantag för ett par gårdar i byns norra del där i stället ladulängorna ligger vända mot vägen. I byn finns flera gårdsanläggningar som är välbevarade. Flertalet manbyggningar är envånings salsbyggnader under sadeltak. Här finns också ett par äldre tvåvåningshus av parstugutyp. Ladulängorna är genomgående uppförda i kalksten. Söder om byn finns en relativt omfattande malmbebyggelse, huvudsakligen bebyggd med bostadshus från 1900-talets första årtionden.

Dryga halvkilometern väster om byn, ute på alvaret, ligger Skärlövs f d järnvägsstation. Söder om byn, strax norr om Storbrobäcken, finns ett fornlämningsområde på betesmark, omfattande tre husgrunder av kända gravstyp samt ett gravfält med ca 50 synliga anläggningar, främst runda stensättningar och ett 30-tal kullfallna bautastenar.

Naturförhållanden:

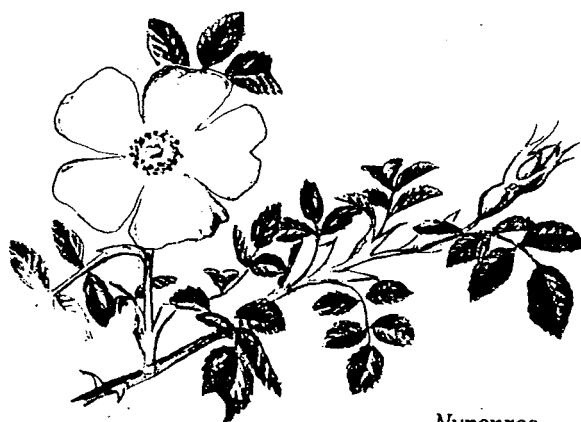
Skärlöv innehåller både alvarmarker och sjömarker. Alvaret delas av den f d järnvägen i två hägn. Alvaret i norr har huvudsakligen tunn jord. Några torrängsfragment finns inom den västra delen. Ett större torrängsområde på ganska tunn jord finns mellan de två odlade områdena. I anslutning till odlingarna finns övergivna marker, som nu ingår i det betade området. Alvaret i söder domineras av tunna jordar, men en del våtar och fuktängar finns också. I västra delen finns några större kärrområden, från vilka vattenflöden går österut. Ett annat flöde kommer från den södra delen och rinner ner mot nordöst. Kring flödena och kärren finns rikliga tokbestånd. I stråken finns också en del enar.

Skärlövs sjömarker är mycket variationsrika och innehåller en mängd olika vegetationstyper. Till de vanligaste hör den gräsrika kalkfuktängen och örtrik torräng. Mycket artrika friskängar intar också stora arealer. Vegetationen i denna typ är en blandning av torrängar och

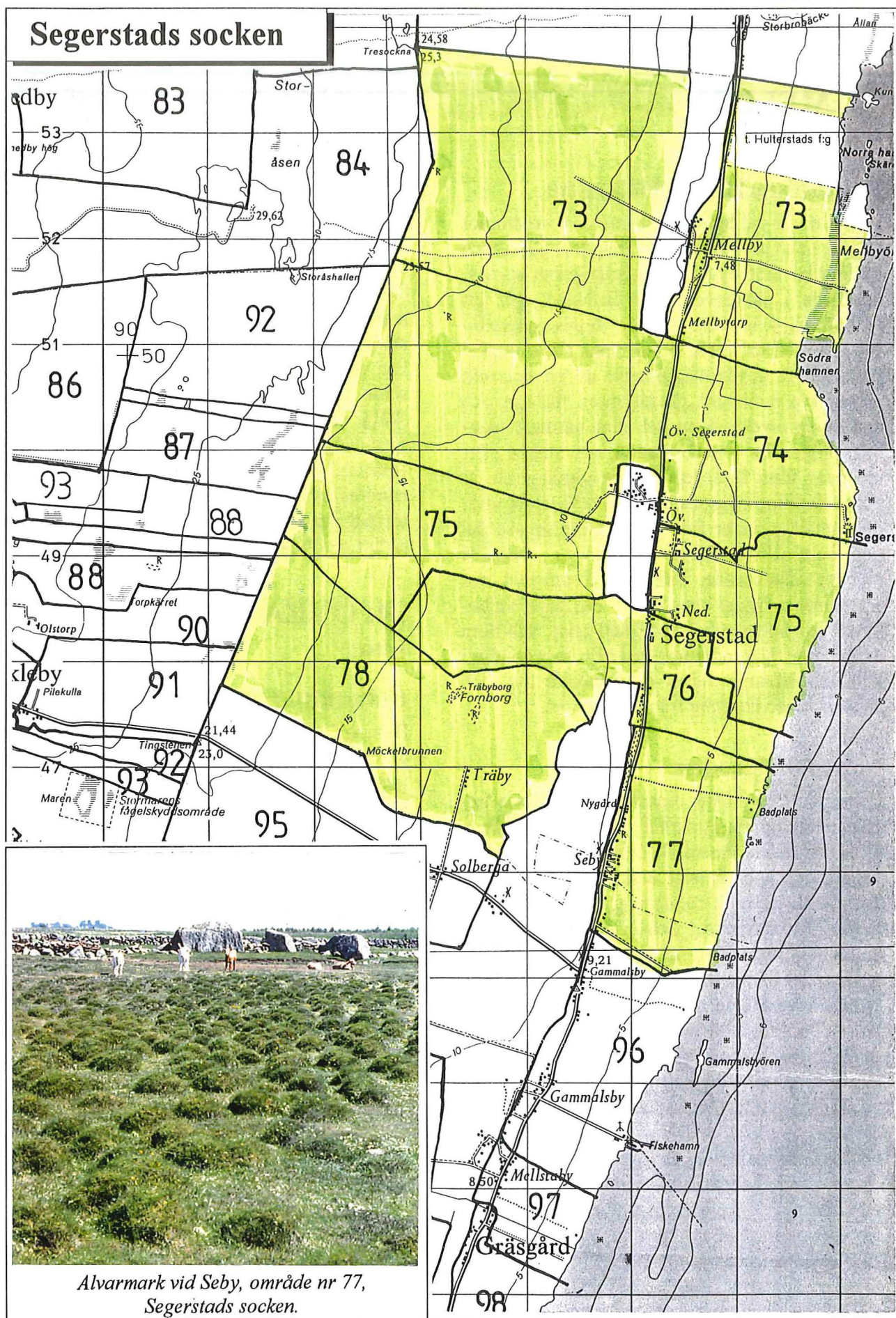
kalkfuktängar. Betesmarkerna innehåller även mycket välbetade havsstrandängar. Övre landstrandsvegetation av saltåg-rödsvingeltyp dominerar. Betesmarkerna vid Skärlöv är mycket rika på indikatorarter och sammanlagt har ett drygt trettiotal noterats. Till de vanligast förekommande hör darrgräs, gullviva, höskallra, vårbrodd, rödklint, jordtistel, brudbröd, krissla, vildlin, knölsmörlomma och backklöver.

Sammanfattande värdetext:

Långsträckt välbevarad radby (tidigare en av Ölands folkrikaste) med flera gårdsanläggningar och enskilda byggnader av intresse. Omfattande malmbebyggelse söder om byn med delvis välbevarad stugbebyggelse. Skärlövs alvarmarker består huvudsakligen av tunna jordar. Torrängsfragment, våtar och fuktängar finns dock också här och där. Södra skiftet innehåller kärrområden och vattenflöden. Kring dessa finns rikliga tokbestånd. Mycket fina sjömarker finns vid Skärlöv med både fastmarksbeten och havsstrandängar. Stora arealer av kalkfuktäng, örtrik torräng och en artrik typ av friskängar. Huvuddelen är välbetat.

Nymphaea

Segerstads socken

73. MELLBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

I byns norra del ligger ladulängorna vända mot vägen, i den södra delen manbyggningarna med trädgårdar mot bygatan. Ladulängorna som är uppförda i skiftesverk och kalksten, ger ett ålderdomligt intryck. De är delvis sammanbyggda med varandra. I byn finns flera mycket välbevarade gårdsanläggningar av en speciellt gotisk typ med hela gårdstomten flislagd och endast en mycket liten del allra närmast manbyggnaden är avskild genom ett staket eller stenmur från fägård. Manbyggningarna är dels tvåvåningsbyggnader från 1800-talets mitt, dels salsbyggnader från 1800-talets senare del och sekelskiftet. Flera av dem är exteriört mycket välbevarade. Strax väster om byn, vid alvarkanten, ligger byns malm. Här finns välbevarad stugbebyggelse från 1800-talet. Till flera av malmfastigheterna hör små uthusbyggnader i kalksten. Malmen ligger dold bakom byn och är endast delvis synlig från landsvägen.

Naturförhållanden:

Utmed kusten i öster finns en smal remsa bestående av öppna utmarker och havsstrandängar. I områdets fastmarksdelar har fem olika vegetationstyper kunnat urskiljas. Kalkfuktäng av gräsrik typ och rödvenäng är de två vanligaste. Örtrik friskäng och svinrotäng återfinns inom mindre arealer. Båda dessa vegetationstyper tyder på att slätter förekommit i området. Längs havsstränderna återfinns följande vegetation: salttåg-rödsvingelstrandäng, saltgrässtrandäng och skonvegetation. Sammanlagt har ett drygt tjugotal indikatorarter noterats. Till de vanligaste på fastmarksdelarna hör vårbrodd, darrgräs, krissla, gullviva och höskallra. På havsstrandängarna är krypven och salttåg de dominerande betesindikatorerna. I väster ligger ett vidsträckt, mycket öppet alvar som domineras av grushed. På några få ställen i västra kanten finns torrängsvegetation. I sydösthörnet finns en höjdsträckning med övergivna odlingar. Likaså finns en f d odling i nordöstra hör-

net. Inom eller i anslutning till dessa områden finns utbredda toksnår. I det norra området finns dessutom en björkdunge. Alla dessa f.d odlingar betas idag, men är marginella. Längs vattenflöden på andra ställen inom området finns tokbusksnår. Det är synnerligen sparsamt med enbuskar inom alvaret.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad, ålderdomlig radby med flera gårdsanläggningar av stort intresse. På malmen finns mycket välbevarad 1800-tals stugbebyggelse. Relativt svagt betade sjömarker vid Mellby. I den norra delen finns flera slätterängsliknande skiften, dock osäkert om slätter sker numera. I söder finns breda havsstrandängar som fortfarande har ett hyfsat bestetryck. I väster ett stort alvarskifte som domineras av grushedar. Här och var finns små torrängsfragment. Vid vattenflöden finns ofta rikligt med tokbuskar.

74. ÖVRA SEGERSTAD

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn är belägen intill östra landsvägen med gårdsbebyggelse på ömse sidor av denna. Fler-talet mangårdsbyggningar ligger vända mot bygatan/vägen. Dessa är dels exteriört välbevarade tvåvåningshus från 1800-talets mitt, dels ett par modernare envåningshus. Ladulängorna är genomgående uppförda i kalksten och ger ett ålderdomligt intryck. Öster om byn, ute på alvaret, ligger byns malm med en relativt omfattande stugbebyggelse från 1800-talet och 1900-talets början. Några stugor är uppförda med halva huset i kalksten och den andra delen i trä. Längst ut mot alvaret ligger den f d järnvägsstationen, fortfarande exteriört välbevarad. På malmen ligger också konstnären Per Ekströms födelsefastighet. Till flera av fastigheterna hör små ekonomibyggnader i kalksten, ofta vinkelställda mot bostadshuset vilket här ger ett intryck av små miniatyrgårdar.

Naturförhållanden:

Vidsträckt alvar vid Övra Segerstad. I likhet med området norr därom är det dominerat av

tunna jordar med grushed, spricksträngalvar och en del våtar. I sydvästra hörnet ligger en sänka - en del av en längre sprickzon i berggrunden. Där finns karst och några enesnår. Annars sparsamt med enar inom hela alvaret. I mellersta södra delen ligger ett fuktigt område med ansevärliga tokbestånd. I den östra delen finns en del odlingsområden, som används som slåttermarker. På sedan länge övergiven odlingsmark i sydösthörnet finns en rätt stor tallunge med björkinslag. Föryngring sker i intilliggande områden. Sydösthörnet är fuktigt och har tokbuskage. Stentippar finns i området. Till Övra Segerstad hör stora sjömarker med oftast mycket tunna jordlager. Åtta slags vegetationstyper har kunnat urskiljas. Den gräsrika kalkfuktängen, med dominans av älväxing, är vanligast. Örtrika torrängar och friskängar är andra vanliga vegetationstyper. Områden med mycket tunt jordlager innehåller oftast våtar av agnsävkrypventyp och hållmarksalvar. Darrgräs, brudbröd och höskallra förekommer rikligt i betesmarkerna vid Segerstad. Allt som allt har tjugofem indikatorarter noterats. Flertalet förekommer dock inte i några större mängder. Till de vanligt förekommande hör dock vårbrodd, jordtistel, krissla, vildlin och backsippa.

Sammanfattande värdetext:

Övra Segerstad är en mycket välbevarad, ålderdomlig dubbel radby med flera gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Malmbebyggelsen intill byarna är genomgående mycket välbevarad med intakt stugbebyggelse, i huvudsak från 1800-talet. I väster ligger vidsträckt alvarmarker. Tunna jordar med grus-

hed, spricksträngalvar och våtar dominerar. I söder ligger fuktigare partier med stora tokbestånd. Mycket stora sjömarker tillhör Övra Segerstads by. Kalkfuktängar dominerar klart vegetationen, dock även stora arealer örtrik torräng. Hävden är mycket varierande och tyvärr är ganska många skiften obetade. Finaste markerna återfinns i de norra skiftena.

75. NEDRA SEGERSTAD

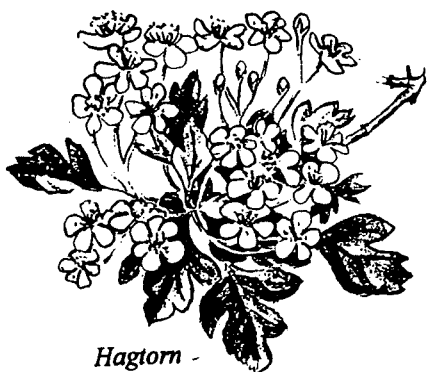
Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn är belägen ett par hundra meter öster om landsvägen. Byn har något spridd bebyggelse, där ett par av gårdsanläggningarna är välbevarade. Alldeles söder om byn ligger malmen med flera, låga ryggåstugor, uppförda på 1800-talet.

Naturförhållanden:

Vidsträckt alvarområde tillhörande Nedra Segerstad by med dominans av tunna jordar. Ett brett stråk med tjock jord finns i den östra delen. Inom detta stråk finner man ett flertal odlingar. Många olika vattenflöden finns inom alvaret. Ett väl markerat sådant flöde går längs den stora sprickzon, som ligger i västra delen av området. Ett annat flöde, från väst till öst, ligger i norra delen av alvaret. Större delen av den östra kanten blir därigenom periodvis mycket våt. Den våta situationen gör att stora tokbestånd växer i östra kanten (mot järnvägsbanken) och strax väster om odlingarna. I det norra odlingsområdet finns täta lövdungar i odlingarnas västra kant. Längs sprickzonen i väst går en gles björkridå. Där finns dessutom tokbestånd och en del enesnår. Några enesnår finns också i sydvästra hörnet på en torräng. Denna ligger intill ett kärr med björk uppslag. Stora sjömarker vid Övra Segerstad med oftast mycket tunna jordlager. Åtta slags vegetationstyper har kunnat urskiljas. Den gräsrika kalkfuktängen, med dominans av älväxing, är vanligast. Örtrika torrängar och friskängar är andra vanliga vegetationstyper. Områden med mycket tunt jordlager innehåller oftast våtar av agnsävkrypventyp och hållmarksalvar. Darrgräs, brudbröd och höskallra förekommer rikligt i betesmarkerna vid Segerstad. Allt som allt har

Hagtorn -

tjugofem indikatorarter noterats. Flertalet förekommer dock inte i några större mängder. Till de vanligt förekommande hör dock vårbrodd, jordtistel, krissla, vildlin och backsippa.

Sammanfattande värdetext:

Stort alvarområde i väster med främst tunna jordar. Ett flertal vattenflöden finns på alvaret. I dessa fuktiga delar är tokbuskagen ofta mycket tät. Mycket stora sjömarker tillhör Nedra Segerstads by. Kalkfuktängar dominerar klart vegetationen, dock även stora arealer örtrik torräng. Hävden är mycket varierande och tyvärr är ganska många skiften obetade. Finaste markerna återfinns i de norra skiftena.

76. SEGERSTAD

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Kyrkan är helt nyuppförd 1839, då den gamla 1100-talskyrkan revs. Den är en av Ölands minsta kyrkor. Prästgården är belägen alldeles söder om kyrkan. Det är en stor mycket välbevarad gårdsanläggning med ekonomibyggnader uppförda i kalksten. Huvudbyggnaden är byggd 1796 och påbyggd med en andra våning på 1860-talet. Norr om kyrkan finns ett par villa-fastigheter, uppförda på 1920- 30-talen. Här finns också en lärarbostad från 1949. Intill kyrkogården ligger den f d sockenskolan, uppförd 1851.

Naturförhållanden:

Segerstads alvarområde har inte så hög andel tunna jordlager, även om sådana finns i vissa zoner. Stora delar av alvaret har fuktängskaraktär eftersom det periodvis kan vara mycket vått inom området. Välbetade tokbestånd är rikligt företrädade. Betningen är måttlig och pågår hela säsongen med får. Något hårdare betning i östra kanten, som därigenom fått ändrad struktur. Öster om vägen ligger en större färbetad betesmark. Marken är ofta mycket tuvig. Ställvis av alvarkaraktär. I sydvästra delen rikligt med tokbuskar.

Sammanfattande värdetext:

Fuktiga alvarmarker tillhörande Segerstads by. Stora delar består av fuktängar. Tokbestånden är ofta betespåverkade. Området betas av får och betestrycket är måttligt. På östra sidan ligger en större och helt öppen betesmark. Tuviga marker är vanligt. Även detta område är färbetat.

77. SEBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Från landsvägen leder en mindre körväg, kantad av stenmurar, till respektive gård. I byn finns flera välbevarade gårdsanläggningar samt, framför allt, mangårdsbebyggelse av intresse. Här finns bl a några mycket välbevarade tvåvånings manbyggnader av parstugutyp. Flertalet ladulängor är uppförda i kalksten. Utmed landsvägen, parallellt med gårdarna, ligger malmen med mycket välbevarad stugbebyggelse från 1800-talet. Här finns också en liten verkstad, smedja samt ett litet museum, inrymt i en mindre stuga. I detta museum visas en samling snidade möbler m m, utförda av J A Gustavsson i slutet av 1800-talet och 1900-talets början. Även norr om byn finns några småfastigheter av malmtyp. På den s k Vårdkastäkten norr om byn utefter landsvägen ligger ett av Ölands största gravfältskomplex med över 220 synliga gravanläggningar, flertalet troligen från järnåldern. Flertalet anläggningar utgörs av runda stensättningar. På gravfältet finns ett stort antal resta flisor av varierande storlek, vilket här ger en särskilt monumental prägel åt hela miljön. Alldeles norr om Seby, öster om landsvägen, står Ölands högsta runsten, ca tre meter hög.

Naturförhållanden:

Sjömarkerna vid Seby domineras av kalkfuktängar av gräsrik typ och örtrika torrängar. Torrängarna är här ofta mycket välbetade och till de typiska örterna hör getvåppling, brudbröd, höskallra, käringtand, vitmåra och rödklöver. Mindre arealer av fårsvingeltorräng, rödvenäng och örtrik typ av kalkfuktäng finns

också i betesmarkerna här i Seby. Här och var finns mindre vätar med agnsäv och krypven som typiskt inslag. Sammanlagt har ett drygt tjugotal indikatorarter noterats vid inventeringen. Darrgräs, brudbröd och höskallra är rikligt förekommande i Sebys sjömarker. Till vanliga arter hör vårbrodd, jordtistel, krissla, vildlin och gullviva. Flertalet indikatorarter återfinns dock i mindre mängd och bland dessa märks bl a kattfot, ängsnycklar, brudsporre, slätterfibbla, prästkrage, nattviol, jungfrulin, svinrot och ängsvädd. Sebys alvarområde inkluderar flera delområden. Dessa har dock ungefär samma struktur. Det finns både tunna och tjocka jordar. Strukturen på området visar att det periodvis kan vara mycket vått. Om detta vittnar också en del dräneringsdiken samt utbredda tokbusksnår. En liten tall-björkdunge finns i östra kanten. Området är ganska hårt betat med 20-30 nöt och har därigenom fått marginell karaktär.

Sammanfattande värdetext:

Seby har mycket välbevarad radbystruktur med flera gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Byns malmbebyggelse är delvis mycket välbevarad. Norr om Seby ligger ett av Ölands bäst bevarade gravfält från järnåldern med bl a stora, resta gravflisor. Mycket fina sjömarker vid Seby. Gräsrika kalkfuktängar dominerar vegetationen. På högläntare delar växer mycket fina örtrika torrängar. Markerna är oftast mycket välbäddade och innehåller många indikatorarter. Rikligt med fornlämnningar bl a två gravfält och flera stensättningar. I väster ligger ett mindre alvarområde. Både tunna och tjocka jordar förekommer. Ställvis finns rikligt med tokbuskage. Området är nötbetat.

78. TRÄBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn består av fyra gårdsanläggningar med manbyggningarna vända mot bygatan i väster. Manbyggningarna är salsbyggnader, exteriört välbevarade, uppförda vid 1800-talets slut.

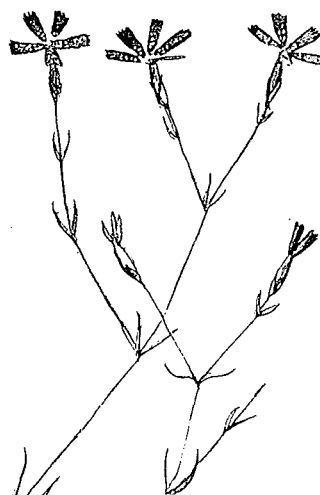
Mellan mangårdarna och bygatan ligger kalkstensmursinhägnade trädgårdar. Ladulängorna vetter mot alvarmark i öster. De är uppförda i oputsad eller gråputsad kalksten, delvis sammanbyggda med varandra. En kilometer norr om Träby ligger, omgiven av alvarmark, en av Ölands märkligaste fornborgar - Träby borg. Den består av tre sammanbyggda ringborgar. I den nordöstligast belägna av dessa kan man urskilja husgrunder som utgår radiellt från borgmuren. Ett par hundra meter sydost om borgen ligger ett gravfält med ca 10 synliga runda stensättningar.

Naturförhållanden:

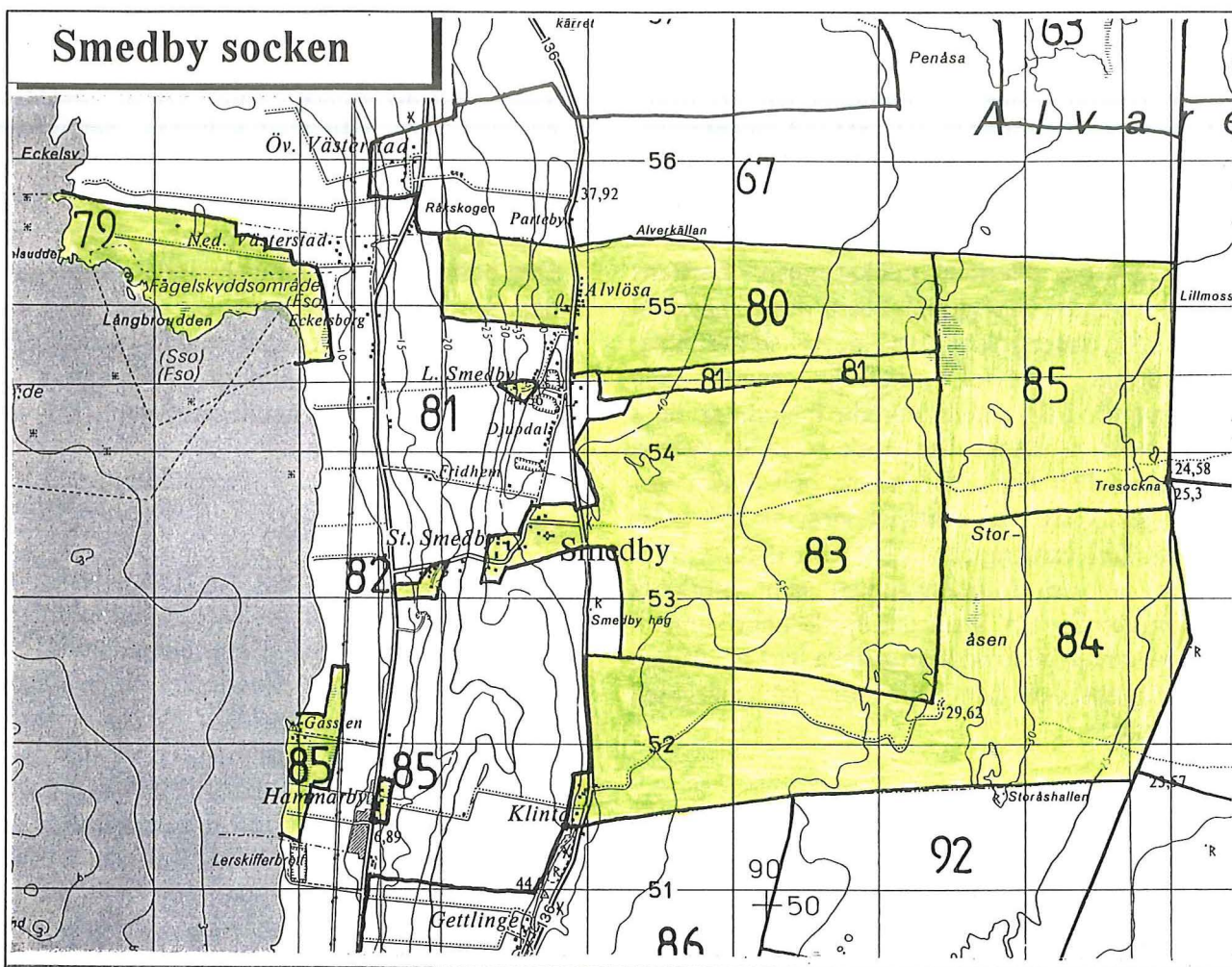
Alvarområdet vid Träby har tunna jordar med undantag för en del tjockare avlagringar intill vattenflöden samt på några andra ställen. Av största betydelse för situationen inom området är de vattenflöden, som löper samman i sydöstra delen (vid Möckelbrunnen) och sedan rinner söderut. Längs flödena finns ridåer och dungar av snabbt tillväxande björk. På flera ställen sker detta i kombination med tokbestånd, vilka också expanderar kraftigt. Här och var finns täta enesnår, men oftast är enen rätt glest förekommande. I nordösthörnet (vid Träbyborg) finns övergivna odlingsmarker, som snabbt täcks med björkdungar, tallar och tokbestånd. Intill sydösthörnet finns en stor tallplantering med rikligt inslag av lövträd.

Sammanfattande värdetext:

Träby är en homogen, mycket välbevarad radby ute på alvaret. Träbys alvarmarker består huvudsakligen av tunna jordar. Flera vattenflöden rinner genom området och löper samman i sydost. I anslutning till dessa expanderar tokbestånden alltmer. Enbuskar, björkdungar och tallar förekommer spritt över området.

Backnejlika

Havsstrandängen Eckelsudde vid Nedra Västerstad, område nr 79 i Smedby socken.

Smedby socken

79. NEDRA VÄSTERSTAD

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Betesmark i öppna strandängar väster om byn Nedra Västerstad. I äldre litteratur finns uppgifter att innanför Eckelsudde ska förr funnits en hamn, Klåvenhall. Det kan möjligen vara den landningsplats för husbehovsfiske som funnits vid Gulhall. Åkrarna ligger långt ner mot sjön. Stenmurar och trädriddar och en kanal i norr. En fornlämning i form av tre resta stenar ligger på en flack grusrygg i områdets norra del. Gårdens marker har länge sambrukats med Västerstads gårds marker.

Naturförhållanden:

Väster om byn ligger ett större betesmarksområde bestående av buskrika utmarker och havsstrandängar. Fårsvingeltorrängar och rödvenhedar utgör dominerande vegetationstyper på fastmarken. På fuktigare mark är högrötsfuktäng vanligt förekommande. Fuktäng av gräslågstartyp och av tuvtåteltyp finns i mindre omfattning. Landstranden utgörs av en övre landstrandvegetation av salttåg- rödsvingeltyp och den nedre landstranden av strandtågsvegetation. Vårbrodd, liten blåklocka, jordtistel, knägräs, backnejlika, ögontröst, brudbröd, bockrot, fältsippa, höskallra, stagg, backklöver, trift, höstfibbla, havssåltning och gulkämpar är hävdindikerande växter i området.

Sammanfattande värdetext:

Byns utmark vid stranden. En mindre hamn, Klåvenhall, ska enligt äldre uppgifter ha funnits här. Tre resta stenar är fornlämningar i områdets norra del.

Betesmarkerna vid Eckelsudde är mest kända som skyddsområde för fågel och säl, men området har även botaniska värden. Större delen av udden hyser betesdjur som håller marken under god hävd. De vanligaste växtsamhällena är fårsvingeltorrängar och rödvenhedar. Eck-

elsudde är en av de få större sammanhängande havsstrandängarna på västra Öland som fortfarande hävdas. Objektets intresseklass höjs ytterligare då det även har zoologiska värden.

80. ALVLÖSA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Alvlösa består av ett par gårdar, belägna intill västra landsvägen, norr om den ovan beskrivna malmbebyggelsen. Gårdsanläggningarna är mycket välbevarade med äldre ekonomibebyggelse i gråputsad kalksten. I trädgården till den sydligaste gården i Alvlösa (no 1 2) står en mindre runsten lutad mot en stenmur. Två stora gravhögar, 16 meter i diameter, i åkern norr om byn och en undersökt hällkista vittnar om ett överplöjt gravfält här.

Naturförhållanden:

Tunna jordar dominerar inom alvaret. Sprickrik berggrund i östra delen ger högre frekvens av enbusksnår. Den delen är också något kuperad. I västra delen finns tjockare jordar. Där finns torrängar bl a inom en f d odling. Föryngring av en över hela området. Svag betning med hästar förekommer.

Sammanfattande värdetext:

Gården väster om landsvägen har en herrgårdslignande mangårdsbyggnad och välbevarade äldre ekonomibyggnader av kalksten. I åkern ett stycke norr om finns två stora gravhögar.

Litet alvar tillhörande Alvlösa. Det domineras av tunna jordar. Sprickrik kalksten i öster. Västra delen har något tjockare jordar, bl a med små torrängsfragment.

81. LILLA SMEDBY

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Se 83. Smedby.

Naturförhållanden:

Till Lilla Smedby hör endast en smal remsa alvarmark. Området ingår i ett större hägn som tillhör Stora Smedby. En sammanfattande beskrivning av hela området görs därför under Stora Smedby.

Sammanfattande värdetext:

Liten smal alvarremsa som ingår i ett större hägn.

82. STORA SMEDBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Se 83. Smedby.

Naturförhållanden:

Stora Smedby har två större alvarområden, varav det norra är det största. Den västra delen av detta alvar är mycket öppet. Endast smärre enar förekommer. I den centrala delen av alvarområdet finns fuktstråk och en del små höjdsträckningar. Där har enesnår och tokbestånd en stor andel. I östra delen dominerar de tunna jordarna och enesnår finns bara glest. I sydösthörnet finns dock några tätare enesnår samt en stor andel tok. Den västra halvan av det södra alvarområdet har tunna och halvtunna jordar. Enbuskar är mycket glest förekommande. Det finns några fuktstråk med tok. Inom den östra halvan finns små höjdsträckningar, på vilka man finner täta enesnår. Vid den östra kanten, där det är en del fuktstråk, finns dessutom björkdungar. Även toksnår förekommer.

Sammanfattande värdetext:

Två stora alvarhägn hör till Stora Smedby. Det norra skiftet är mycket öppet. Centralt finns fuktigare partier omväxlande med torrängsbevuxna höjder. Skiftet i söder har oftast rätt tunna jordar. I östra delen förekommer små höjdsträckningar bevuxna med enbuskar.

83. SMEDBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdsanläggningarna intill vägen mellan Smedby kyrka och den nedre kustvägen är genomgående mycket välbevarade. Den största gården, belägen norr om denna väg, är närmast att betrakta som en mindre herrgårdsanläggning med något åtskild man- och fågård. Huvudbyggnaden är en mycket välbevarad, stor salsbyggnad under brutet tak. Den är uppförd kring 1860 och flyttad hit från Beijershamn. Ladulängorna är huvudsakligen uppförda i grå eller vitputsad kalksten. Kring mangården finns en äldre, högvuxen almplantering. Intill vägen finns här också en äldre pilplantering. Ytterligare något västerut, närmare kustvägen finns ett par mycket välbevarade malmfastigheter.

Mellan Smedby kyrka och västra landsvägen går en mindre åkväg, parallellt med landsvägen. Utefter denna väg ligger ett antal mycket välbevarade malmfastigheter, vilka ursprungligen har legat på lotter tillhörande de olika byarna i socknen. Denna bebyggelsekoncentration kallas Djupdal. Bebyggelsen utgörs av mindre stugor från 1800-talet. Flera av dessa är uppförda med halva huset i trä (bostadsdelen) och den andra halvan i kalksten (bod). De små tomterna inhägnas av vackert lagda kalkstensmurar. Till flera av fastigheterna hör småskalig ekonomibebyggelse i kalksten. Malmbebyggelsen sträcker sig ytterligare ca 1/2 km norrut utmed västra landsvägen. På landborgskrönet, intill ett större grustag ca 100 meter väster om landsvägen ligger ett antal helt nyuppförda fritidshus.

Kyrkan är nyuppförd 1852. Den gamla kyrkan var en av Ölands minsta medeltidskyrkor. Prästgården är belägen strax väster om kyrkan, ett par hundra meter öster om de ovan beskrivna gårdarna i Stora Smedby. Gårdsanläggningen är mycket välbevarad med vitputsade kalkstenslängor och rödfärgad huvudbyggnad under brutet tak, uppförd omkring 1845. Norr om kyrkan ligger det gamla skolhuset, en exteriört mycket välbevarad byggnad. På västra landborgskrönet, ca 300 meter väster om västra

landsvägen, strax söder om gårdarna i Lilla Smedby, finns de synliga resterna efter ett tidigare sammanhängande gravfältskomplex med bl a hällkistor och resta stenar. Alldeles norr om dessa fornlämningar finns ett större grustag. Ca 1/2 km söder om Smedby kyrka, intill landsvägen, ligger bl a ett par stensättningar och ett gravröse, Smedby hög.

Naturförhållanden:

Liksom Lilla Smedby har Smedby endast en smal remsa av alvarmark. Remsan ingår i ett större hägn som till huvuddelen tillhör Stora Smedby. Området beskrivs därför under denna by.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad gårdsbebyggelse väster om Smedby kyrka med bl a prästgården, skolan, Stora Smedby med herrgårdsbetonad bebyggelse m fl fastigheter. Malmbebyggelsen i Djupdal och utefter västra landsvägen har till större delen bevarad 1800-talskaraktär. Smal remsa med alvar som ingår i ett större hägn.

84. KLINTA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

I området ingår byn samt de stora betesmarkerna öster om landsvägen. Byn med sin ålderdomliga karaktär ligger omedelbart under landborgskrönet med ett öppet åkerlandskap omkring. Många äldre stora ekonomibyggnader i kalksten. Moderna komplementbyggnader i trä och plåt finns även. Söder i byn och på landborgskrönet ligger malmbebyggelse. I en gravhög hittades på landborgen år 1915 ett stenblock med Ölands hittills enda kända bronsåldersristning. Här börjar även det stora gravfält som sträcker sig söderut in i Södra Möckleby socken, Gettlinge gravfält (se nr 86). En större gravhög, Klinta hög, finns norr om byn och väster om vägen. Mindre vägar leder från landborgen ut till ett odlat område på Alvaret, Storåsen. Husgrunder, stensträngar och gravrösen i betesmarken norr och söder om det odlade området vittnar om att en varaktig be-

byggelse funnits härute under järnåldern. Vattentillgång i två källor, Storåskällan och Storåskällan och en brunn invid Storåsen. Enstaka gravanläggningar finns även på Alvaret mellan byn och Storåsen.

Naturförhållanden:

Stort alvarområde tillhörande Klinta by. Den östra delen upptas till en stor del av höjdsträckningen Storåsen med sina tjocka jordlager. Större delen av åsen är uppodlad. Norra delen av denna har dock torrängar med tilltagande enesnår. Vid norra delen av odlingarna finns täta enesnår och en björkridå. Väster om åsen är det tunn jord, men också en del fuktstråk med tok. Björkdungar finns även söderut i kanten av odlingarna. Öster om åsen finns torrängsfragment och smärre enesnår. Mot östkanten förhärskar tunna jordar. Västra alvarområdet har i sin östra del små höjdsträckningar och jordansamlingar med enesnår. Då området delvis har vattenflöde, så finns rikligt med björkdungar och tokbuskage. Den västra delen av området har huvudsakligen tunna jordar, men fläckvis torrängar. Mycket spridd enförekomst i denna del, som är välbe-tad.

Sammanfattande värdetext:

Ålderdomlig by omedelbart nedanför landborgskanten. På malmen börjar ett större gravfält som sträcker sig in i Södra Möckleby socken. Fynd av sten med ristning från bronsåldern. Alvarmarken väster om byn är också mycket fornlämningsrik med både ensamt lig-gande gravanläggningar och ett område med mer sammanhängande husgrunder, stensträngar och gravrösen.

Stora alvarmarker vid Klinta by. I öster domi-neras markerna av Storåsen, en mycket marke-rad höjdsträckning med tjocka jordlager. Längs åsens västra sida återfinns fläckar av fuktängar och ibland även små vattensamlingar. Längre västerut finns små höjdsträckningar med en-buskar. Torrängar förekommer fläckvis, men i övrigt dominerar tunna jordar.

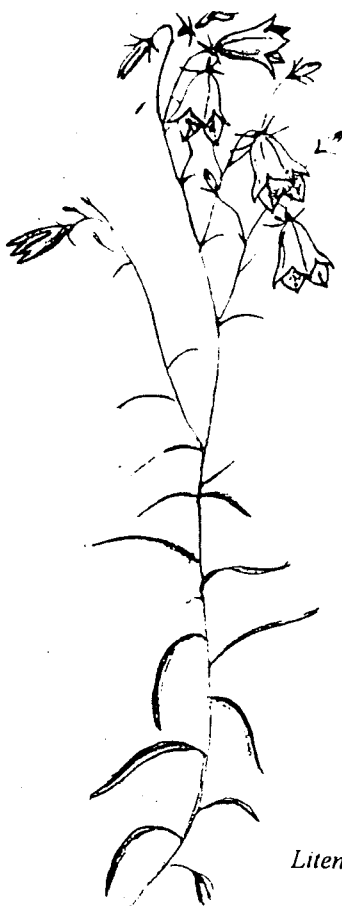
85. HAMMARBY

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdarna är belägna öster om bygatan, med manbyggningarna mot denna. Mellan bostadshusen och vägen har gårdarna stenmursinhägnade trädgårdar. Ladulängorna är genomgående uppförda i kalksten som grå- eller vitputsats. I byn finns flera välbevarade gårdsanläggningar. Manbyggningarna är exteriört välbevarade envånings salsbyggnader och tvåvåningshus av parstugutyp. Mittemot gårdarna och söder om byn ligger malmen. Det är genomgående välbevarad stugbebyggelse från 1800-talet med små tillhörande ekonomibyggnader i kalksten, gavelställda mot vägen. Längre söderut på malmen finns villabebyggelse från 1920-30 -talen och mot väster och längst söderut, ett större antal moderna fritidshus.

Gåssten: Litet fiskeläge intill f d hamnanläggning. Bebyggelsen består av äldre stugbebyggelse. Hamnen var under 1700- och 1800-talen av betydelse för spannmålsfrakter till Blekinge och Södra Möre där den försålades i utbyte mot bl a ved.

Liten blålocka

Naturförhållanden:

Hammarbys alvarmarker är belägna långt från byn mitt ute på alvaret. I västra delen av alvaret går en del norrifrån kommande höjdsträckningar samman och bildar ett brett torrängsområde den s k Storåsen. Väster om denna höjd bildas en sänka som har stora kärr och fuktängar. I detta stråk är tokbuskar rikliga. Där finns också små björkdungar. På höjdsträckningen finns tilltagande enesnår från norr till söder. Andelen är dock högre i den norra halvan. Där finns också björk - såväl som talldungar. I östra delen är tunna jordar dominerande. Vid några små tokrika kärr i östkanten finns också torrängsfragment. Väster om byn längs kusten ligger andra betesmarker. Markerna består av buskrika utmarker och havssträndängar. Rödvenhed och kalkfuktäng är de två vanligaste vegetationstyperna. Själva stranden är utan vegetation och består av skiffer. Darrgräs, rödklint, ögontröst, solvända och gullviva är några av förekommande indikatorväxter.

Sammanfattande värdetext:

Hammarby är en mycket välbevarad radby med gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Malmbebyggelsen mittemot gårdarna inne i byn har mycket välbevarad bebyggelse från 1800-talet. I Gåssten finns välbevarad stugbebyggelse. Hammarbys alvar domineras av den s k Storåsen. Den markerade höjdsträckningen bildar ett stort område med torrängar. Åsen dämmer en del vatten, vilket ger upphov till kärr och fuktängar. I dessa delar är tokbuskarna vanliga. Öster om åsen är tunna jordar dominerande. Små kärr och torrängsfragment finns här på små arealer. Strax väster om byn ligger en smal remsa av betade strandängar. Fastmarkerna är rätt buskrika, medan själva stranden är helt vegetationslös. Rödvenäng och kalkfuktäng är de vanligaste vegetationstyperna.

Södra Möckleby socken

86. GETTLINGE

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdarnas ladulängor ligger mot bygatan. De är genomgående uppförda i kalksten som gråputsats. I byn finns flera mycket välbevarade gårdsanläggningar. Flertalet manbyggningar är tvåvåningshus av parstugutyp. Den nordligaste gården står öde. I byns mitt finns ett par ödetomter. På landborgskrönet, från Klinta by i norr, förbi Gettlinge by och vidare söderut mot Perstorp/Gårdstorp ligger Gettlinge gravfält, ett av Ölands mest kända förhistoriska gravfältskomplex. Särskilt välbevarat är gravfältet i den norra delen, där över 130 gravanläggningar är synliga. Det är dels runda högar, rektangulära stensättningar och resta stenar. Men här finns också flera skeppssättningar, domarringar och mycket höga, resta kalkstensflisor. Gravfältskomplexet fortsätter söderut med omväxlande större och mindre gravfält intill varandra.

Naturförhållanden:

Gettlinges alvar är uppdelat i tre olika hägn, varav det norra är det i särklass största. Alvarrets västsida i det nordligaste området har tjock jord med torrängsvegetation. Ett stråk av jord går sedan ner mot den mittre delen av sydsidan. Även i sydösthörnet finns torräng. De centrala och norra delarna har tunn jord. Östra sidan har småavlagringar här och var, på vilka enesnår etablerat sig. Den centrala delen och östra sidan har fuktstråk, som ger kraftiga tokbestånd. I den mellersta södra delen samt i östdelen sker en mycket stark etablering av björk. Smådungar med 10-15-åriga björkar (och yngre) är vanliga. Alvarområdet i söder har de tunnaste jordarna i centrala delen samt i östra kanten. I den västra delen ingår flera övergivna odlingslotter, som ger en marginell struktur. Den centrala delen är periodvis våt och har både fuktäng och tokbestånd, medan den östra delen har några höjdsträckningar med torrängsfragment och ställvis mycket täta enbusksnår. Unga björkbestånd uppträder.

Sammanfattande värdetext:

Gettlinge är en mycket välbevarad radby med ålderdomlig bygata mot öster, nedanför landborgsbranten. Stort gravfältskomplex på landborgskrönet. Gettlinge gravfält med mycket märkliga gravanläggningar är ett av landets mest kända förhistoriska sevärdheter. Gettlinges alvar består av tre olika hägn. I det norra är den västra delen täckt av tjocka jordar med torrängsvegetation. I övriga delar är tunna jordar dominerande. Fuktstråk med tokbestånd finns också i detta hägn. Södra fällans centrala delar är tidvis mycket våt. Den östra delen innehåller höjdsträckningar med torrängsfragment.

87. ÅRSVIK

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Mindre område, tillhörigt Årsviks by, i västra kanten av Stora alvaret. Öppet landskap, höjdrygg med en fornlämning, en stensträng. Den utgår ifrån två husgrunder med en stensträng även åt nordväst, vilka ligger omedelbart norr om området. Ett vidsträckt stensträngssystem finns på Alvaret nordost om dessa.

Naturförhållanden:

Inom Årsviks lilla alvar dominerar tunna jordar. Västra delen har oregelbunden fördelning av tjock jord. I delarna mot mitten finns en markerad höjdrygg med stor utbredning av torräng. På denna finns täta enesnår, som expanderar. Där finns också en ökande andel av ljungr. I den östra delen finns ett smalt stråk med torräng och enesnår, som är glest fördelade. Ett vattenflöde går väster därom och bildar kärr- och fuktängsområden. Kärrområden finns också i den västra delen.

Sammanfattande värdetext:

Mindre alvarområde med stensträng. Husgrunder av järnålderskaraktär utanför norra gränsen.

Tunna jordar är vanligast på Årsviks alvar. I mellersta delarna finns en höjdrygg med stora

arealer torräng. Enar och ljung expanderar längs åsryggen. Ett vattenflöde finns i den östra delen som bildar kärr och fuktängspartier.

88. GÅRDSTORP

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdarnas ladulängor är vända mot bygatan och landsvägen. De är genomgående mycket välbevarade, uppförda i kalksten som vitputsats och delvis sammanbyggda med varandra. I byn finns flera gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av stort intresse. Manbyggningarna är exteriört välbevarade en- och tvåvåningshus. I byns norra del ligger det f d komministerbostället med stort bostadshus i villastil, uppfört 1925. Gårdarna i byns norra del har kalkstensinhägnade lahagar framför ladorna. På alvarmark, ca 1 km öster om Gårdstorp/Perstorp, ligger ett omfattande fornlämningsområde med bl a en mängd husgrunder (kämpagravar) i koncentrationer med tillhörande vidsträckt stensträngssystem (brötlar).

Naturförhållanden:

Gårdstorps alvarmarker är uppdelade på ett antal mindre och större hägn. Här beskrivs endast de två större. Det norra hägnet är ett huvudsakligen tunnjordigt alvar, som dock har en viss dominans av tjockare jordar i den västra delen. På de senare jordarna finns torrängar. Några fragment av sådana finns också i de östra delarna. Några kärrområden i väster och ett flöde i öster ger förekomst av fuktängar och tokbestånd. Inom torrängarna finns enesnår, men ej i några större mängder. Föryngring av en äger dock rum. Även det södra alvarområdet domineras av tunna jordar. I likhet med det förra har området stråk med tjock jord i väster. Intill ett kärrområde i östra delen finns torrängsfragment och fuktängar. På höjdsträckningarna i väster finns små enesnår, men annars är enen glest förekommande. I väster finns liksom ett kärrområde. Sydvästhörnet är något marginellt på grund av hård betning.

Sammanfattande värdetext:

Välbevarad radby med såväl mangårdsbebyggelse som äldre ekonomibebyggelse i kalksten av stort intresse. Gårdstorp har ålderdomlig bygata mot öster. Gårdstorps alvar domineras av tunna jordar. I den västra delen av det norra hägnet finns dock en hel del tjockare jordar. Ett vattenflöde i östra delen har gett upphov till fuktängar med rikliga tokbestånd. Det södra alvarskiftet har även det en del områden med tjockare jord. I västra delen finns mindre höjdsträckningar och ett kärrområde.

89. PERSTORP

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Manbyggningarna vetter mot landsvägen med inhägnade trädgårdar mellan vägen och gårdsbebyggelsen. Manbyggningarna är av salstyp, uppförda kring sekelskiftet. De är exteriört välbevarade. Söder om byn, intill vägen, finns mycket välbevarad malmbebyggelse.

Naturförhållanden:

Perstorp har endast en smal remsa alvarmark. Alvaret ingår i ett större hägn som till större delen tillhör Gårdstorps by. I anslutning till stensträngssystemen finns mindre partier med torrängsvegetation.

Sammanfattande värdetext:

Välbevarad radby med såväl mangårdsbebyggelse som äldre ekonomibebyggelse i kalksten av stort intresse. Perstorps alvarmarker ingår i ett större hägn. Små områden med torrängsvegetation förekommer.

Vildlin

90. OLSTORP

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Ensam och högt liggande f d by om två gårdar i helt öppet landskap. Bland husen finns flera stora träd. Åkermark väster om och skiften på Stora alvaret öster om. Den stora byggnaden byggd 1904 som ålderdomshem, vilken funktion den hade in till 1962. Isoleringceller i källarvåningen med galler för fönstren. Öster om denna en gård med äldre, nu öde mangårdsbyggnad. Ekonomihuset som används, är i gråputsad kalksten, med patinerade eternittak och mycket välhållna. Mangårdsbyggnaden 11/2-planstyp. På Alvaret fornlämningar i form av två gravfält och stensträng, den sistnämnda ingående i ett större system längre åt norr. På den uppodlade höjdryggen Tyskens horva ute på Alvaret finns en större stensättning.

Naturförhållanden:

Alvarmarkerna till Olstorp delas i två skiften av en uppodlad höjdrygg, den s k Tyskenshorva. Det västra skiftet består av två delar. Det södra är hårt betat och saknar nästan helt buskar. Detta har marginell karaktär. Den norra delen är hårt betad och ganska förändrad i den västra delen. I de östra delarna finns ett kärr samt en del mindre höjdsträckningar. Där finns expanderande enesnår. Tokbestånd är frekventa. Denna östliga del är något svagare betad. Det östra skiftet är huvudsakligen ett tunnjordigt område med fläckvis tjockare jord. Mycket få buskar inom området. Den största ansamlingen av enar finner man i östra kanten. Enarna finns på torrängsfragment intill några vattenflöden. Tokbuskar finns likaså vid vattenflödena i öster, men också i små vätar inom hela området.

Sammanfattande värdetext:

Två ensamt liggande gårdar, en f d ålderdomshem, en där det ålderdomliga boningshuset står öde men den välhållna ekonomibyggnaderna i kalksten används. Öppet landskap. I alvarmarken i öster fornlämningar som två gravfält, stensträngar och en stensättning. Olstorps två alvarområde åtskiljs av ett uppodlat höjdområde.

de. Den västra delen är hårdbetad och saknar nästan helt buskar. I öster finns ett kärr och flera mindre höjdsträckningar. Östra delen är ett tunnjordigt område med fläckar av tjockare jord. Vid vattenflöden och vätar växer stora bestånd av tokbuskar.

91. PILEKULLA

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Liten by om två gårdar liggande på Stora alvaret norr om landsvägen, f d häradsvägen, Södra Möckleby - Gammalsby. Öppen mark, åkrar öster om byn och därefter alvarskiften. Den ena gården, Kullen, till vilken en allé av alm och ask leder, är större och den som brukas idag. Kompletterad med modern hall i plåt. Utmed landsvägen på ömse sidor några välbevarade äldre småställen. Väster och norr om Kullen finns flera fornlämningar, bl a en husgrund, en sentida husgrund och en fägata. I alvarmarken i öster finns tre stensättningar och en äldre vägsträckning. Rester av äldre stenbrott på Alvaret.

Naturförhållanden:

Pilekullas alvarområde består av flera delområden med passager emellan. En del stenbrott finns i östra delen. Huvudsakligen har området tunna jordar, men det finns stråk med tjockare jord. Några vattenflöden passerar området. Här och var gynnar detta token. I västra delen finns ett stråk med riklig tokförekomst samt en liten björkdunge.

Sammanfattande värdetext:

Alvarby med idag en gård. Välbevarade småställen utmed landsvägen. Åkermark och beten ligger öster om. Rikligt med fornlämningar både i gårdens närhet och spridda över alvarområdet.

Tunna jordar karakteriserar Pilekulla alvar. En del stråk av tjockare jord förekommer dock också. Längs vattenflödena som rinner genom området finns ofta rikligt med tokbuskar.

92. DEGERHAMN

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Litet alvarstycke väster om Olstorp. Öppet landskap med en fornlämning, en husgrund, liggande alldeles söder om området på Gårdstorps mark.

Naturförhållanden:

Degerhamns alvar är obetat sedan lång tid tillbaka. I likhet med området norr därom är detta också ett tunnjordigt område med små stråk av tjockare jord. Kring kärren (Maren) i centrala norra delen finns rikligt med små björkdungar. Ett fåtal täta enbusksnår finns också i det området. Annars är det inom alvaret mycket glest mellan snåren. En ökad andel unga enar kan dock iakttas. Här och var uppträder enstaka björkar och tallar. Små tokbestånd förekommer vid vätar.

Sammanfattande värdetext:

Öppen betesmark. Forntida husgrund på grannfastighet i söder.

Degerhamns alvar är huvudsakligen ett tunnjordigt alvar. Stråk av tjockare jord förekommer dock. I den centrala delen ligger Maren, en alvarsjö. Alvaret är obetat sedan många år tillbaka.

93. MÖCKLEBY

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Tre långa raka skiften något öster om Södra Möckleby samhälle. Öppen betesmark, stenmurar. Två stensättningar i västra delen.

Naturförhållanden:

Strax öster om samhället finns en smal remsa med alvarmark. Området har inte betats under senare år. Alvarområde med huvudsakligen tunn jord. Små stråk eller fläckar med tjockare jord förekommer över hela området, dock något mer frekvent i västra halvan. Mot östra

kanten av området finns en del täta enesnår på sådana stråk. Där uppträder också små björkdungar i fuktiga lägen. Västra delen är något fuktig. Där finns små tokbuskbestånd. Nordvästra hörnet är marginellt.

Sammanfattande värdetext:

Alvarskiften med två fornlämningar, stensättningar, i väster.

Möcklebys alvar är en smal remsa av alvarmark med huvudsakligen tunna jordar. Fläckar och stråk med tjockare jord förekommer dock över hela området. Den västra delen är fuktig och innehåller en del små bestånd av tokbuskar.

94. ALBRUNNA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byns gårdsbebyggelse ligger öster om landsvägen. Ladulängorna är genomgående uppförda i kalksten. Dessa ligger dels med gavlarna mot vägen, dels parallellt med vägen. Albrunna har en mycket omfattande malmbebyggelse som sträcker sig norrut från byn. Närmast byn består den av äldre stugbebyggelse, längre norrut ligger fastigheterna i dubbla rader mot Kalmar-sund. Här finns starka inslag av mycket välbevarad, småskalig villabebyggelse från 1920-talet. Längst norrut ligger ett par nyuppförda fastigheter. Malmbebyggelsen ligger utefter landsvägens bägge sidor. Till de äldsta fastigheterna hör små ekonomibyggnader i kalksten, oftast vinkelställda mot vägen. Flertalet av dessa fastigheter är uppförda som arbetarbostäder/egna hem, åt anställda på cementfabriken i Degerhamn.

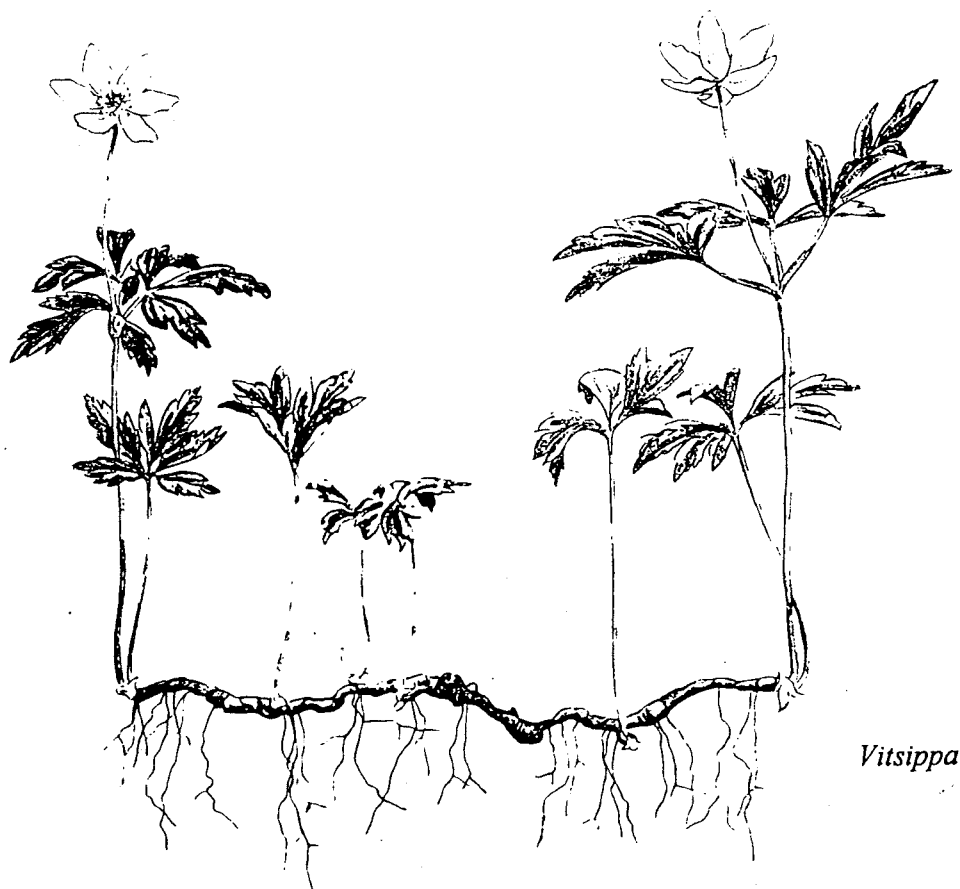
Naturförhållanden:

Till Albrunna hör ett mycket vidsträckt alvarområde. Generellt sett dominerar tunna jordar. Längs hela västra kanten ligger en zon med tjockare jord. Där finns torrängar. Inom alvaret finns höjdsträckningar orsakade dels av berggrundens topografi men också av jordavlagringar. Små torrängsfragment finns därför på många ställen. I sänkor finns antingen grus-hed eller fuktängar beroende på vattenflödena.

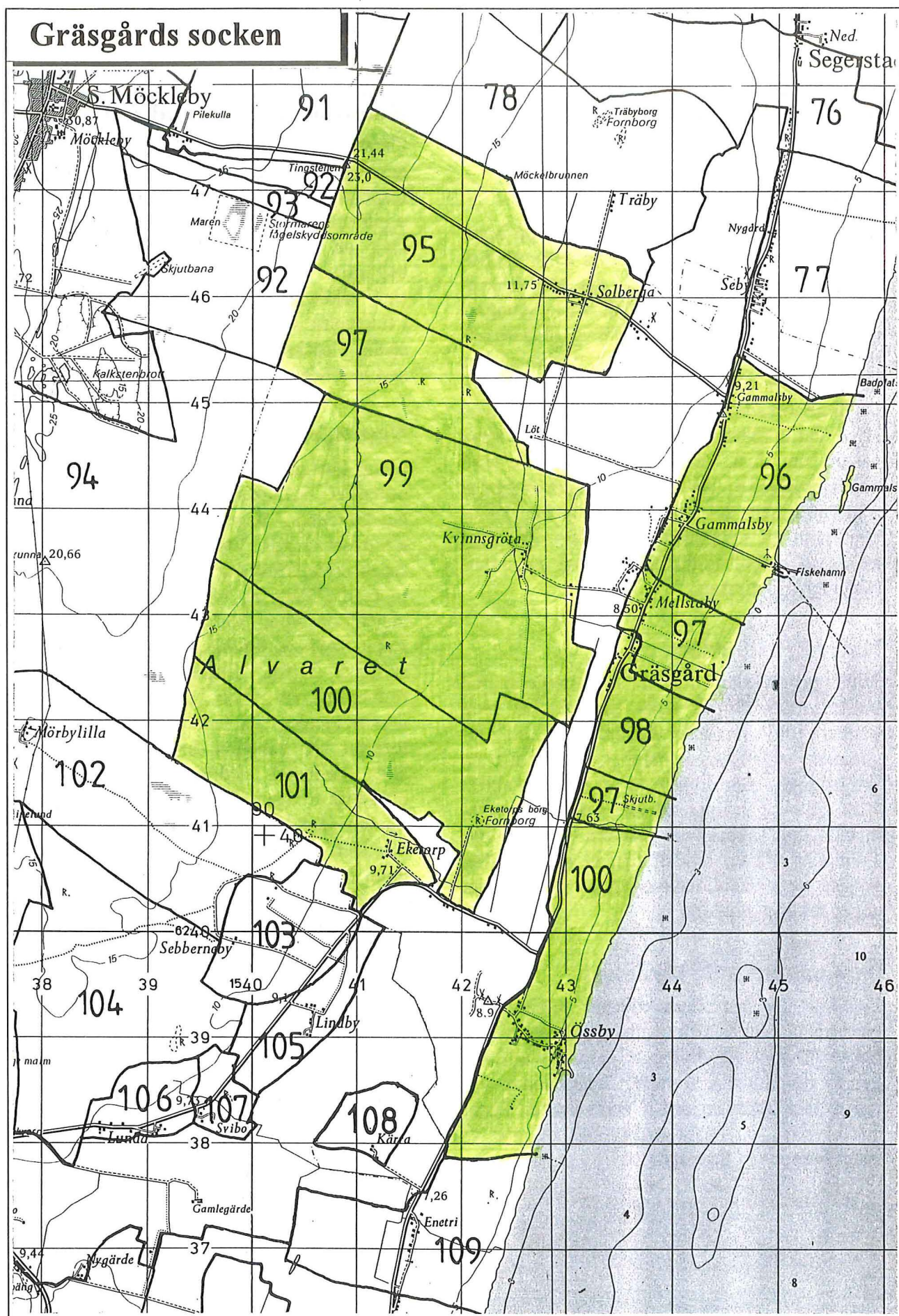
Små kärr och våtar uppträder på flera platser. Ett markerat fuktstråk utgår från västra kanten och passerar igenom alvaret österut. I västra delen av detta stråk finns rikliga uppslag av ung björk. I det området finns också stora tokbuskage och en del täta enbusksnår. Liknande är situationen i östra delen av stråket. En del täta småsnår med enar finns i nordvästra delen. Glesa enbuskförekomster finns över hela alvaret. Öster om stenbrottet ligger ett annat alvar som också det tillhör Albrunna by. Detta är ett alvar med tunn jord. Glest utspridda fläckar med tjockare jord. På en liten del av dessa finns smärre ansamlingar av enbuskar. Antalet små enbuskar ökar dock i området.

Sammanfattande värdetext:

Albrunna är en välbevarad radby med en mycket omfattande malmbebyggelse med bl a välbevarade villor från 1920-talet. Bruksmiljön vid det f d alunbruket är unik för Öland. De f d arbetarbostäderna utmed bruksgatan, fabriksruinerna och slagghögarna bildar en miljö av omistligt, kulturhistoriskt värde. Ett mycket stort alvarområde tillhörande Albrunna. Som vanligt är de tunna jordarna vanligast. Längs hela västra sidan löper en höjdrygg som är bevuxen med mycket välutbildade torrängar. Kärr och våtar finns på flera ställen, liksom markerade fuktstråk. Invid stenbrottet i norr ligger ett annat, lite mindre alvar. Tunna jordar dominerar. Fläckar av tjockare jordar finns utspridda inom området.

Vitsippa

Gräsgårds socken

95. SOLBERGA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byns gårdar är oregelbundet belägna på ömse sidor av vägen/bygatan med dels äldre ekonomibebyggelse i kalksten, dels mangårdsbebyggelse mot vägen. Ett par av gårdsanläggningarna är mycket välbevarade. Manbyggningarna är dels salsbyggningar, dels ett par tvåvåningshus belägna norr om vägen, uppförda före 1850. De är genomgående exteriört intakta. Mitt inne i byn, vid uppfartsvägen mot Träby, samt strax väster om byn, ligger mycket välbevarad malmbebyggelse. Det är dels stugbebyggelse från 1800-talet, dels en mindre villa från 1920-talet samt ett nyuppfört bostadshus. Till flera av dessa malmfastigheter hör små ekonomibyggnader i kalksten.

Naturförhållanden:

Solbergas alvar är ett alvar huvudsakligen med tunna jordar. Smala stråk eller fläckar med tjockare jord finns i de västra delarna, intill ett gammalt stenbrott. I östra kanten finns en skogsdunge, som domineras av tall och björk. Väst om skogen finns ett vått stråk. Där växer mycket täta tokbestånd. Öst om skogen finns stentippar. På en höjdsträckning söderut från skogen sker snabb etablering av björk i det något fuktiga området.

Sammanfattande värdetext:

Solberga by har flera mycket välbevarade gårdsanläggningar och malmfastigheter av intresse. Alvaret vid Solberga består huvudsakligen av tunna jordar. I väster finns mindre områden med tjockare jord. I östra kanten ligger ett fuktstråk med täta tokbestånd. Alvaret är svagt betat av nötkreatur.

96. GAMMALSBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Flertalet manbyggningar ligger vända mot vägen med trädgård eller lahage mellan vägen och respektive gård. Ladulängorna är genomgående uppförda i kalksten. På en av gårdarna finns idag en värdshusrörelse inrymd "Gammalsbygården". Strax sydväst om byn ligger flera små, välbevarade villor, uppförda på 1920-talet i tidstypisk stil. Villorna ligger på rad, i nord-sydlig sträckning, väl synliga från landsvägen ned mot Mellstaby.

Naturförhållanden:

Längs kusten i öster ligger stora arealer öppna utmarker. Sammanlagt har åtta stycken olika hävdberoende vegetationstyper noterats vid fältinventeringen. Vanligast verkar den gräsrika typen av kalkfuktäng vara. Örtrik torräng och tuvtåtel-fuktäng är två andra relativt vanliga vegetationstyper. Vålhävdade och artrika torrängar återfinns huvudsakligen i de nordligaste skiftena. Örtrik friskäng, fårsvingeltorräng, rödvenäng och örtrik kalkfuktäng intar endast mindre arealer. Till områdets vanligaste indikatorarter hör darrgräs, brudbröd, krissla, rödklint, jordtistel, vildlin, flentimotej, gullviva, höskallra, mandelblomma och ängsskära. Sammanlagt har femton indikatorarter hittats i området. Betetrycket varierar ganska mycket inom betesmarkerna. Halva arealen är vålhävdad och återfinns huvudsakligen i den norra delen. Övriga delar är antingen måttligt hävdade eller saknar helt hävd.

Sammanfattande värdetext:

Välbevarad radby intill östra landsvägen med enskild bebyggelse av intresse. Tidstypisk villabebyggelse från 1920-talet intill byn. Mycket fin strandängsremsa vid Gammalsby speciellt de norra delarna. På strandvallarna växer där fria torrängar, både av örtrik och fårsvingeltyp och mellan vallarna finner man vålbetade kalkfuktängar. Annars dominerar den gräsrika kalkfuktängen i området. Mycket rikt fågelliv, speciellt vadare.

97. MELLSTABY

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdarna i Mellstaby är belägna öster om landsvägen med manbyggningarna vända mot vägen. Uthuslängor och ladugårdar är uppförda i kalksten. Mellan själva byn och kyrkan finns villabebyggelse från 1920-40-talen. Väster om landsvägen ligger några bostadsfastigheter av malmtyp. En knapp kilometer väster om byn ligger Ölands Gräsgårds f d järnvägsstation. I Gräsgård ligger, norr om kyrkan, ett par stora gårdsanläggningar med ladulängor i kalksten mot vägen. Omedelbart söder om kyrkan ligger prästgården med tillhörande äldre ekonomibebyggelse i kalksten. Själva manbyggningen är uppförd 1872. Strax söder om kyrkan ligger den f d folkskolan från 1903-04.

Naturförhållanden:

Alvaret till Mellstaby kännetecknas av tunna jordar. I den centrala delen finns stråk med tjockare jord. Längs östra kanten går den norrifrån kommande sprickzonen. I denna finns också tjockare jordlager. På några ställen inom alvaret finns kalkhällar. I västra delen rinner Överbäcken. Längs denna finns tokbestånd och spridda enar. På dess östsida löper en höjd med torrängsvegetation. Centrala delen har en väl markerad höjdsträckning med en från början troligen planterad talldunge, som nu självförnygrar sig. En del björk ingår. Norr om dungen finns ett fuktstråk med tokbestånd. Ett mindre kärr på västsidan. Östra kantens sprickzon har fuktängsvegetation och vidsträckta tokbestånd. Från södra delen av zonen går ett stråk med tok nästan fram till talldungen i väster. I zonen finns unga, snabbt tillväxande björkdungar. Solitära tallar ingår. I öster ligger en smal remsa av sjömarker. Tuvtåtel-fuktängar är den vanligaste vegetationstyper. Brudbröd, krissla, gullviva och rödklint är några av de vanligare indikatorarterna. Betestrycket är ofta svagt och flera skiften är gödslingspåverkade. I söder finns några mycket artrika skiften.

Sammanfattande värdetext:

Mellstaby är en välbevarad radby med flera gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Malmbebyggelsen väster om landsvägen är delvis ålderdomlig och välbevarad. Mellstabys alvarmarker karakteriseras av tunna jordar centralt i skiftet, dock flera stråk med tjockare jord. I väster rinner Överbäcken och längs denna växer tok och enbuskar. Längs den östra kanten löper en sprickzon. I sprickzonen växer fuktängar och stora tokbestånd. Längst i öster ligger en remsa med svagt betade och ofta gödslingspåverkade sjömarker. Längst i söder finns några fina skiften med bl a örtrika friskängar och rik orkidéförekomst.

98. GRÄSGÅRD

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Gräsgårds kyrka, med undantag för tornet, är uppförd 1823. Tornet är medeltida, byggt på 1100-talet, och kröns av en spetsig tornspira från 1884, då kyrkan genomgick en fullständig renovering. Hamnen nås via en avtagsväg från Gammalsby. Den är belägen ca 1 km från östra landsvägen. Landskapet mellan byn och hamnen är öppet, vilket gör den synlig på flera kilometers håll. Bebyggelsen består av ett stort antal sjöbodar, väl koncentrerade kring själva hamnanläggningen. De bäst bevarade bodarna ligger ute på själva piren som sluter hamnen och där fiskebåtarna har sina kajplatser.

Naturförhållanden:

Längs byns strandremsa finns en smal remsa med betesmarker. Fuktiga och friska ängsmarker dominerar. Flera skiften betas av nötkreatur. Betestrycket är måttligt, men tyvärr är gödslingspåverkan tydlig i flera skiften.

Sammanfattande värdetext:

Väl sammanhållen bebyggelsemiljö kring Gräsgårds kyrka med bl a gårdsanläggningar, prästgård och f d skola. En av ålder mycket viktig fiskehamn för östra Öland, med koncentrerad, välbevarad sjöbodsbebyggelse. Anläggningen

är synlig på mycket långt avstånd och utgör ett karaktäristiskt inslag på denna del av den östra kusten.

99. KVINNSGRÖTA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Flertalet manbyggningar i byn är vända mot bygatan i öster. De flesta är mindre salsbyggnader, några på hög källarfot, uppförda under 1800-talets senare del. Ladulängor och övriga ekonomibyggnader är uppförda i kalksten och vända mot Stora Alvaret i öster. Ett par ladulängor är vända mot bygatan och har dösade hörn.

Naturförhållanden:

Till Kvinnsgröta hör stora arealer alvarmark. Markerna är uppdelade på flera skiften, varav det i söder är störst. Det södra skiftet innehåller stort alvar med huvudsakligen tunna jordar. Hela den centrala delen är fuktig, eftersom Överbäcken här grenar ut sig. Vidsträckt toksnår dominerar denna del. Små dungar av björk och tall finns inom området. I den södra kanten finns en risig talldunge, som i norra delen övergår i en björkdunge. Speciellt i lövdungen finns mycket toksnår. Miljön i dungen är våt. Enar förekommer sparsamt. I de västra delarna av alvaret finns fläckvis små enebestånd. Norr därom ligger två lite mindre alvarskiften. Tunna jordar dominerar detta alvar. Bl a finns spricksträngalvar i västra delen. I den östra delen finns stråk med något tjockare jord. I den fuktiga sprickzonen i östra delen finns snabbt ökande björkdungar. Längs Övrabäckens lopp i centrala delen av området växer vidsträckt tokbestånd. I detta område ökar björkdungarna snabbt. Solitära tallar ingår också.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad radby med flera gårdsanläggningar och framför allt mangårdsbebyggelse av intresse. Ålderdomlig bygata. Alvarmarkerna till Kvinnsgröta är uppdelade i flera hägn. Tunna jordar dominerar det södra skiftet. Genom de centrala delarna rinner Överbäcken och

i anslutning till bäcken finns vidsträckt tokbuskage. I de norra skiftena finns bl a spricksträngsalvar. Höjdsträckningar med tjockare jord och sprickzoner förekommer också.

100. ÖSSBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

I bägge bydelarna finns välbevarade gårdsanläggningar. Nederbyn har närmast formen av en dubbel radby med ladulängor i kalksten mot bygatan. Överbyn har mera karaktären av klungby. Malmbebyggelsen mellan bydelarna består dels av välbevarad stugbebyggelse från 1800-talets slut, dels av modernare bostads- och fritidsbebyggelse. Här finns också en f d smedja, nu verkstad. Nere vid kusten finns ett litet fiskeläge Össbyläge i omedelbar anslutning till den övriga bebyggelsen, bestående av några f d fiskestugor och sjöbodan i kalksten och trä. Här finns också ett par nyuppförda fritidshus.

På Össbys del av Stora alvaret ligger Eketorps borg, Ölands sydligast belägna fornborg. Den ligger 1700 m från stranden, strategiskt omgiven av våtmarker. Den är helt undersökt och arkeologerna har kunnat urskilja tre bebyggelsefaser. Det äldsta stadiet var kraftigt raserat av senare byggnadsskeden. Borgen byggdes i det andra stadiet, 400 - 700 e Kr, ut till en diameter på 80 m med tre portar. Fullt utbyggd fanns här 53 hus, liggande radiellt mot muren respektive i dubbla längor i borgens mitt. Såväl boningshus som fähus har rymts inom muren. Befolkningen tycks ha varit välbärgad. Efter att ha legat övergiven användes borgen ånyo i försvarssyfte under perioden 1000 - 1300 e Kr. Den gamla muren förhöjdes och en yttre försvarsmur anlades runt om. Husen utgjordes av ligggtimmerlängor utmed stenlagda gator som strålade samman i ett centralt torg. På eldfäl- lan lades smedjor och dyl. utanför den inre muren. Handel och hantverk tycks ha varit huvudnäringar under denna period.

I alla borgens stadier har man använt sig av den goda brunnen som finns inne i östra delen. Under senare år har utanför borgmuren undersökts en håla, troligen en offerbrunn, som haft

samband med borgens första skede. De husgrunder och stenssträngar som finns vid Eketorps och Sebbeby byar är sannolikt rester av en bebyggelse som begagnat sig av borgen under järnåldern.

På Alvaret väster om borgen finns två mindre gravfält samt spridda enstaka stensättningar. Längst åt väster ligger finns två stensättningar vid namn Södra Viterör.

Naturförhållanden:

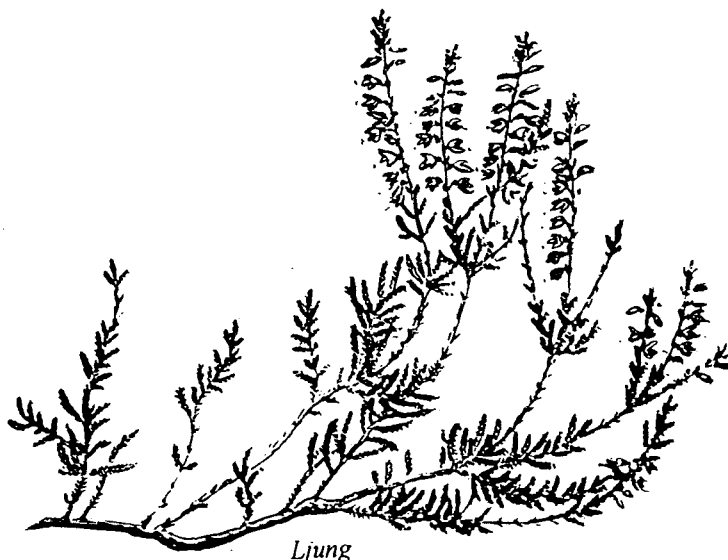
Össby alvar är ett långsträckt alvar med dominans av tunna jordar. Större områden med tjockare jord finns emellertid - med en koncentration till de centrala delarna. Genom de centrala delarna går dessutom ett vattenflöde, som kommer norrifrån. Detta innebär att stora ytor blivit fuktängar med tokbestånd. I det området uppträder små björkdungar, enstaka tallar, grannar och små enesnår. Tall i större mängd finns på två områden med dragning åt östra delen. En tallplantering omgiven av björk och täta enesnår visar god regeneration åt sydväst. Strax sydöst därom finns en höjd med täta enesnår och riklig ungtdallförekomst. Tallen sprider sig norrut från en plantering i sydkanten av alvaret. Längs kusten i öster finns en smal remsa med sjömarker. I denna öppna betesmark dominerar olika typer av fuktängar, främst tuvtåtel-fuktäng och kalkfuktäng av gräsrik typ. Även den örtrika typen av kalkfuktäng finns här, men endast på mindre arealer. Fårsvingeltorräng och rödvenäng är två andra vegetationstyper som endast förekommer inom mindre områden. På slätterängen i norra delen dominerar vegetationen av örtrika friskängar. Vanliga växter här är svinrot, ängsgröe, rödsvingel, rödklöver, höskallra, darrgräs, brudbröd, ängsskära, ängssyra och jordtistel. Sammanlagt har ett knappt tjugotal indikatorarter hittats. Till de vanligaste hör darrgräs, brudbröd, krissla, gullviva, höskallra och svinrot. Flertalet av dessa arter har sin huvudförekomst på slätterängsskiftena i norra delen av området.

Sammanfattande värdetext:

Välbevarade gårdsanläggningar finns i byns bägge bydelar, Överbyn och Nederbyn. Malm

bebyggelsen mellan bydelarna och bebyggelsen i Össbyläge är delvis välbevarad. Össby alvar domineras av tunna jordar. I de centrala delarna återfinns även en del större partier med tjockare jord. Här rinner också ett vattenflöde och längs detta finns tokbevuxna fuktängar. I öster längs kusten ligger en smal och lång remsa med sjömarker. Längst i norr finns flera skiftet som fortfarande används som slättermark, vilket är mycket sällsynt numera. Ängsmarken domineras av örtrika friskängar med stor artrikedom. I övrigt är främst olika typer av fuktängar vanliga.

Eketorps borg är belägen på Össbys alvarmark med fri utblick åt alla håll och med tillgång till friskt vatten. Flera enstaka gravar och två gravfält finns i alvarmarken väster om. Tre långa bebyggelseskeden kan urskiljas i borgen. Resultatet från de arkeologiska undersökningarna tyder på att platsen haft stor betydelse strategiskt/militärt och från handelssynpunkt. Borgens läge under medeltiden i ett gränsland mellan slaviska, danska och svenska intressen är viktigt. Det understryks av de svenska kungarnas senare intressen vid Ölands södra udde. Det rika sillfisket vid Kyrkhamns udde kan säkert kopplas till någon av borgens olika funktioner.

Ljung

101. EKETORP

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Namnet Eketorp tyder på att byn anlagts under vikingatid. A Ahlqvist nämner ett äldre Ekeby och att här förr funnits en nu helt bortröjd ekskog. Sannolikt kan byn ha sin föregångare i de forntida bebyggelselämningar som finns vid Åskällan en dryg halvkilometer väster om byn, vilka i sin tur sammanhänger med det stora fornlämningsområdet vid Sebbeby i Ventlinge socken (se nr 103). Lämningarna vid Åskällan (delvis i Sebbeby) utgörs av fem husgrunder, rösen och stensträngar på en moränrygg på en alvarplatå. Källan har under hela byns historia haft en central betydelse och nyttjas än idag för vattning av djuren.

Byn utgörs av en radby med mangårdsbyggningarna åt bygatan. En allé av alm och ask kantar vägen vid byn. Byn visar en slutenhet med sina många stora ekonomibyggnader av gråputsad kalksten med eternittak, de flesta väl bevarade och fortfarande i bruk. En gård helt kringbyggd med portskjul. Byn kompletterad med några moderna hallar i plåt i norr och söder. Litet välbevarat malmställe i norr.

Naturförhållanden:

Eketorps alvar består av två olika alvarområden. Alvaret i väster har klar dominans av tunna jordlager med endast fläckvis tjockare sådana. En rätt väl avgränsad sänka går från mittre västra delen och ner till nordöstra hörnet. I den rinner vattenflödet från Albrunna. I sänkan växer tokbuskar ymnigt. De omges av enbusksnår med ibland över 75 % täckning. Dessutom finns en björkridå, vilken är tätast i väster och avtar mot öster för att upphöra i de centrala delarna. Längs resten av flödet finns enbart enesnår och tokbuskar. Det östra alvarskiftet är ett område där i stort sett östra halvan har tjocka jordar, medan den västra har tunna jordar. Inom området med de tjocka jordarna finns övergivna odlingar. Ett vattenflöde från nordväst delar sig och rinner dels österut, men även söderut ner i det centrala partiet av al-

varområdet. Detta skapar fuktängsmiljö över stora arealer. Tokbuskar har där blivit mycket frekventa. Tilltagande björkdungar och spridda tallar och granar hör också till bilden, enesnår med 25-50 % täckning likaså.

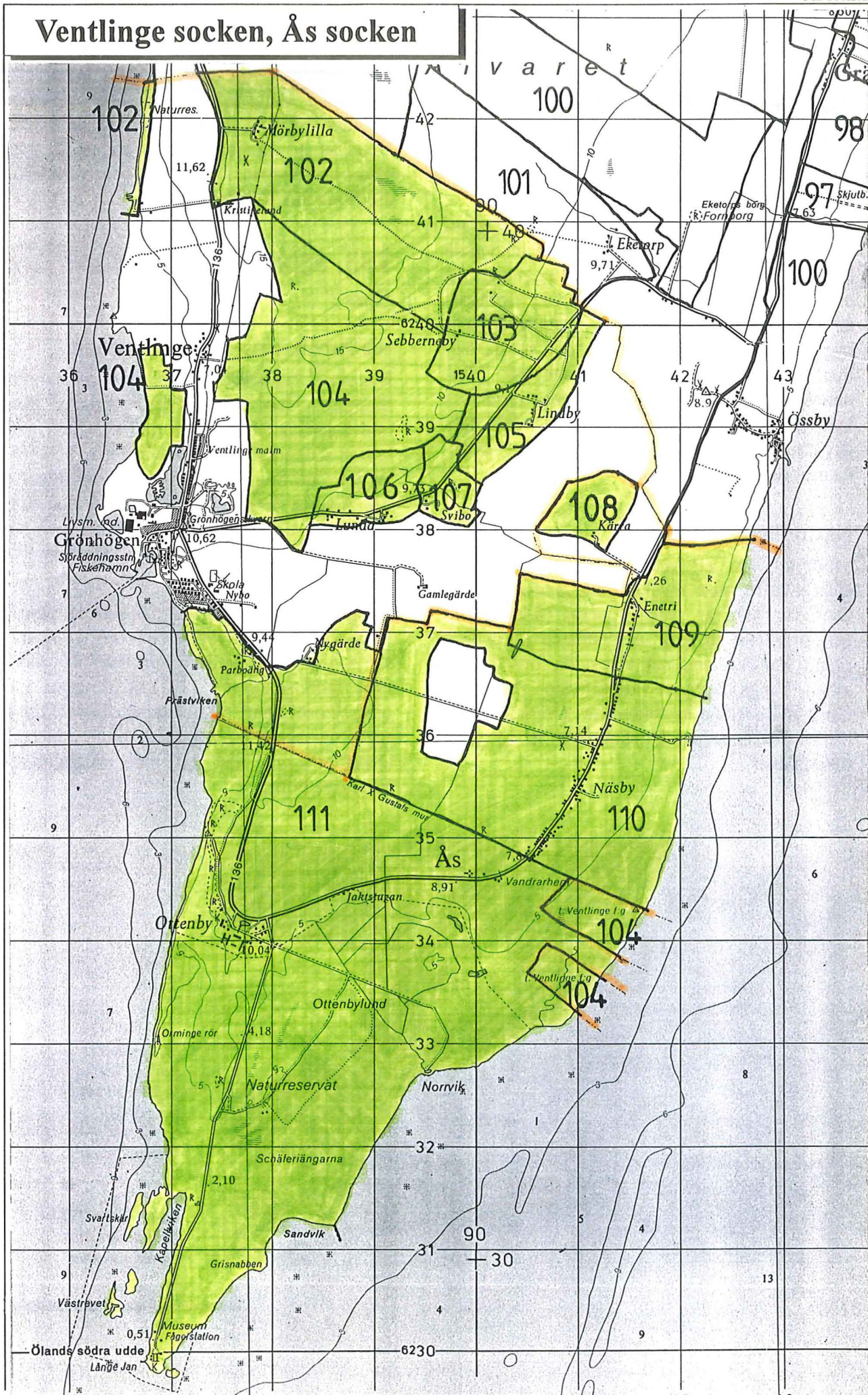
Sammanfattande värdetext:

Eketorps borg är Ölands sydligast belägna fornborg. Den är belägen mitt ute på Stora Alvaret, ca 1 km norr om vägen S Möckleby-Gräsgård. Borgen har undersökts arkeologiskt 1964-1976. Syftet var dels att utreda bakgrunden till de medeltida fynd som gjorts innanför borgmuren på 1930-talet, dels att söka en allmän förklaring till de öländska fornborgarnas ursprungliga funktion och datering. Arkeologerna har konstaterat att det funnits tre olika bebyggelseskeden på platsen (Eketorp I-III) uppförda ovanpå varandra. Eketorp I: ca 300-500 e Kr. Borgen tjänade under denna tidsperiod som tillflyktsort för bygdens befolkning. Eketorp II: ca 500-700 e Kr. Under denna tid har en fast bosättning funnits i borgen. Eketorp II var ett rent bondesamhälle med bostadshus, fähus och arbetshus. Befolkningen tycks ha varit relativt välbärgad. Bl a har man funnit mängder med smycken i guld, silver och brons. Även vapen har tillvaratagits i stora mängder. Eketorp III: ca 900-1200 e Kr. Eketorp III ger bilden av ett mer differentierat samhälle. Från att ha varit ett rent agrart samhälle, sker nu en förskjutning mot ett samhälle som huvudsakligen försörjer sig på handel och hantverk.

Två alvarhägn tillhör Eketorps by. Det västra området domineras av tunna jordlager med fläckar av tjockare jordar. I väster en sänka med vattenflöde där tokbuskar är rikligt förekommande. På de tjockare jordarna i det östra skiftet finns tidigare odlingar. Stora områden intas av fuktängar med rikligt med tokbuskar.

Eketorps by på Alvaret har sannolikt föregångare i de rika boplatzlämningar i form av husgrunder, stensträngar och rösen som finns vid Åskällan väster om byn och fortsätter mot Sebbeby i Ventlinge socken. Namnet antyder att en ekskog tidigare funnits här. Stora ekonomibyggnader i putsad kalksten.

Ventlinge socken, Ås socken

Ventlinge socken

102. MÖRBYLILLA

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Gårdsanläggningarna ligger öster om bygatan. Mot väster finns några små, stenmursinhägnade lahagar. Flertalet av byns gårdsanläggningar är mycket välbevarade. Några av manbyggningarna ligger vända mot bygatan. Flertalet är salsbyggnader från 1800-talets mitt och senare del, uppförda under brutet tak eller sadeltak. Ekonomibebyggelsen är huvudsakligen uppförd i kalksten som gråputsats. Den ligger dels med gavlarna mot bygatan, dels bakom mangårdarna mot öster.

Naturförhållanden:

Mörbylilla har ett vidsträckt och tunnjordigt alvarområde med mycket liten andel buskar. Området, som är svagt kuperat både genom berggrundens struktur och smärre jordavlagringar, har bara små och utspridda förekomster av en. Längs några av vattenflödena i området finns små bestånd av tokbuskar. Området innehåller också några kärrområden kring vilka token växer.

Sammanfattande värdetext:

Mycket välbevarad by med gårdsanläggningar och enskilda byggnader av stort intresse. Ålderdomlig, slingrande bygata. Stort alvarområde som delas av Mörbylilla och Sebberneby. Området är tunnjordigt och endast få buskar växer på alvaret. Vid kärr och vattenflöden återfinns små tokbestånd.

103. SEBBERNEBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Bynamnet innehåller det fornnordiska namnet Sigbjörn. Hela byn tillhörde Askeby kloster under sen medeltid. Byn med sina fem gårdar består sedan gammalt av två delar, belägna ca en halv km från varandra. Gårdarna ligger just där Alvaret i öster övergår i djup och bördig åkerjord. Äldre ekonomibyggnader och mangårdsbyggnader från mitten - slutet av 1800-talet.

Husgrundsområde beläget på Alvaret. Området (som fördelar sig över nr 103-105, 107) är 3x1 km och omfattar ca 30 husgrunder, 10 gravfält, med sammanlagt ca 110 gravar, samt talrikt med stensträngar, ofta bildande fällor. Området torde ha utgjort en betydande bygd under äldre järnåldern och haft ett nära samband med Eketorps borg.

*Lantbrukaren Johan
Edvard Karlsson
(f. 1869) utanför
sin gård i
Sebberneby i Ventlinge
socken.*

*Foto: omkr. 1915.
Ur Kalmar läns
museums arkiv.*

Naturförhållanden:

Sebberneby alvar ingår i samma hägn som Mörbylillas alvarmarker. Det tunnjordiga alvarområdet har ett mycket öppet utseende. Svag kupering förekommer på grund av berggrundens struktur och smärre jordavlagningar. Längs några av vattenflödena finns små bestånd av tokbuskar. I alvarområdet ingår en del kärrområden kring vilka tokbestånd förekommer.

Sammanfattande värdetext:

Byn sedan gammalt bestående av två delar. Fornlämningsområdet Sebberneby tillhör en av de mest kompletta forntida miljöerna i Sverige med husgrunder, stensträngssystem och gravfält.

Stort alvarområde som sambetas tillsammans med Mörbylilla. Tunna jordar är helt dominerande och alvarets karaktär är mycket öppen. Längs vattenflöden och vid kärren växer tokbuskar.

104. VENTLINGE

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Området utgörs av dels ett strandparti med åkrar och betesmark norr om den f d ytongfabrikens lokaler, dels av byns stora alvarmark. De åtskiljs av landsvägen, kantad av malmbebyggelse och arbetarbostäder från 1940-50-talen. Lämningar av sedan lång tid bedriven skiffertäkt vid stranden. Grusvägen (d v s skiffergrus) ner till den samfällda marken kantas av stenmurar i kalksten, den norra bitvis dubbel. Enstaka glest liggande stensättningar i strandpartiet, likaså även spridda i alvarmarken.

I östra delen på Alvaret finns gravfält, vilka ingår i det stora fornlämningsområdet vid Sebberneby (se nr 103, 105, 107). Flera äldre vägsträckningar finns tvärs över Alvaret av vilka två passerar detta fornlämningsområde. Vindkraftverk har under senare tid byggts i områdets södra del.

Naturförhållanden:

Till Ventlinge hör mycket stora arealer betesmark. Förutom fyra större alvarskiften finns även öppna betesmarker invid Parboäng gård. Det nordligaste alvarområdet har ganska tjock jord på vilken det finns torrängar eller fragment av sådana. I övrigt är jordarna tunna inom området. Som på andra ställen bildas här en del låga åsar av berggrunden. Mellan dessa åsar kan man finna torrängsfragment eller fuktängar med tok. Enbuskage finns också i sprickorna i berget. Alvaret öster därom har huvudsakligen tunna jordar. Emellertid finns det stråk med tjock jord i sydvästhörnet samt från nordöstra hörnet och mot de centrala delarna. På några av dessa östliga stråk finns torrängsfragment.

Flera vattenflöden finns, vilket gör att både den östra och den centrala delen blir våta. Rikliga tokbuskförekomster finns främst i den centrala delen samt nere i sydvästhörnet. Alvaret längst i söder domineras av tunna jordar. Från en vät i västra kanten går en sänka ner mot sydöstra hörnet där ett fuktängsområde med tok dominerar. På sydsidan av sänkan finns på flera ställen mycket täta enesnår, här och var med tallar (östra delen). Längs sänkan finns också toksnår och begynnande björkdungar. Västra kanten har en höjdsträckning med torräng. Sådan finns också runt väten, men där har mycket täta och höga enesnår tagit över. Oxel breder ut sig. Längs sänkan och fläckvis i sydvästra hörnet finns torrängsfragment. Östra kanten har ett litet karstområde med enesnår.

Området vid Parboäng är uppdelat i två större hägn, ett nordligt och ett sydligt. Det norra skiftet domineras av torra och friska marker beväxna bl a med fårsvingeltorräng, rödvenängar och örtrika ängar. Det finns ofta mycket fina zonerings mellan torrt och friskt på grund av de nord-sydligt liggande strandvallarna. Det södra hägnet domineras av frisk- och fuktängar. Både tuvtåtel-fuktäng och högörtfuktäng återfinns här.

Sammanfattande värdetext:

Strandområdet och stort alvarområde med glest liggande enstaka gravanläggningar. I öster flera gravfält som tillhör ett större komplex (se nr 103 m fl).

Mycket stora betesmarker tillhör Ventlinge. De fyra stora alvarområdena innehåller en hel del höjdsträckningar be vuxna med fin torrängsflora. De fuktiga partierna är oftast be vuxna med tok. Betesmarkerna vid Parboäng domineras av friska och fuktiga ängsmarker. På strandvallarna växer fina fårsvingeltorrängar.

105. LINDBY

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Lindby är en randby vid Alvaret och den östligaste av socknens byar. Odlingsjorden är helt och hållet belägen öster om byn i anslutning till Össby och Kärra gården. Väster om byn ligger släta alvarshällen. Storskifte 1804 och enskifte 1822-23. Byn har kvar en del äldre bebyggelse och har bibehållit sin slutna karaktär med gårdarna tätt sammanbyggda längs bygatan. Någon har portskjul. Stora ekonomibyggnader i kalksten, i norr och söder kompletterade med hallar i plåt. De två gårdarna i söder vinkelställda mot de övriga.

Rikligt med fornlämningar, bl a sex gravfält finns i området väster om byn. Dessa tillhör det stora komplex som även finns i Sebbeby och Ventlinge (nr 103, 104) Husgrunder och stensträngar finns likaså.

Naturförhållanden:

Betesmarken vid Lindby syns på avstånd vara av alvarkaraktär. Vid närmare betraktande är markerna till stor del övergivna odlingar på ganska tunn jord. Området är obetat och marginellt.

Sammanfattande värdetext:

Randby vid Alvaret med slutna karaktär genom tätt sammanbyggda gårdar och ekonomibyggnader av kalksten. Rikligt med fornlämningar väster om byn, vilka ingår i ett större komplex.

Rikligt med fornlämningar.

106. LUNDA

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Namnet minner om en forntida sedan länge försvunnen lundvegetation inom området. Sannolikt är byn en av de äldsta i socknen och kan vara moderby till de närbelägna Svibo och Gamlegärde. Delar av byn tillhörde under senmedeltiden Riseberga kloster. Enskifte 1815-18. Byn är en klungby och utgörs av tre gårdar varav två bredvid varandra, men i skilda riktningar. En gård helt kringbyggd och slutna. Välbevarade ekonomihus av grå- eller vitputsad kalksten. Några småställen i väster innan Alvaret tar vid. I norr bördiga åkrar.

Strandängsområdet i sydost, norra delen av Svibo äng i Ås socken, tillhör byn. Området begränsas i norr av Karl X Gustafs mur, påbörjad 1653. Området ingick i den svenska kungamaktens godscomplex. Här har det medeltida Sviboäng eller Sveabod legat.

Naturförhållanden:

De norra delarna av Svibo äng tillhör Lunda. Betesmarkerna på Svibo äng domineras av friskängar och kalkfuktängar. Friskängarna är oftast mycket artrika med bl a slätterindikatorer och kan kanske beskrivas som en variant av den örtrika friskängen. Även mindre arealer av rödvenäng finns också i området. Både den örtrika och gräsrika varianten av kalkfuktäng växer här, varav den örtrika faktiskt är den vanligaste. Till områdets allra vanligaste indikatorer hör darrgräs, brudbröd, krissla, vildlin och svinrot. Ett par utav dessa arter är slättergynnade, vilket troligen visar att området tidigare utnyttjats för slätter.

Sammanfattande värdetext:

Liten by av hög ålder med tre gårdar. Sannolikt moderby till Svibo och Gamlegärde. Gårdarna med olika gruppering och en enskilt liggande. Bördiga åkrar i norr gränsande mot Alvaret i norr och väster. Strandområde i Ås socken begränsat av Karl X Gustafs mur. Plats för det medeltida Sviboäng.

Norra delen av Svibo äng tillhör byn. Friskängar och kalkfuktängar dominerar områdets vegetation. De friska delarna innehåller rikligt med slåttergynnade växter. Örtrika varianter av kalkfuktäng är relativt vanlig.

107. SVIBO

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Mindre by på tre sidor omgiven av bördig åkermark. I nordost alvarmark. Bynamnet som identifierats med Sveabod belagt 1220. Ingick i det godskomplex som sträckte sig från Ås socken och från vilket delar i slutet av medeltiden gavs till Riseberga kloster. Till Svibo hör södra delen av Svibo äng i Ås socken där ödehemmanet Svidboäng legat till slutet av 1500-talet.

Svibo by är en klungby och har tre gårdar av välbevarad sydgötisk typ, fritt liggande och med välbyggda, stora gårdsbyggnader av grå- eller vitputsad kalksten. Höga, vällagda, antingen enkla eller dubbla kalkstensmurar runt tomterna. Alla husen väl hållna. Liten bro över kanal eller bäck vid infarten från landsvägen. På alvarmarken i öster ett gravfält som ingår i det stora komplexet vid Sebbeby (se nr 103 m fl).

Naturförhållanden:

Vissa delar av Svibo äng tillhör fortfarande byn. Betesmarkerna domineras av friskängar och kalkfuktängar. Friskängarna är mycket artrika och innehåller bl a flera slåttergynnade växter. Både den örtrika och gräsrika varianten av kalkfuktäng finns här. Till de vanligaste indikatorarterna hör darrgräs, brudbröd, krissla, vildlin och svinrot.

Sammanfattande värdetext:

Byn ingick under medeltiden i sveakungarnas förvaltingscentrum på södra Öland. Välbevarade och välhållna gårdar omgivna av bördig mark. Ett gravfält på alvarmarken i öster. Strandområde i Ås socken, en gång plats för det medeltida Sviboäng, tillhör Svibo.

De södra delarna av Svibo äng tillhör byn. Frisk- och fuktängar dominerar områdets vegetation. De friska partierna innehåller rikligt med slåttergynnade växter. Örtrika varianter av kalkfuktäng är relativt vanlig.

Svinrot

Ås socken

108. KÄRRA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn består av två gårdar samt en fastighet av malmtyp. Gårdarnas ladulängor är uppförda i kalksten och vända mot bygatan. Bägge gårdarna har välbevarade gårdsanläggningar.

Naturförhållandena på platsen är okända.

Sammanfattande värdetext:

Välbevarade gårdsanläggningar.

109. ENETRI

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Byn består av tre mycket välbevarade gårdsanläggningar med kraftigt murgrönsbevuxna ladulängor i putsad och oputsad kalksten på ömse sidor av bygatan. Gårdarnas fägårdar är helt flislagda. Manbyggningarna är av salstyp under sadeltak, uppförda efter branden 1906. I väster, mot landsvägen, ligger ett par mindre bostadsfastigheter av malmtyp. Ett hundratal meter söder om byn, intill gamla landsvägen, finns ytterligare ett par bostadsfastigheter.

Naturförhållanden:

Enetris alvarområde består av två skiften - ett nordligt och ett sydligt. I likhet med området norr därom finns också här en höjdsträckning i det centrala partiet. På den finns torrängsartad vegetation. Östra kanten har tunn jord och är periodvis fuktig. Där finns tokbuskbestånd. Västsidan har fuktängsvegetation. Området är måttligt betat genom 12-15 nöt. Strukturen är något marginell. I öster ligger en kortare remsa av sjömarker. Betesmarkerna vid Enetri domineras klart av gräsrika kalkfuktängar. Älväxing, slankstarr och ölandstok är typiska inslag i fuktängarnas vegetation. I den södra delen av området är örtrika friskängar relativt vanligt. Andra förekommande vegetationstyper är får-

svingeltorräng, örtrik torräng, tuvtåtel-fuktäng och högörtfuktäng. Sammanlagt har ett tjugotal indikatorarter noterats. Till de vanligast förekommande hör darrgräs, brudbröd, jungfrulin och gullviva. Flertalet indikatorarter har dock låg frekvens. Bland dessa kan nämnas brudsporre, solvända, krissla, tvåblad, nattviol, svinrot och ängsskära.

Sammanfattande värdetext:

Liten homogen by med mycket välbevarade gårdsanläggningar. Ålderdomlig bygata med ladulängor i kalksten på ömse sidor. Alvarområde i väster och remsa med sjömarker i öster. På alvarets centrala delar löper en höjdsträckning med torrängsvegetation. Östra delarna är tunnjordiga. Längs kusten en relativt kort remsa med sjömarker. Gräsrika kalkfuktängar dominerar vegetationen kraftigt, men på vissa ställen kan man även hitta örtrika friskängar.

110. NÄSBY

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Flertalet gårdar är belägna i byns norra del, öster om landsvägen, men spridda gårdsanläggningar finns även längre söderut i byn. Mellan gårdarna, väster om landsvägen, finns en mycket omfattande bebyggelse av malmkarakter. Nere vid Karl X Gustafs mur ligger dessa fastigheter mycket tätt, på ömse sidor av vägen. Det är dels låga stugor från 1800-talet, dels små bostadshus och villor uppförda under 1900-talets första årtionden. Till flera av dessa malmfastigheter hör små ekonomibyggnader i oputsad kalksten, vanligen med gavlarna mot landsvägen/bygatan. Flertalet av dessa stugor är idag fritidsbostäder. Gårdarnas ladulängor ligger i regel mot vägen, uppförda i kalksten, oftast putsade och murgrönsbevuxna. I byn finns också en lanthandel, missionshus och Ölands Järnvägars f d ändstation.

Naturförhållanden:

Väster om byn ligger ett flertal mindre alvarskiften. Tre av dessa betas fortfarande medan övriga är obetade. Det nordigaste av dessa är uppdelat i en nordlig och en sydlig del, vilka

kan anses likvärdiga. I västligaste delen övergivna odlingsmarker med ökande andel en. Talldunge i norra kanten. Sedan följer riktning mot öster en stor vät, som delvis är uppgrävd. På östsidan av denna en höjdsträckning med torräng och kraftigt föryngrande en. Talluppslag i södra kanten. De två andra betade skiftena innehåller stråk med parallella höjdryggar. Dessa höjdparter är ofta bevuxna med täta enesnår. Längs kusten i öster ligger en smal remsa med sjömarker. Friska och fuktiga ängsmarker dominerar. Den örtrika varianten av kalkfuktäng är ganska vanlig. Till de vanligaste indikatorarterna hör darrgräs, brudbröd, krissla, rödklint och jordtistel.

Sammanfattande värdetext:

Näsby är en av Ölands största byar med en långsträckt, sammanhängande bebyggelse utmed östra landsvägen. I radbyn finns flera mycket välbevarade gårdsanläggningar och enskild bebyggelse av intresse. Ålderdomlig, sluten bygata med gårdarnas kalkstenslängor och malmstugor på ömse sidor. Till Näsby by hör dels ett flertal mindre alvarskiften i väster, dels en smal remsa med betesmarker utmed kusten i öster. Endast ett par av alvarskiftena är betade. I flera av dessa löper flera torrängsbevuxna höjdparter. I sjömarkerna i öster dominerar friska och fuktiga betesmarker. Örtrik kalkfuktäng är en av områdets vanligare vegetationstyper.

111. OTTENBY

Klass I

Kulturhistoriska förhållanden:

Ås kyrka

Kyrkan är uppförd i början eller mitten av 1100-talet. Omkring år 1280 uppfördes försvarstornet. Den är Ölands enda bevarade östtornskyrka. 1820 och på 1770-talet renoverades kyrkan. Bl a förlängdes långhuset och tornets gamla sadeltak ersattes med en trälanternin. Ås gamla skola är belägen strax öster om kyrkan. Den byggdes omkring 1850 och är idag ombyggd till vandrarhem Åsgården.

Ottenby kungsgård

Ottenby kungsgård med anor från medeltiden är den enda kvarvarande kungsladugården på Öland. Ägdes av Nydala kloster, blev kungsgård genom kungligt köp 1402. Gustav Vasa anlade schäferi och stuteri här. Statligt stuteri för hästar till armén 1831-91, senare remontdepå. Gårdens markareal omfattar större delen av Ås sn. Huvudbyggnaden är uppförd 1804 efter ritningar av C F Sundvall. Det är en vitputsad stenbyggnad under valmat tak. Flygelbyggnaderna, uppförda i kalksten, är byggda i slutet av 1700-talet. Kring huvudbyggnaden finns spår efter en äldre parkanläggning.

Långe Jan

Sveriges högsta fyr, 40 meter högt, är uppfört 1784-85 och därmed också en av landets allra äldsta fyranläggningar. I fyrens inre finns en spiraltrappa som leder upp till själva fyrtornet. Fyren besöks varje år av tusentals turister. Intill fyren ligger den f d fyrmästarebostaden, ytterligare ett par bostadshus samt uthus. Flera av dessa är uppförda i början av 1870-talet och arkitektritade av A T Gellerstedt, tillika välkänd skald och målare. Fågelsstationen uppfördes 1946.

Karl X Gustafs mur

1653 påbörjades uppförandet av en hög stenmur norr om Ottenbylund, tvärs över ön. På så vis avskildes kungsgårdens marker från den övriga kronoallmanningen. Huvudanledningen var att stänga inne hjortarna i lunden för att dessa inte skulle fördärva böndernas gröda.

St Johannes kapellruin

Kapellruinen är belägen ca tre km söder om Ottenby kungsgård, intill vägen mot fyrplatsen. Kapellet anses uppfört under 1200-talets senare del. Det övergavs helt vid 1500-talets slut. Vid uppförandet av fyren Långe Jan på 1780-talet, revs de då ännu stående murarna för att användas som byggnadsmaterial till fyren. Kapellruinen avtecknar sig idag som en rektangulär, övervuxen kulle med en försänkning i mitten. 1974 genomfördes en arkeologisk undersökning av ruinen. Ett mycket stort, omfattande gravfältskomplex sträcker sig norrut från

Ottenby gård. Gravfältet består av ca 275 synliga anläggningar; treuddar, högar, kantställda hällar och resta stenar. I det öppna landskapet har gravfältet en säregen, monumental prägel. Det anses anlagt under yngre järnåldern och har en klart vikingatida prägel. Det är ett av Ölands största gravfält.

Vid schaktningar 1991 vid gårdens stallbyggnader påträffades en stenåldersboplats. I sjömarken söder om Ottenby gård finns spridda gravanläggningar samt ett par mindre gravfält med synliga högar och stensättningar. Här finns också ett par husgrunder av kämpagravstyp. Intillvägen står ett par resta flisor "kungsstenarna". Alldeles norr om fyrplatsen finns ett större sammanhängande område med medeltida husgrunder samt ett grophusområde som möjligen härrör från vikingatiden.

Naturförhållanden:

Betesmarkerna vid Ottenby består dels av Schäferiängarna öster om Ottenby lund, dels det en- och tokbevuxna området väster om lunden. Schäferiängarna, som med sina 340 hektar är en av Sveriges största sammanhängande strandängar. Området har under lång tid utnyttjats som slåtter- och betesmark. De gamla strandvallarna ger ängarna en böljande topografi där krönens torrängar och hedar gradvis övergår i sänkornas kärrartade vegetation. När vegetationen är välbetad hyser den en ofta mycket artrik flora, särskilt vad gäller de fuktiga partierna dominerade av älvväxing. Längs kusten finns vidsträckta havsstrandängar som översvämmas vid stormar och under vinterhalvåret. I området närmast Ottenby lund

finns våtpartier med tunnare jordtäckte. De är översvämmade på våarna, men torkar fullständigt ut på sommaren. Området väster om Ottenby lund har betats kontinuerligt under långa tidsperioder.

Vegetationen utgörs av buskmarker med Ölandstok, en- och lövträdsbuskage, omväxlande med mer öppna gräsdominerade partier. Här förekommer också stora våtområden. Inslaget av örter i betesmarken är stort och artrikedomen är påfallande. Till skillnad från det nästan helt träd- och buskfria Schäferiängarna är området aldrig hävdat med slåtter. Igenväxningen av området har missgynnat floran och förändringar har märkts i snart sagt samtliga delområden och vegetationstyper i Ottenby. Det är framför allt områdena med för betesdjuren osmaklig vegetation som påverkats, dvs våta till fuktiga betesmarker och buskmarksområden.

Sammanfattande värdetext:

En av Ölands kungsgårdar, fortfarande i statlig ägo. Stuteri av stor betydelse under Vasatiden och senare. Remontdepå. Vid gården finns dels en stenåldersboplats, dels ett av Ölands största gravfält med gravar av yngre järnålderskaraktär.

Schäferiängarna vid Ottenby är en av landets större betesmarker. Vegetationen är variationsrik på grund av strandvallarna. Torrängar och hedar omväxlar med fuktängar och kärr. Längs kusten finns en remsa med havsstrandängar. En- och tokmarkerna väster om Ottenby lund innehåller även torrängar och våtar.

Index över bevarandeområden

	Sida		
Albrunna	99	Klinta	93
Alby	80	Kvigerälla	32
Alvlösa	91	Kvinnsgröta	104
		Kärra	112
Bengtstorp	70		
Beteby	71	Lenstad	47
Bettorp	39	Lilla Brunneby	66
Bjärby	77	Lilla Dalby	75
Blälinge	41	Lilla Frö	60
Borg	35	Lilla Smedby	91
Bredinge	73	Lilla Vickelby	58
Brostorp	32	Lindby	110
Bröttorp	40	Lunda	75
		Lunda	110
Degerhamn	99	Långrålla	38
Drörestorp	54		
		Mellby	86
Ebbelunda	66	Mellstaby	103
Ekelunda	55	Mysinge	62
Eketorp	106	Möckelby	99
Enetri	112	Mörbylilla	108
Eriksöre	48		
		Nedra Segerstad	87
Frösslunda	64	Nedra Västerstad	91
		Nedra Ålebäck	50
Gammalsby	102	Norra Bårby	71
Gettlinge	96	Norra Kvinneby	64
Gillsättra	33	Norra Näsby	50
Gräsgård	103	Näsby	112
Gunnarstorp	38		
Gynge	61	Olstorp	98
Gårdby	44	Ottenby	113
Gårdstorp	97		
Gösslunda	80	Perstorp	97
		Pilekulla	98
Hagby	41		
Hammarby	94	Resmo	60
Holmetorp - Hässleby	34	Risinge	71
Hult	34	Ryd	31
Hulterstad	82	Rösslösa	73
Isgärde - Böle	31	Sandby	53
		Sandbäck	52
Jordtorp	35	Sebbeby	108
		Seby	88
Kalkstad	47	Segerstad	88
Karlevi	57	Skarpa Alby	54
Kastlösa	76	Skogsby	46
Kleva	60		
		Skärlöv	83
		Slagerstad	68
		Smedby	92
		Solberga	102
		Stenåsa	67
		Stora Brunneby	65
		Stora Dalby	74
		Stora Frö	59
		Stora Smedby	92
		Stora Vickelby	57
		Strandtorp	39
		Svibo	111
		Södra Bårby	70
		Södra Kvinneby	68
		Södra Näsby	51
		Södra Sandby	53
		Torp	44
		Torslunda	46
		Triberga	81
		Träby	89
		Tveta	46
		Ullevi	43
		Ventlinge	109
		Åby	52
		Årsvik	96
		Össby	104
		Övetorp	35
		Övra Segerstad	86
		Övra Västerstad - Parteby	78
		Övra Ålebäck	43

AKTUELLA MEDDELANDEN FRÅN LÄNSSTYRELSEN

1995:1	Miljöatlas Öland
1995:2	Odlingslandskapet i Kalmar län, bevarandeprogram för Högsby kommun
1995:3	Taxinäringen efter avregleringen. En undersökning i Kalmar, Borgholms och Mörbylånga kommuner
1995:4	LSS-verksamheten i Kalmar län under 1994 i ett kommunalt perspektiv
1995:5	Utvärdering av kalkningen i Lyckebyån
1995:6	Utvärdering av kalkningen i Nättrabyån
1995:7	Utvärdering av kalkningen i Halltorpsån
1995:8	Vård av missbrukare. En uppföljning av LVM-ärenden i Kalmar län 1994
1995:9	Vegetationsmätningar i ängs- och hagmarker. En statistisk utvärdering av nålsticksmetoden samt diskussion kring artarea-analysen
1995:10	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Torsås kommun
1995:11	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Kalmar kommun
1995:12	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Nybro kommun
1995:13	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Vimmerby kommun
1995:14	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Mönsterås kommun
1995:15	Ängslador/Madhus. Inventering 1994/95
1995:16	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Oskarshamns kommun
1995:17	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Västerviks kommun
1995:18	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Emmaboda kommun
1995:19	Analys av den regionala utvecklingen i Kalmar län i anslutning till 1995 års prognosöversyn
1995:20	Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Mörbylånga kommun

